GÖTEBORGS UNIVERSITET

SEGERSTEDTINSTITUTET

RAPPORT

RAPPORT 8

UTSLAG AV ORO

En analys av Rädda Barnens orostelefon om radikalisering

Jennie Sivenbring

Göteborgs universitet
Segerstedtinstitutet

2018-06-21

Förord

Det har alltid funnits svåra tabubelagda samtal som vi måste ta med varandra. Nu finns det ett nytt. Det som måste tas med människor i vår närhet, som hatar. Ring oss på orostelefonen eller gå in på oroschatten så hjälper vi dig. Vi måste bli fler som vågar ta det nya svåra samtalet.

Utdraget kommer från Rädda Barnens informationsfilm #Detnyasvårasamtalet och handlar om det som denna rapport fokuserar, att ta samtal om det som oroar[1]. I det här fallet handlar det om oro kring de som hatar, eller de som tros hata och den oro det väcker hos dem som står dem nära eller som i sin vardag möter den som hatar. Att arbeta med en ung människa eller ha en son, en dotter, en vän eller älskad som ansluter sig till våldsbejakande ideologier och grupperingar är komplicerat. Det kan väcka misstankar och rädsla för att någon skall komma till skada eller skam och skuld för vad omgivningen ska tänka och tycka. Radikalisering och våldsextremism är på så många vis relaterat till tabu och inget ”vi vanliga” befattar oss med. Därför är det så viktigt att stöttande verksamheter finns tillgängliga. Vi behöver verktyg för att förstå och hantera ”det nya svåra samtalet”, inte minst för att stävja krafter som önskar störa eller störta en demokratisk samhällsordning och därtill hålla dörrarna öppna för dem som önskar lämna våldsbejakande extremistiska rörelser.

Denna rapport handlar om de som är oroliga och om dem som hanterar samtal med dem. Den är skriven med en vilja att belysa hur oro för radikalisering tar sig uttryck och hur vi kan arbeta vidare för att utveckla verksamheter som kan förhindra att unga människor kommer till skada som följ av våldsbejakande extremism. I detta arbete behövs etablerade och väl genomtänkta insatser och dessa kan ta tid att utveckla.

Författaren vill rikta ett tack till personal verksamma vid Rädda Barnens Orostelefon för deras bemötande och villighet att dela med sig av sina erfarenheter, analyser och reflektioner. Hon vill också rikta ett tack till sina kompetenta kritiska kamrater Christer Mattsson och Thomas Johansson för kommentarer och reflektioner över arbetet.

Jennie Sivenbring
Göteborg 2018-06-21

[1] Rädda Barnens hemsida, *Det nya svåra samtalet*. [tillgänglig 2018-04-20 på https://www.raddabarnen.se/vad-vi-gor/mer-om-vad-vi-gor/annu-mer/Orostelefonen/?gclid=Cj0KCQjwn-bWBRDGARIsAPS1svtlkCd4z36_ZB2CDlZ0NhbEcMz_zEjPk516wrEb_Ff8BBiWVV-b2XIaArr4EALw_wcB]

Innehåll

DEL I BAKGRUND **5**

Orostelefonen 6
Begrepp som förekommer i rapporten 7
Våldsbejakande extremism (VBE) 7
Radikalisering *7*
Terrorism *8*
Krigsresenärer/främlingskrigare *8*
Återvändare *9*
Ensamkommande barn *9*
Psykisk (o)hälsa *10*
Grupperingar eller miljöer 11
Tidigare kunskaper om prevention 13
PVE – Prevention mot våldsbejakande extremism *13*
Närstående och anhörigas betydelse *14*
Professionella aktörer *16*
Tidigare kunskaper om stödtelefoner, helplines eller hotlines *17*
Sammanfattning *20*
Genomförande 21
Samtalen *21*
Det dokumenterade materialet *21*
Intervjuer med samtalsstödjare *22*
Behandling av materialet, metodologi *22*

DEL II RESULTAT – SAMTALEN **24**

Inringaren 24
Externa aktörer 24
Närstående inringare *25*
Året 2017–2018 25
Inringarens oro 26
Våldsbejakande extremism generellt 28
Krigsresandeproblematik *28*
Terrorism *29*
Våldsbejakande extremism, religiöst profilerad 30
Flickorna eller de unga kvinnorna *30*
Pojkarna eller de unga männen *32*
Psykisk ohälsa *34*
Aktivitet på Internet *34*
Oro för krigsresor och terrorism *35*
Barn *36*
Inringares behov *37*
Våldsbejakande högerextremism 37
Tecken på oro *38*
En maskulinitetsfråga? *38*
Flickorna eller de unga kvinnorna *38*
Den ensamme inringaren *39*

Den närstående inringaren ... *41*
Den psykiska ohälsan ... *41*
Internet och ”Fake news” ... *42*
Små barn ... *42*
Inringares behov ... *43*
Våldsbejakande vänsterextremism ... 43
Varför är samtalen så få? ... *43*
Sammanfattning – samtalsdokumentationen ... 44

DEL III RESULTAT – INTERVJUER MED SAMTALSSTÖDJARNA ... 46

Verksamheten ... 46
Nätverkens betydelse ... 47
Språkets kraft – om terminologi ... 48
Radikalisering? ... 49
En ambivalent radikaliseringsdiskurs ... 50
Könsaspekter ... 51
Inringarna– olika behov ... 51
”Det nya svåra samtalet” ... 52
Den psykiska ohälsan ... 54
När samhället inte räcker till ... 55
Den osynliga vänsterextremismen ... 56
Sammanfattning - samtalsstödjarna ... 57

DEL IV SAMMANFATTNING OCH DISKUSSION ... 58

Sammanfattning ... 58
De som ringer in ... *58*
Tecken på oro ... *59*
Oro i relation till olika våldsbejakande miljöer ... *59*
Verksamheten - Rädda Barnens Orostelefon ... *60*
Diskussion ... 61
En ambivalent radikaliseringsdiskurs ... *61*
Offer och förövardiskurser ... *62*
Avslutningsvis ... *63*
Rekommendationer och slutsatser ... 64

REFERENSER

Del I. Bakgrund

Denna rapport är sammanställd av Segerstedtinstitutet vid Göteborgs universitet. Rapporten kan ses som en uppföljning och fördjupning av Rädda Barnens (2017a) egen rapport *Orostelefonen 2017. Lärdomar från ett pilotprojekt* som ger information om verksamheten och de samtal som tagits emot av samtalsstödjare. I Rapporten beskriver Rädda Barnen (2017a, s.20) några utmaningar som de mött under det år verksamheten pågått, dessa utmaningar handlar i korthet om:

- **Brist på enkla frågor och svar**
  De som kontaktar Orostelefonen söker enkla och effektiva lösningar. Samtalsstödjarna möter en utmaning i att både förmedla hopp och tro på förändring samtidigt med insikten om att processer tar tid och är behäftade med fram- och motgång.

- **Ställa rätt frågor för en objektiv bedömning**
  Ofta är det inte den person som oron direkt berör som hör av sig till Orostelefonen, samtalsstödjaren behöver ändå kunna ställa frågor och reflektera för att kunna göra en objektiv bedömning. Det är också viktigt att ha fokus på den oro som uttrycks av den som ringer, och på den som oron berör.

- **Bekräftelse eller problematisering av oron**
  En del av den oro som uttrycks grundar sig på okunskap och fördomar, vilket gör det relevant att problematisera det som inringaren berättar, men samtidigt ta oron på allvar. Detta kan handla om oro för att ungdomar exempelvis utövar sin tro eller är aktiva i församlingar och att klargöra distinktioner och skillnader mellan rätten att utöva sin tro och radikalisering.

Föreliggande rapport syftar till att ge en nyanserad bild av de samtal som inkommit och om möjligt ge mer information om hur oron tar sig uttryck, samt hur Orostelefonens samtalsstödjare arbetar för att hantera inringares oro. Denna bild kan stötta den pågående metodutvecklingen för Orostelefonens samtalsstödjare och samtidigt ge viktig information om hur närstående och externa aktörer identifierar och värderar tecken som föranleder oro. Med utgångspunkt i de utmaningar som identifierats av Rädda Barnen, och med fokus på den information som inkommer i samtal till Orostelefonen samt intervjuer med samtalsstödjare ställer rapporten frågor om hur inringares oro tar sig uttryck och om det finns skillnader i oro relaterade till de olika våldsextremistiska miljöerna. Därtill diskuteras hur Orostelefonens verksamhet motsvarar de behov som inringare uttrycker.

Rapporten har 4 delar. Den första delen är en form av bakgrund som beskriver orostelefonens uppdrag och verksamhet samt en del forskning och kunskap som finns om prevention mot våldsbejakande extremism och radikalisering och om stödtelefoner, i denna del beskrivs också hur studien av orostelefonens dokumentation och intervjuer med samtalsstödjare har gått utförts.

Den andra delen handlar om analysen av Orostelefonens samtalsdokumentation, den är uppdelad efter de kategoriseringar som orostelefonen själva använder i sin dokumentation och presenterar generell våldsbejakande extremism, religiöst profilerad extremism, högerextremism var för sig. Genom denna uppdelning blir skillnader i hur miljöerna eller grupperingarna betraktas, begripliggörs och behandlas mer tydlig. Skillnader i olika inringares önskemål och behov kan också ges mer synlighet.

I den tredje delen presenteras analysen av de samtal som genomförts med samtalsstödjare vid Orostelefonen. Denna del är fokuserad på verksamheten i sig, men också på samtalen och de erfarenheter

samtalsstödjarna har av dessa och av inringares oro samt betraktelser, begripliggörande och behandling av inringare.

Den fjärde delen sammanfattar och diskuterar resultatet från de två materialen, i denna del lämnas också några rekommendationer från Segerstedtinstitutet vad gäller vidare arbete med Orostelefonen.

Orostelefonen

Den 1 januari 2017 tog Rädda Barnen över ansvaret för *Orostelefonen om radikalisering* från Röda Korset, och det som då kallades för *Nationell stödtelefonen mot våldsbejakande extremism*. På Rädda Barnens hemsida beskrivs anledningen till att Rädda Barnen anmälde sitt intresse för att överta uppdraget som en vilja att motverka att barn och unga far illa genom inblandning i våldsbejakande extremism. Det kan exempelvis vara i relation till att en närstående dras in i, eller om den unge själv rekryteras eller riskerar att fara illa i en våldsam extrem rörelse.

Rädda Barnens verksamhet utgår i första hand från ett barnrättsperspektiv, vilket innebär att när en individ under 18 år kontaktar orostelefonen, eller när oron gäller ett barn, är det av vikt att ta särskilt ansvar och bedöma vilket stöd barnet behöver och även om det finns anledning att göra en orosanmälan. Som frivilligorganisation har Rädda Barnen enligt kap.14 socialtjänstlagen ingen anmälningsskyldighet. Det finns dock interna direktiv om att samtalsstödjare med bestämdhet tydliggör detta ansvar för den som ringer in (SOU 2017:110).

Benämningen *Orostelefonen om radikalisering* förtydligar att orostelefonen finns till för alla som är oroliga för att någon de bryr sig om skall komma till skada genom involvering i en våldsam extrem rörelse eller ideologi. Verksamheten syftar främst till att verka som ett samtalsstöd för anhöriga och närstående, men också för individer som själva erfar att de är på väg att dras in i något de inte själva kan hantera. I uppdraget ingår förutom direkt råd och stöd att hänvisa den som ringt till rätt hjälp i den kommun den det berör är folkbokförd. Även professionella som arbetar med individer som det finns oro kring kan ringa för samtalsstöd. I bemärkelsen att anhöriga och närstående kan ha ett stort inflytande över huruvida individer avstår från att ansluta sig till eller väljer att lämna extremistiska rörelser kan Orostelefonen anses vara en preventiv insats som kan stötta närstående och ge råd om var ytterligare stöd och närmare insatser finns att tillgå (SOU 2017:110). I en internationell diskurs är orostelefonen därmed snarare en helpline än en hotline[2].

De utbildningskrav som ställs på de som arbetar med orostelefonen är att de har socionomutbildning eller liknande, alternativt bör de ha erfarenheter av samtalsstöd om våldsbejakande extremism och att möta människor i svåra situationer (SOU 2017:110). De som arbetar som samtalsstödjare under 2017 och 2018 är i grunden socionomer och statsvetare vilka har tidigare erfarenheter av att arbeta med människor i utsatta situationer, de har både erfarenhet, kunskap och utbildning i samtalsstöd. Genom vidare utbildning har de också tillägnats kunskaper om våldsbejakande extremism. Rädda Barnen erbjuder samtalskontakt på flera språk så som svenska, engelska, arabiska azerbajdzjanska, dari, pashto, persiska somaliska, turkiska och tigrinja.

Samtalsstödjarna använder en samtalsmall för att säkerställa likvärdighet i bemötandet och för att se till att inga aspekter missas i samtalet. Denna samtalsmall har under 2017 utvärderats och utvecklats.[3] För att kunna säkra att insatserna får ett gott utfall, erbjuds inringaren alltid uppföljande samtal och Orostelefonen ringer ofta upp för att följa upp ärenden. I augusti 2018 startar också oroschatten som är

[2] Skillnaden diskuteras närmare i avsnittet som behandlar tidigare kunskaper om stödtelefoner.

[3] Personlig kommunikation med Orostelefonens samtalsstödjare februari 2018

öppen under kvällstid. Syftet med att komplettera telefonen med en chatt är att öka tillgängligheten och att öppna upp ytterligare för en yngre målgrupp

Under perioden 1 februari 2017 till 31 maj 2018, har Orostelefonen arbetat med 154 ärenden som berör oro om radikalisering och extremism. En del av ärendena är enstaka samtal, men många återkommer för uppföljande samtal för att få kontinuerligt stöd, kontakterna mellan Orostelefonen och inringar uppgår därmed till över 360 samtal.

Denna rapport syftar till att bidra med kunskap om en del av den oro som kan uppstå bland professionella aktörer, närstående och individer som på olika vis kommer i kontakt med våldsextremism. Även om de individer som samtalen handlar om, kan vara i alla åldrar, har Rädda Barnen ett särskilt fokus på barns och ungas rättigheter, detta perspektiv ligger också till grund och fokus för föreliggande rapport.

Begrepp som förekommer i rapporten

Det kunskapsfält som växer fram i kölvattnet av den globala kampen mot terrorismen, innefattar ett flertal olika discipliner som stundtals har olika perspektiv på hur problemet skall förstås och lösas. Detta ger upphov till ständigt pågående diskussioner om vad olika begrepp innebär och implicerar. I en översyn av dokument och manualer riktade mot personal i första linjen författad för Segerstedtinstitutet av Marcus Herz (2016) konstateras att en direkt överföring av begrepp som är anpassade för en säkerhetspolitisk diskurs till verksamheter i första linjen kan vara rent kontraproduktivt om de samtidigt tar det våld som följer av dominerande ideologiska och politiska ideal i beaktande. Herz menar att ett direkt överförande av begrepp riskerar att avpolitisera frågan. Följande avsnitt syftar till att tydliggöra vilka innebörder och definitioner som avses i de begrepp som förekommer i rapporten. Urvalet av begrepp är baserade på sådant som framkommer vid analysen.

Våldsbejakande extremism (VBE)

Det finns en mängd olika definitioner av *våldsbejakande extremism*, som är ett av de begrepp akademiskt anslutna discipliner ständigt för diskussioner kring vad olika definitioner implicerar och medför. Denna diskussion återfinns även i myndigheter och organisationer som arbetar med frågan, inte minst inom Rädda Barnen som kontinuerligt arbetar med att ta fram en medveten terminologi. När det gäller begreppet extremism har Rädda Barnen valt den definition som används av f.d. Nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism och som lyder ”Våldsbejakande extremism är ett samlingsbegrepp för rörelser, ideologier eller miljöer som inte accepterar en demokratisk samhällsordning och som främjar våld för att uppnå ett ideologiskt mål”.

Det finns också anledning att göra distinktioner av begreppet våldsbejakande extremism, en individ kan ha åsikter och attityder som kan anses vara radikala eller extrema, utan att ta till våld. Långt ifrån alla extremister går från ord till handling (Kühler och Lindekilde 2012; O´Donnell 2016; Sivenbring 2018b). Som Koehler (2015a) formulerar det är den viktiga länken kombinationen av en ideologi som förnekar individers frihet eller lika rättigheter om de inte tillhör den extremes egen in-grupp tillsammans med graden av ideologisk inkompabilitet med den gängse politiska kulturen och viljan att bruka våld.

Radikalisering

Det var först några år in på 2000-talet som radikalisering började användas mer frekvent för att förklara samverkande processer som får individer att godkänna och använda sig av våld för att nå politiska mål (Stevens & Neumann 2009). Denna definition som fokuserar på process, stämmer väl överens med den förståelse som generellt används i svenska policydokument. För att undvika relativa definitioner av

radikalisering, föreslår Sikkens, Sieckelinck och De Winter (2018) att *radikalisering uppstår när unga utvecklar politiska och religiösa idéer och agentskap som avviker så fundamentalt från uppväxtmiljön eller från samhällets förväntningar, att det sätter relationen till vårdnadshavare på spel*[4].

Radikala åsikter och handlingar tenderar att främst betraktas som ett ungdomsfenomen (DS 2014:4), något som är vanligast förekommande bland ungdomar och unga vuxna män (15–30 år), och Pels och de Ruyter (2012) menar att det också finns indikationer på att radikala åsikter och bruket av våld sjunker allt längre ner i åldrarna. Radikalisering förknippas också ständigt till extremism och terrorism, trots att de som har radikala åsikter kanske aldrig tar till våld. Liksom distinktionen som bör göras inom begreppet extremism, bör vi vad gäller radikalisering således också applicera en distinktion mellan tanke och handling. Bland andra Hafez & Mullens (2015) poängterar att en sådan distinktion kan göras mellan kognitiv och beteendeorienterad radikalisering Kognitiv radikalisering handlar om utvecklandet och accepterandet av värderingar och attityder och ideologier som radikalt avviker från de som råder i ett samhälle. En beteendeorienterad radikalisering innefattar handlingar – våldshandlingar och aktiviteter ämnade att störa, förstöra och skada och som kan komma att kulminera i terrorism.

Terrorism

Det finns idag ingen officiellt gångbar definition av terrorism. I regel handlar det om illegitimt bruk av våld för att nå politiska mål; en sådan definition är dock allt för vid för att kunna vara brukbar. En del vill avgränsa terrorism till brott utförda av icke statliga aktörer, medan andra menar att terrorism endast är en applicerbar term om måltavlor utgörs av civil befolkning och ytterligare andra inkluderar icke stridande. Vissa definitioner ger vid handen att terrorism alltid inkluderar politiska mål medan andra hävdar att kriminella grupperingar också kan använda sig av terrorism för att nå sina mål (Bjørgo & Gjelsvik 2015). I FN:s *Global Counter-Terrorism Strategy* (UN 2016) kan vi läsa följande: ”Reaffirming also that terrorism cannot and should not be associated with any religion, nationality, civilization or ethnic group”[5], vilket innebär att terrorism som definition främst är en vålds*handling* med avsikt och därmed är motivet av sekundär betydelse. EU:s medlemsländer har emellertid kommit fram till en gemensam precisering av *terroristbrott* vilken definierar att det handlar om just de handlingar som kan skada en stat eller mellanstatlig organisation och som syftar till att:

1. Injaga allvarlig fruktan hos en befolkning eller befolkningsgrupp.
2. Tvinga offentliga organ eller mellanstatliga organisationer att vidta eller avstå från att vidta åtgärder.
3. Destabilisera eller förstöra grundläggande politiska, konstitutionella, ekonomiska eller sociala strukturer[6].

Krigsresenärer/främlingskrigare

I svenska sammanhang relateras krigsresenärer som lämnar Sverige för att ansluta sig till terroristorganisationer vanligen till religiöst profilerad extremism. Under senare delen av 90-talet anslöt sig ett antal svenskar till Al-Qaida i Afghanistan och Pakistan, även krigsresor till Somalia och Al-Shabaab samt till Jemen har förekommit (Larsson & Björk 2015; Sandelin 2016). Resandet från Sverige har sedan ökat under tvåtusentalet och ett förhållandevis stort antal individer har rest för att ansluta sig

[4] Min översättning. J. Sivenbring

[5] UN. (2016). *Global Counter-Terrorism Strategy*. [tillgänglig 2018-04-16 från: https://www.un.org/counterterrorism/ctitf/en/un-global-counter-terrorism-strategy]

[6] Myndigheten för beredskap och samhällsskydd MSB (2015) [tillgänglig 2018-04-16 från http://www.sakerhetspolitik.se/Hot-och-risker/Terrorism/Vad-ar-terrorism/]

till terrororganisationer som IS och grupper så som Al-Qaida anslutna Jabhat-al-Nusra/Hay'at Tharir al-Sham i Syrien och Irak. Det är dock motiverat att undvika att reducera krigsresande till att enbart handla om IS och inte enbart fokusera på islam (Mattsson, Lebidinski Arfvidson & Johansson, 2016). I Sverige har vi en historia av krigsresor till exempelvis spanska inbördeskriget och till kriget i forna Jugoslavien och nu på senare tid högerextremistiskt motiverade resor till Ukraina[7]. Det finns också individer som reser för att strida mot IS, för exempelvis Peshmerga.

Oavsett vilken sida den resande ansluter till har kriget i Syrien med historiska mått mätt dragit till sig ett stort antal krigsresenärer som antingen stöder IS eller Assads regimstyrka, (Hegghammer 2014; Larsson & Björk 2015; Säkerhetspolisen 2016). Skandinaviska länder har tillsammans med Belgien en klar överrepresentation av krigsresenärer. Denna överrepresentation gör därför IS särskilt intressant ur svensk synvinkel. Enligt tidigare beräkningar (Larsson & Björk 2015) har runt 300 personer lämnat Sverige sedan 2012, siffrorna är dock inte säkerställda. Under 2016 rapporteras ca 160 personer ha återvänt till Sverige (Säkerhetspolisen 2016; Gustafsson & Ranstorp 2017). När det gäller återvändare finns det oro över huruvida dessa har erfarenhet, förmåga och avsikt att utföra terrordåd efter att de återvänt, trots att dessa fall är förhållandevis få (Koehler 2015b).

Återvändare

När vi i rapporten talar om återvändare, handlar det om individer som lämnat Sverige antingen på egen hand eller tillsammans med sina familjer, för att delta i krigshandlingar i exempelvis Syrien och Irak (Radicalisation Awareness Network- RAN 2017). I och med att Islamska Staten (IS) under 2017 lider stora militära nederlag och börjar implodera, ökar antalet återvändare till europeiska stater, långsamt men stadigt. Som RAN (2017) poängterar i sin Manual för att hantera återvändare, har dessa individer olika bakgrunder och orsaker för sina resor och många av dem som återvänder är kvinnor och barn. Enligt Kohrt m.fl. (2014) kan barn som vuxit upp i konfliktområden ofta ha svåra upplevelser och erfarenheter av missförhållanden. De kan därför anses vara särskilt sårbara och deras sociala, moraliska, känslomässiga och kognitiva utveckling kan vara påverkad av deras erfarenheter. Återvändandet eller ankomsten och (åter)anpassningen till Sverige kan orsaka ytterligare trauma, särskilt om familjer splittrats eller om barnet eller den unge kommer ensamt. Fazlhashemi (2017) poängterar att det är av vikt att vara medveten om att de ursprungliga faktorerna som fått individen att resa finns kvar och inverkar på välmåendet.

Ensamkommande barn

"Ensamkommande barn" är den med internationella konventioner överensstämmande officiella termen för individer under 18 år som på egen hand anländer till Sverige för att söka asyl[8]. Barn som anländer tillsammans med vårdnadshavare och överges efter anländande är också kategoriserade som ensamkommande (Stretmo 2014). Ensamkommande barn och unga har enligt Barnkonventionen artikel

[7] Se exempelvis. Sveriges Radio P1 dokumentär. 19 november 2017. *De svenska Ukrainakrigarna*. [tillgänglig 2018-03-27 från http://sverigesradio.se/sida/avsnitt/977674?programid=909]

[8] FN:s barnrättskommitté. Allmän kommentar nr 6. (2005). *Behandlingen av ensamkommande barn och barn som har skilts från sina föräldrar utanför ursprungslandet*. Punkt 7. I denna definieras ensamkommande barn så här: "[...] är barn enligt definitionen i artikel 1 i [barn]konventionen som har skilts från båda sina föräldrar och från andra anhöriga, och som inte står under omvårdnad av någon vuxen som, enligt lag eller sedvänja, har ansvar för detta."

20, särskilda rättigheter som medger en snabbare asylprocess och ett säkert boende (vanligen i någon form av särskilt boende tillsammans med andra barn och unga t.ex. HVB, i familjehem eller jourboende). De har också rätt till en god man, hälsovård och utbildning.

Särskilt ensamkommande pojkar har gett upphov till debatt och en i flera fall polariserad opinionsbildning. I kölvattnet av de särskilda rättigheter som kommer med barnkonventionens definition av barn som alla individer under 18 år, uppkommer just 18 årsgränsen som en vattendelare och viktig skiljelinje mellan barn och vuxen. I Barnombudsmannens (2017) rapport beskrivs hur ensamkommande barn själva kan ha svårt att beskriva sina skäl till asyl, de kan exempelvis ha erfarenheter som väcker skam och skuld och ha tappat tilltron till den vuxenvärld som skall utreda deras historier. De flesta delar i en människas asylberättelse består av muntliga uppgifter, precis som många saknar en id-handling som visar ålder, finns sällan papper på i vilken provins personen bott i hemlandet. Trots att många barn utsatts för våld och diskriminering har hotbilden mot deras person hamnar i skymundan för anpassningsförmåga i Sverige.

I den offentliga diskursen om det ensamkommande barnet beskriver Stretmo (2014) hur särskilt tonåringen konstrueras som en individ som flyter i ett gränsland mellan barndom och vuxenhet och de behov eller rättigheter som relateras till dessa juridiska biologiska åldrar. Ett exempel är hur hård debatten om åldersbestämningar och dess biologiska determinerande av ålder stundtals har varit. Åldersbestämningen har placerat barn på olika sidor av en barnrättsligt juridiskt skarp (men i realiteten skuggig) gräns. De unga är inte ännu etablerade, de är potentiella medborgare och samtidigt konstruerade som potentiella riskindivider med osäkra bakgrunder, samtider och framtider. Även i nordiska handlingsplaner mot radikalisering och våldsbejakande extremism syns hur flyktingar, asylsökande och immigranter tillskrivs en slags mellanposition (Sivenbring 2017), de blir osäkra kort som tros både kunna aktivera (andras illvilja), och aktiveras (eller radikaliseras) samtidigt som de är i riskzonen för andras våldshandlingar.

Psykisk (o)hälsa

Psykisk ohälsa är ett brett begrepp som vi inte finner någon entydig definition för. Det kan inbegripa mindre allvarliga och ibland övergående symptom som oro eller nedstämdhet men också mer allvarliga långvariga besvär som kan komma att klassas som psykiatriska diagnoser. SKL (Sveriges kommuner och landsting, 2014) definierar psykisk ohälsa som olika tillstånd där människor uppvisar tecken på psykisk obalans eller symptom som oro, ångest, nedstämdhet eller sömnsvårigheter. Psykisk ohälsa är ofta en konsekvens av svåra situationer, kriser och trauman, således är tillfälliga tecken på psykisk ohälsa normala reaktioner på onormala skeenden. Statistik från SCB[9] anger dock att den psykiska ohälsan i åldersgruppen 16–24 år har sexdubblats och under tidsperioden 2006 till 2015 har utskrivning av antidepressiva läkemedel till barn och unga i åldrarna 5–19 år fördubblats. Barn som är placerade i samhällets vård (t.ex. HVB-hem) är särskilt utsatta, både innan det att de placeras, under tiden i vård och efteråt (Forte, 2015). Barn under institutionsvård uppfyller oftare kriterier för psykiatriska diagnoser och förskrivningen av psykofarmaka är utbredd. Dödligheten är större och självmordsförsök förekommer i långt högre utsträckning än för övrig befolkning. Forte (2015) menar också att barn och unga som placerats i samhällets vård är en högriskgrupp för att utveckla psykisk ohälsa i vuxen ålder.

Barn och unga med traumatiska erfarenheter av krig, flykt och förföljelse är en särskilt utsatt grupp och många lider av psykisk ohälsa, som kan förvärras av osäkerhet under tiden i Sverige. Posttraumatiska

[9] Statistiska Centralbyrån. Undersökningar av levnadsförhållanden – ULF 2016: http://scb.se

stressyndrom (PTSD)[10] är den överlägset vanligaste reaktionen hos barn och unga som utsatts för våld, krig och trauman (Gurwitch, Kees och Becker, 2002). Jensen m.fl. (2017) skriver att uppemot hälften av de barn som anländer till Norge som ensamkommande, uppvisar symptom som pekar på att de lider av PTSD. Individer som utvecklar kliniskt signifikanta posttraumatiska symtom tillhör vanligen kategorier som också annars saknar status, erfarenhet och resurser att hantera svåra händelser, det vill säga: unga människor, etniska minoriteter, individer med tidigare psykiska problem och individer som saknar stöttning eller tro på att de själva klarar av att hantera uppkomna svårigheter (MacDermid Wadsworth 2010).

Grupperingar eller miljöer

Följande avsnitt ger kortfattad översikt över hur läget ser ut i Sverige vad gäller de våldsbejakande grupperingar som de som radikaliseras ansluter sig till. Därtill lyfts en del av de insatser som pågår för att motverka att intoleranta ideologier och miljöer som utgör ett hot mot demokratiska rättigheter och medborgares säkerhet. Inledningsvis presenteras de olika miljöer som Säkerhetspolisen (2016) definierar som extremistiska och som PVE- (Prevention mot Våldsbejakande Extremism) arbetet i första hand är riktat mot.

När det är frågan om våldsbejakande extremism talar vi i Sverige om tre politiskt eller religiöst motiverade grupperingar: *vit-maktmiljö* eller *våldsbejakande högerextremism* (VBH), delar av *den autonoma miljön* eller våldsbejakande *vänsterextremism* (VBV) samt *våldsbejakande islamistisk miljö* (VBI). Rädda Barnen har valt att använda termen *våldsbejakande extremism religiöst profilerad* (VBRP), för att inte späda på den stigmatisering av muslimer som uppstått somt en konsekvens av senare års ”krig mot terrorn” (Hodges 2011; Kundnani 2015; Kühler & Lindekilde 2015; Ragazzi 2017).

Den gemensamma nämnaren för de tre grupperingarna och deras status som riskmiljöer är att de uttrycker ett motstånd eller underkännande av samtida former för demokrati och demokratiskt styre. Christoffer Carlsson (2016) har skrivit en kunskapsöversikt över forskning som handlar om att lämna våldsbejakande extremism. Han sammanfattar de olika grupperingarnas missnöje enligt följande:

> Den autonoma miljön, menar förenklat uttryckt, att dagens demokrati upprätthåller kapitalismens förtryck och att den representativa demokratin inte är representativ alls, utan främst tjänar och reproducerar existerande maktförhållanden. Vit makt-miljön, å andra sidan, förkastar demokratin som styrelseskick helt och hållet och ser ett auktoritärt styrande som enda vägen till det idealsamhälle de eftersträvar. Också i de våldsbejakande islamistiska miljöerna förkastas demokratin som styrelseskick och rättsapparatens legitimitet: rättssamhället ska enligt ideologin istället styras genom de religiösa lagar som ligger i linje med den egna tolkningen av islam. (Carlsson 2016, s. 15)

Trots att det finns gemensamma nämnare i missnöjet med demokratin som styrningsform, är det inte helt oproblematiskt att använda våldsbejakande extremism som paraplybegrepp för så skilda miljöer. Helene Lööw (2017) skriver i en genomgång av våldsbejakande extremism som begrepp och diskurs att de tre miljöer som kopplas till våldsbejakande extremism (härefter används understundom akronymen

[10] För att en individ ska diagnostiseras med Posttraumatiska stressyndrom (PTSD) enligt DSM-III, behöver hen varit exponerad för traumatiska händelser och uppvisa minst något av de symtom som anges i manualen och som antyder att personen återupplever traumatiska händelser. Exempel på symptom är: störning, tillbakadragenhet, undvikande och/eller ökad vakenhet och retbarhet med reaktioner som intensiv rädsla, hjälplöshet och skräck

VBE) kommit att utgöra någon slags enhet ”de våldsbejakande extremisterna” (s.38), och att enheten tenderar att sudda ut ideologiska och taktiska skillnader så att de i olika sammanhang blir utbytbara och allt för lika varandra.

Säkerhetspolisen (2017a[11]; 2018) anger att det finns runt 3000 så kallade hotaktörer i svenska extremistmiljöer. Det innebär att vi ser en kraftig ökning på några år från att ligga på runt ett hundratal individer. Säkerhetspolisen följer kontinuerligt de olika miljöerna och bedömer löpande hur hotnivån ser ut i termer av avsikt och förmåga. Den våldsbejakande islamismen anges utgöra det största hotet, men de andra miljöerna övervakas likväl. Terrorhotnivån ligger under 2018 på nivå tre på den femgradiga skalan, vilket innebär en förhöjd hotnivå (Nationellt centrum för terrorhotbedömning NTC, 2018)[12]. Vidare beskriver Ahn-Za Hagström som är senior analytiker vis Säkerhetspolisen (2017b) [13] att de tre miljöerna var för sig betraktar samhället: d.v.s. alla som inte delar deras tro, som legitima mål, men att den islamistiska miljön har ett tydligare uttalat budskap än vit-maktmiljö eller den autonoma miljön. De två sistnämnda miljöerna anges uppvisa en ökad aktivitet i form av offentliga och opinionsbildande aktiviteter och bedömningen är att detta kommer att öka ytterligare under valåret 2018. Det kan också handla om ett intensivt arbete för att bygga upp ett skrämselkapital vilket inte alltid behöver innebära att miljöerna begår brott för att uppfattas som hotfulla.

I NTC (2018) helårsbedömning av terrorhot för 2018 anges att ensamagerande gärningsmän eller mindre grupper som inspirerats (men inte understödjs) av islamistiska grupperingar utgör det mest sannolika hotet. Personliga besvikelser i form av förhindrande av resa till konfliktområden, motgångar i asylprocess och psykisk ohälsa beskrivs kunna vara utlösande faktorer för att individer skall begå terrorbrott i Sverige. Högermiljön beskrivs vara mer inriktade på opinionsbildande aktiviteter än på våldsbrott, det finns emellertid delar av miljön som förespråkar en mer hårdför linje och som kan ha en högre avsikt att begå terrorattentat. Vänstermiljön tenderar att öka sin aktivitet inför val och förväntas ägna sig åt skadegörelse i syfte att försvåra för sina motståndare (främst högerextremister och polis), något direkt terrorhot anges inte däremot förväntas direkta konfrontationer i samband med demonstrationer och andra typer av opinionsyttringar.

Säkerhetspolisens och NTC:s bedömningar utgår från hotet mot samhället och mot demokratin och således inte utifrån hur individer eller anhöriga påverkas av att relateras till en extremistisk gruppering, det är en viktig skillnad som utgår från att Säkerhetspolisens uppdrag framför allt är säkerhetsbevarande och inte preventivt eller socialt omsorgsinriktat.

---

[11] Säkerhetspolisen (2017a) 2017-07-03. *Så mycket har extremistmiljöerna* vuxit. Pressmeddelande. [tillgänglig 2018-04-13 på http://www.sakerhetspolisen.se/ovrigt/pressrum/aktuellt/aktuellt/2017-07-03-sa-mycket-har-extremistmiljoerna-vuxit.html]

[12] Nationellt centrum för terrorhotbedömning NTC. (2018). Bedömning av terrorhotet mot Sverige 2018. [tillgänglig 2018-04-13 på http://www.sakerhetspolisen.se/download/18.43eb507e1617a765e5d1f6/1519986833607/NCT-helarsbedomning-2018.pdf]

[13] Säkerhetspolisen (2017b). 2017-10-04. Frågor och svar om extremistmiljöer. [tillgänglig 2018-04-13 på http://www.sakerhetspolisen.se/ovrigt/pressrum/aktuellt/aktuellt/2017-10-04-fragor-och-svar-om-extremistmiljoer.html]

Tidigare kunskaper om prevention

I grund och botten handlar det förebyggande arbetet mot våldsextremism om att förhindra att individer kommer till skada. I en händelseutveckling som innefattar radikalisering i riktning mot extremistiska attityder och våldsutövning som kan komma att utmynna i terrorism finns många förlorare. I arbetet med att skydda samhälle och individer finns olika vägar att gå och olika insatser som tar sin utgångspunkt i vilket perspektiv vi antar i fråga om vem och vad som skall skyddas från vem och från vad. Följande avsnitt syftar till att kortfattat belysa kunskaper om preventivt arbete mot våldsextremism på ett allmänt plan för att sedan närmare belysa kunskaper om stödtelefoner som ett specifikt exempel. Avsnittet baseras på vetenskapligt granskat material, grå litteratur och i viss mån rapportering från media. Författaren har haft som ambition att vara tydlig med vilken typ av material som använts.

PVE – Prevention mot våldsbejakande extremism

Internationellt används beteckningarna CVE (countering violent extremism) och PVE (preventing violent extremism) för att beteckna insatser som strävar efter att förhindra extremistiskt våld som i värsta fall utmynnar i terrorism. Skillnaden mellan CVE och PVE är att det tidigare främst fokuserar på reaktiva åtgärder tillhörande juridiska, militära och straffande instanser, medan det senare fokuserar proaktiva åtgärder, som kan sättas in i människovårdande instanser som skola, socialtjänst och hälso- och sjukvård

Det finns gott stöd från forskning att båda perspektiven är nödvändiga och att tvärdisciplinär samverkan mellan samhällsvetenskaper, humanvetenskaper, policymakare och andra relevanta aktörer är nödvändigt för att kunna förstå problemet med våldsbejakande extremism och för att kunna förhindra dess uppkomst och upprinnelse i terrorism (Kepel & Rougier 2016). I denna text används PVE för att beteckna att preventivt arbete med fokus på barn och unga, i huvudsak är en fråga om att just proaktivt främja och förebygga snarare än att (re)aktivt förhindra.

Det finns en avsaknad av empiriska studier som ger tillförlitliga bevis på vilka preventiva åtgärder och insatser som faktiskt fungerar för att motverka extremism och terrorism. Ett metodologiskt problem är att det finns uppenbara svårigheter att studera huruvida någon *inte* radikaliseras eller om någon på grundval av preventiva insatser låter bli att bruka våld (Kepel & Rougier 2016; Romaniuk 2015) inte heller är det rimligt eller möjligt att metodologisk lösa frågan med kontrollgrupper för att stärka resultatet. En storskalig systematisk studie utgiven av Segerstedtinstitutet (Eriksson, Beckman & Sager 2018) visar att det finns stora svårigheter med att finna evidens för att insatser mot våldsbejakande extremism har någon effekt. Studien visar att det finns en stor kritisk medvetenhet men att kunskapsnivån vad gäller faktiska utfall är låg.

Det finns en hel del studier som visar att de modeller och insatser som används inte fungerar tillfredställande eller att de istället leder till oavsedda och ofta oönskade konsekvenser. Ett exempel på detta är hur manualer och rekommendationer för professionella i första linjen anmodar till identifiering och rapportering av riskindivider. Många av de tecken som anges i anvisningar och manualer, är sådant som tidigare har uppfattats som ”normalt tonårsbeteende”. Tecken på radikalisering beskrivs ofta handla om förändringar i klädstil och förändringar i ungas beredvillighet att tala med föräldrar och lärare. Den här typen av identifieringsinsatser återfinns i flertalet europeiska länder och även om det inte alltid är en juridisk skyldighet för personal i människovårdande yrken att anmäla (så som det är i t.ex. Storbritannien som har så kallad Prevent duty) finns många varianter av listor med tecken att hålla utkik efter. För exempelvis personal i utbildningsverksamhet i Norge, Sverige, Frankrike, Belgien, Nederländerna, Finland, Österrike, Cypern och Spanien finns manualer med exempel på tecken som lärare och skolpersonal kan var uppmärksamma på (Ragazzi 2017). Ett utdrag av vilka tecken det kan

handla om ger att den unge börjar engagera sig i religiösa frågeställningar, att den skaffar tatueringar, eller för den delen gör motstånd mot tatueringar, skaffar ansiktsbehåring, förändrar sin kost, byter socialt umgänge, börjar bära symboler och slutar eller börja röka. Dryden (2018) hänvisar till brittiska Prevent och de fall av misstänkt radikalisering som går vidare till intervention (Channel) och menar att majoriteten av dessa fall avslås för vidare utredning eller intervention, då individen i själva verket är i behov av andra former av stöd. Dryden menar att detta är ett utslag av att indikatorerna är vaga, i kombination med att professionella som gör anmälan har dåliga kunskaper om vad radikalisering i själva verket är. Vi kan också ana att radikaliseringsdiskurser och olika former av anmälningsplikt kan bidra till att transformera ”vanligt tonårsbeteende” till misstänkta tecken på radikalisering.

Lösningen att använda skolans personal som säkerhetstjänsternas ”ögon och öron” har mött en hel del kritik från olika håll. Lärarfackförbund och studentorganisationer i exempelvis Frankrike, Spanien och Storbritannien har reagerat starkt (Ragazzi 2017). Den akademiska kritiken från forskare som studerar initiativ som inbegriper åtgärder där skolpersonal förmodas agera i polisiära eller säkerhetsbetonade ärenden är omfattande (se T.ex. Copprock & McGovern 2014; Kundnani 2014; Mattson 2018; O’Donnell 2015; Thomas 2016; Sieckelinck m.fl. 2015). En vanlig kritik som lyfts är att ett primärt fokus på säkerhet framför frihet är en falsk lösning som framför allt leder till mer osäkerhet.

Ett element av denna osäkerhet handlar om hur preventiva policyrekommendationer, som använder sig av lärares närhet till unga i syfte att hålla utkik efter tecken på radikalisering, kan leda till att barn och unga i skolan inte vågar yttra sig i kontroversiella frågor i rädslan för att bli åsiktsregistrerade eller anmälda. Det finns också exempel på hur unga erfar att de tvingas göra avbön från vissa element av sin trostillhörighet, eller att de öppet behöver erkänna sin trohet eller anslutning till majoritetssamhällets värderingar. Åtgärder som implementeras i syfte att värna demokratin kan därmed snarare utmana demokratins grundvalar och bärande principer som yttrandefrihet, åsiktsfrihet, religionsfrihet och så vidare (Ragazzi 2017; Sivenbring 2017). Dessa konsekvenser har särskilt kommit att inverka på muslimska ungdomars upplevelse av skolan som en osäker plats, vilket utmanar deras möjligheter att uppleva tillhörighet och känna tillit till myndigheter och till vuxenvärlden. Listor med ”tecken på radikalisering” som inbegriper sådant som att börja läsa religiösa skrifter, att endast äta i enlighet med halal, att börja bära religiöst konnoterad klädsel och skaffa ansiktsbehåring, medför också diskursiva förenklade tolkningar av politik och religion Enligt Thomas (2016) kan dessa tecken och de aktiviteter som förespråkas i exempelvis brittiska Prevent liknas vid en form av statligt legitimerad kulturell rasism.

Härvidlag kan vi konstatera att preventivt arbete mot extremism är ett förhållandevis nytt kunskapsfält som i grund och botten syftar till att förhindra att samhällen och dess medborgare gör, eller själva kommer till skada. Insatsernas karaktär får understundom oönskade konsekvenser och riskerar att stigmatisera och diskriminera vissa synliga minoriteter. Insatserna kan givetvis också ha goda effekter och innefattar både mjuka och hårda insatser av främjande, förebyggande och förhindrande karaktär (Sivenbring 2017). Enlig denna uppdelning kan Orostelefonen tänkas ha ett såväl främjande, förebyggande och förhindrande syfte.

Närstående och anhörigas betydelse

Att ha en vän, en familjemedlem eller närstående som är involverad i extremistiska sammanhang kan föranleda oro, skuld, skam och sorg. Spalek (2016) skriver hur anhörighet till någon som utfört terrorbrott (planering, s.k. terrorresor, eller fullbordade terrorbrott) i många fall lever med stigmatisering och utfrysning vilket förorsakar psykiska och känslomässiga spår. Familj och andra närstående kan också känna sig, eller anses vara, medskyldiga till att deras anhöriga uttrycker extremistiska attityder (Brittain 2009). Det samma gäller familjemedlemmar till individer som lämnat sina närstående och rest

till t.ex. IS i Syrien, där familjer erfar smärta, förlust, ilska och skam och även får utstå hot och hat från andra (Aasgard (2017). Trots att det finns en del initiativ tillgängliga i Skandinavien förefaller det saknas stödstrukturer som tar tillvara erfarenheter från familjer till individer som i olika grad engagerat sig i våldsextremistiska miljöer. Dessutom visar studier av Williams, Horgan och Evans (2016) att närstående ”potentiella gate-keepers” (särskilt nära vänner) kan undvika att söka stöd och hjälp hos myndigheter med ansvar för preventiva insatser på grund av rädsla för repressalier.

Koehler (2015a) argumenterar, med stöd i tidigare studier för att den sociala miljön och särskilt vänner och familj är den miljö inom vilken radikalisering sker och tidigt synliggörs. Därmed är det också närstående som kan anses ha störst betydelse för framgång i tidiga preventiva insatser och intervention. För individer som själva gör ansträngningar att lämna extremistiska miljöer är familj och närstående ofta en motiverande faktor. I studier av hur före detta extremister från de tre gängse miljöerna och deras familjer erfarit föräldrars inflytande för ungas radikalisering och deradikalisering, visar Sikkens m.fl. (2017) hur instabilitet i familjesituationen är en vanlig faktor bland unga som anslutit sig till extremistiska miljöer, om än inte en determinerande sådan. Därtill visar de att det kan finnas en direkt ovilja hos föräldrar att samtala om politiska eller religiösa frågeställningar som får den unge att söka svar och stöd i andra sammanhang. Motsättningar och oviljan att tala om kontroversiella frågor kan också leda till avståndstagande och utestängande av föräldern, som får mindre insyn i vad som pågår i den unges liv. I vidare studier av familjers hantering av radikalisering menar Sikkens m.fl. (2018) att föräldrar känner sig maktlösa när deras barn uttrycker extrema åsikter, att de saknar verktyg för att hantera pågående radikalisering och inte vet till vem de skall vända sig. Detta leder understundom till att den unge förskjuts eller till att attityder och åsikter tystas ner eller ignoreras. Författarna föreslår ett utökat stöd till föräldrar, med fokus på hur de kan hantera sina barns moraliska sökande och kunna stötta dem i detta, samtidigt som kan behålla föräldraansvar och insyn. Vidare visar författarna (Sikkens m.fl. 2017;2018) att familjen utgör ett viktigt stöd när den unge försöker bryta sig loss. Mobiliseringen av familjen gör det lättare att lämna en extremistisk miljö (även Bjørgo & Horgan 2009).

Säkerhetspolisen (2010) menar att längtan efter ”ett normalt liv” verkar vara den största dragningskraften för att lämna och att det konkret handlar om längtan efter familj, barn och arbete. Det förefaller som om det sociala stödet ”utanför” är den allra mest betydelsefullt för viljan och möjligheten att lämna en extremistisk miljö (jfr. Carlsson 2016). Därför finns god anledning att fokusera mer på att stötta familj och närstående i arbetet mot extremism och radikalisering, och inte enbart använda närstående som källa för information till säkerhetsbevarande myndigheter (Koehler 2015a). Aasgard (2017) skriver att stöd från myndigheter och sociala strukturer i lokalsamhället är nödvändiga och avgörande för att hjälpa föräldrar och närstående att agera när deras barn håller på att råka illa ut, samma studie studier visar dock att många familjer erfar att de övergivits av samhället.

I en studie av beteenden hos 119 ensamagerande individer som är dömda för förberedelse till eller utförande av terrorbrott illustrerar Gill, Horgan och Deckert (2014) att i de flesta fall fanns det någon närstående som känt till förövarens missnöje med samhället, i 80 procent av fallen kände närstående till de extremistiska idéer som förekommit. I mer än hälften av fallen hade vederbörande talat om för familj och vänner att han (97% män) haft intentionen att begå terrorbrott. Det bör tilläggas att många familjemedlemmar och närstående beskriver förövaren som generellt arg och att ilskan eskalerar under tiden före brottet och att upp emot 40 procent av urvalet tidigare hade blivit dömda för brott. Studien visar också att 32 procent hade en tidigare historia av psykisk ohälsa eller personlighetsstörning så som paranoid schizofreni eller bipolär sjukdom. I likhet med flertalet andra studier av förövare finner Gill m.fl. (2014) att det inte finns några egentliga gemensamma gärningsmannaprofiler för individer som begår terrorbrott, därtill finns ingen kontrollgrupp relaterad till annan brottslighet att korrelera resultaten emot. Detta föranleder författarna att konstatera att individer som begår terrorbrott ska karaktäriseras av

vad de gör snarare än av *vem de är*, och vad de gör förefaller vara känt av familj och vänner. Därmed kan familj och vänner spela stor roll för att uppmärksamma att något håller på att gå snett och för möjligheten att söka stöd och hjälp i att förebygga och förhindra att brott blir begångna eller att individen kommer till skada.

Det är enligt Socialstyrelsen (2018) också framför allt närstående som tar kontakt med socialtjänsten när de känner oro för barn, släktingar och närstående. Dryden (2018) menar att det finns en slags övertro på att professionella och praktiker har bättre kunskaper och kan göra mer för att skydda och stötta än vad vänner, föräldrar och andra familjemedlemmar kan. Studier visar dock att förståelsen av radikalisering och extremism som något särskilt och eljest gör att professionella aktörer kan uppleva att de inte har tillräckligt med kunskaper och kompetens i att agera. Det är dock viktigt att poängtera att anhöriga ofta har behov av stöttning för att kunna hantera situationen och av samtalsstöd för att de ska kunna bistå individer att inte ansluta sig till, eller att lämna våldsutövande miljöer. Koehler (2015b) menar att familj och närstående kan utbildas i att identifiera provokation, avväpna konflikt och att skapa kompromisser som visar respekt för sin släktings tro och samtidigt upprätthålla gränser för att möjliggöra ifrågasättandet av de svart-vita världsåskådningar som ofta kommer med våldsbejakande ideologier. Förekomsten av stöd från anhöriga har således effekten att det kan förebygga radikalisering I SOU (2017:110) beskrivs anhöriga inneha en strategisk funktion som förmedlare av bekymring eller oro till socialtjänsten för att deras närstående ska få hjälp.

Professionella aktörer

Vuxenvärlden kan anses ha ett särskilt ansvar att trygga barns och ungas uppväxt och se till att de inte utsätter andra eller själva drabbas av våld. Som Herz (2016) konstaterar bör professionella aktörer i den så kallade första linjen (lärare, förskollärare, fritidslärare, skolsköterskor, socialsekreterare etc.) inte ta över den säkerhetspolitiska diskurs som tenderar att sätta tonen för arbetet mot våldsextremism. Istället bör det skapas förutsättningar för att exempelvis socialarbetare och pedagoger inom ramen för sina professioner ska känna sig trygga i uppdraget att möta och bemöta människor. I detta arbete har de som i sin vardag möter barn och unga, stor betydelse i den möjlighet de har att stärka ungas tillit till omvärlden, förebygga svart-vita världsåskådningar och problematisera och diskutera kontroversiella ställningstaganden (Ragazzi 2017; Sivenbring 2017). Detta är kompetenser och förmågor som allt mer kommit att efterfrågas och förordas (bland annat av Europarådet, 2016) i arbetet med att förebygga och intervenera mot extremistiska tankeströmningar och våldsutövning. Generellt förefaller det dock som att personal i första linjen i nuläget ofta saknar den kompetens och förberedelse som krävs för att hantera svåra samtal och att det behövs stöd och kunskaper för att sådana kompetenser skall komma att utvecklas.

I Socialstyrelsens (2018) material *Våldsbejakande extremism, stöd till socialtjänstens arbete med återvändare och andra personer involverade i våldsbejakande extremism*, beskrivs det offentliga dilemma som kan vara förknippat med att stötta individer som på ett eller annat sätt varit eller är involverade i våldsextremism. I allmänhetens ögon är det inte alltid självklart att individer som varit involverade i extremism ska ha rätt till stödinsatser, samtidigt är det bl.a. socialtjänstens uppdrag att arbeta med dessa frågeställningar. I skriften anges att socialtjänstens personal också kan erfara att det finns oklarheter kring hur dessa ärenden skall hanteras och hur personal ska agera vid kännedom om att en person är involverad i en sådan miljö. Det kan också finnas oklarheter vad gäller definitioner kring vem som är betecknad som extremist. Carlsson (2016) menar att individer ibland lämnar våldsbejakande organisationer, utan att sluta med politiskt motiverad brottslighet; likaväl kan individer sluta begå brott och utöva våld utan att lämna den extremismen bakom sig. Individer kan så att säga ansluta till, aktivt engagera sig, frikoppla sig, avradikaliseras eller lämna våldsbejakande extremistiska miljöer.

I en studie av personal som arbetar med institutionaliserade barn eller barn i familjehem, diskuterar Dryden (2018) frågan om radikalisering för dessa barn hur barn som omhändertas i regel gör så på grund av fysisk, sexuell, känslomässig eller psykisk misshandel. Dessa barn förväntas också ha sämre förutsättningar inför framtiden och studier visar det går sämre för barn som omhändertas. Det finns också ökad risk för att dessa barn inleder missbruk eller utvecklar antisociala beteenden, och att de fortsätter att leva på det viset in i vuxen ålder. Känsligheten och utsattheten hos barn med särskilda behov gör att professionella som arbetar nära dem, inte bara bör ha goda kunskaper om radikalisering och motverkandet av kriminalitet. De behöver också vara rustade och kompetenta att hantera förluster, försummelse och trauman som barn kan ha varit utsatta för.

Tidigare kunskaper om stödtelefoner, helplines eller hotlines

Även i fråga om insatser som involverar olika former av stödtelefoner finns det avgörande skillnader i perspektiv på vem och vad som skall skyddas med i ansatsen; därtill är det frågan om ifall det är samhället eller individen som riskerar att kommat tills skada. Det kan således finnas en diskursiv skillnad i vad som är en helpline eller en hotline. En helpline syftar till att ge stöd och råd medan en hotline kan anses vara en informationskanal till säkerhetsbevarande myndigheter. Som följande avsnitt visar så används båda varianterna frekvent.

Stödtelefoner,

Det finns en del svenska initiativ för att medelst stödtelefoner erbjuda hjälp och stöd för dem som behöver. Utöver Orostelefonen bedriver Rädda Barnen sedan hösten 2015 även en stödlinje för ensamkommande, eller för barn och unga som flytt. Sedan starten har stödlinjen tagit emot över 2500 samtal (Rädda Barnen 2017b) och de flesta handlar om asylprocessen. Den senare tiden handlar samtalen allt mer om oro, ovisshet och rädsla inför framtiden (ibid:8). BRIS (barnens rätt i samhället) har lång erfarenhet av att bedriva stödtelefon för barn som söker stöd utanför sitt eget nätverk. Bris arbetar numer även med chattstöd, och brisbot på Facebook messenger och på Kik. Under 2016 har BRIS närmare 25 000 kurativa kontakter med barn som sökt kontakt via chatt, mejl och telefon, varav de flesta handlar om psykisk ohälsa (BRIS, 2017).

Det finns en del internationella studier som behandlar frågor om stöd som ges till individer i form av telefonservice. Fukkink, Bruns och Ligtvoet (2017) som studerar stödlinjer för barn och unga menar att studier av stödtelefoner inte bara erbjuder ett fönster in i unga människors känslor och tankar, de understryker också den verkliga vikten av att denna typ av stöd finns tillgängligt för barn och unga som söker stöd och hjälp. I Australien är så kallade helplines en vanlig metod för att ge individer stöd i en mängd avgörande livsfrågor. Stödtelefoner är relativt kostnadseffektiva, lättillgängliga och kan erbjuda anonymitet och omedelbara svar för dem som ringer (Coman m.fl. 2001). Dessutom har stödtelefoner potential att fylla ut luckorna i professionella insatser när dessa inte räcker till. I en studie från 2007 anges att det i Australien finns 115 nationella ideella organisationer som erbjuder telefonstöd i olika frågor (Burgess m.fl. 2008). Studien belyser bland annat psykisk hälsa hos dem som kontaktar en stödtelefon. Resultatet visar att de som ringer ofta på ett eller annat vis upplever ensamhet och att de har högre grad av oro, depression och ångest än övrig befolkning (även Ingram m.fl. 2008). Det skulle således kunna argumenteras för att stödtelefoner har betydelse för att vissa individer skall få hjälp för att kunna hantera oro, särskilt gäller det individer utan sociala närstående. En storskalig global studie över stödtelefoner för barn, visar att denna typ av verksamhet kan ha stor betydelse i att erbjuda psykosocialt stöd för unga människor i behov av omtanke, råd och stöd (Fukkink m.fl. 2017). Studien visar också att stödbehovet fluktuerar i takt med årstider, högtider, demografiska skillnader och förändringar i samhället. Det är dock frågor om misshandel och våld, tätt följt att psykisk (o)hälsa som världen över är den vanligaste anledningen till att barn och unga kontaktar en stödtelefon.

Ingram med kollegor (2008) analyserar närmare 350,000 samtal från individer av olika åldrar till stödtelefonen *Girls and Boys National Hotline* (US) under en femårsperiod. Samtalen berör frågor och bekymmer som har med familjerelationer att göra, följt av ungdomsfrågor, ofta relaterade till kriminalitet och droger, och av psykisk (o)hälsa. En slutsats som dras av studien är att trots att stödtelefoner fyller flera viktiga syften, tenderar de att ha ett allt för snävt fokus och ett för begränsat upptagningsområde, i relation till hur heterogen den hjälpsökande populationen är. ”With many people in need of mental health, emotional support, and substance abuse services, crisis hotlines are in a position to provide services to a large number of people” (Ingram m.fl. 2008, s.672). I studien finns även indikationer på att inringare efter avslutade samtal är lugnare, säkrare och mer bestämda än de var när samtalet inleddes. Författarna förespråkar också användandet av andra tekniker, exempelvis chatt för att nå en yngre målgrupp som understundom är mer bekväm med den typen av teknik.

Chattstöd

En del menar att interkommunikation på Internet, förutom att det är mindre tidseffektivt, förlorar många av de positiva aspekter som finns i samtal mellan två individer. Det kan dock argumenteras för att samtal online inte har färre kommunikationsverktyg att arbeta med, det är snarare frågan om *andra* verktyg (Greenfield & Subrahmanyam 2003). Kommunikation online kan genom möjligheter till anonymitet, få människor att känna sig mer säkra och öppna för att tala om sig själva. Fukkink och Hermanns (2009) jämför stöd som ges genom telefon och chatt av en nederländsk stödtelefon (Kindertelefoon) genom att låta en extern panel bedöma samtalens stöttande och rådgivande karaktär och genom att fråga barnen som fått samtals-/chattstöd om deras upplevelser. Studien visar att det inte finns några större kvalitativa skillnader mellan chatt och telefonstöd. Även om chattstödet involverade färre ord, erfor barnen att chatten var mer positiv och att de i högre grad tagits på allvar av den de kommunicerar med. De erfor dock att de fick bättre lösningar genom telefonstöd. I båda fallen angav barnen en högre grad av välmående och mindre oro efter att de varit i kontakt med stödtelefonen. Barnen angav också att de valde att ringa eller söka kontakt online baserat på egna preferenser, vilket antyder att det är viktigt att båda alternativen finns. En del barn upplever det som att de blir betraktade, övervakade och avslöjade i telefon, andra upplever att det är opersonligt och att andras röster kan vara övermäktiga. I chatten kände de också att de gavs mer tid att tänka efter, andra menade att det är allt för ansträngande att skriva. Liknande resultat presenteras av Williams m.fl. (2016), som diskuterar hur möjligheten att använda sig av textmeddelanden som ett alternativ till telefonstöd ökade ungdomars hjälpsökande markant. Författarna exemplifierar med ett initiativ från Nevada (US) där en textbaserad tjänst introducerades som komplement till en redan befintlig telefonservice och där marknadsföringen understryker att det inte handlar om en hotline. Syftet är att uppmuntra individer att söka stöd för att de i sin tur skall kunna hjälpa anhöriga och vänner som är frestade att ansluta sig till våldsutövande miljöer.

Fukkink och Hermans studie från 2009 fungerar som inspiration för Andersson och Osvaldsson (2012) som genomför en liknande studie av BRIS[14] chatt, diskussionsforum och mejlstöd. Även svenska barn och unga erfar högre grad av välmående efter att de chattat med någon på BRIS, erfarenheten av att bli tagen på allvar och att bli lyssnad på anges vara avgörande. De barn och unga som deltagit i diskussionsforum är än mer nöjda med stöttningen och erfarenheten av att inte vara ensam, då forumen också innefattar andra barn och unga från vilka de också får råd samt möjligheten att stötta någon annan. I likhet med Fukkink och Herrman (2009), visar BRIS studien att unga gör strategiska val i fråga om vilket stöd de väljer, de flesta föredrar chatten.

[14] BRIS barnens rätt i samhället

Hotlines och helplines som handhar frågor om extremism och radikalisering

Stödtelefoner av olika varianter har också blivit allt mer förekommande i Europa i kampen mot extremism, radikalisering och terrorism. Koehler (2015a) menar att denna form av stöd kan anses vara mycket effektiv, åtminstone vad gäller möjligheten att nå ut till fler, men poängterar också att det behövs mer utvärderingar och metodologisk utveckling för att tillförsäkra hållbarhet och långsiktighet i arbetet.

I Europas olika stater finns exempel på hur myndigheter inrättar stödtelefoner, eller *hotlines* som i första hand har som syfte att låta professionella anmäla misstänkta fall eller tecken på radikalisering. I exempelvis Belgien och Frankrike, liksom Luxemburg finns den här formen av service. I en genomlysning av olika PVE insatser i EU konstaterar Francesco Ragzzi (2017) att Sverige i det här faller avviker en aning när han beskriver att det finns en telefon som inrättats ”at the request of the National Co-ordinator Against Terrorism, in order to “help the families, the friends of people tempted by radical extremism” (Ragazzi, 2017 s.37).

Ett problem som kan skönjas i hur många ansvariga myndigheter i olika delar av världen arrangerar sina stödtelefoner är hur det de facto punktmarkerar muslimer. I dagstidningen *The Guardian*[15] beskrivs hur myndigheter i Australiensiska New South Wales har upprättat en telefontjänst som skall fungera som en resurs för föräldrar som fruktar att deras barn håller på att radikaliseras. Uppfattningen hos allmänheten är dock att telefonen är en hotline, en sekuritiserande åtgärd snarare än en stöttande resurs då den presenteras som en åtgärd för att förhindra terrorism och särskilt inriktar sig mot muslimer. Detsamma gäller i Nederländerna och *Dutch Radicalization Hotline* som skall fungera som ett stöd för föräldrar och anhöriga till unga som vänder sig till militanta grupper som IS. Stödtelefonen skall koppla samman inringaren med lämpliga resurser eller religiösa organisationer för att förhindra radikaliseringen av unga muslimer – med särskilt fokus på Marockanska ungdomar, som tillhör den största muslimska gruppen i Nederländerna[16]. Det konstateras att telefonen inte verkar fungera särskilt bra. En av orsakerna anges vara misstro mot myndigheter samt omfattande program som går ut på att upptäcka radikaliserade muslimer som får muslimer att känna sig förföljda och väcker rädsla för att säkerhetsservices ska använda informationen för att söka upp bekymrade men oskyldiga individer. Inställningen och misstron mot myndigheter är med sannolikhet en konsekvens av hur muslimer misstänkliggörs och bevakas i samtidens Europa. Efter 11 september 2001 och efter diverse terrorattentat under 2000-talet utförda av terrorister under islamistisk flagg, har muslimer i Europa fått svårigheter både vad gäller representation och legitimitet. Muslimer som lever som minoriteter i väst måste om och om igen förklara och understundom frikoppla sig själv från radikala element av islam (Andre m.fl. 2015; Fitzgerald 2016; MUCF 2016).

Koehler (2015a) skriver att det finns viktiga metodologiska skillnader mellan familjestöd och individuella de-radikaliseringsprogram. De senare förutsätter att individen själv har en vilja att lämna en extremistisk rörelse eller gruppering, medan familjestöd ges till individer som är mitt i en annan närståendes process. Koehler exemplifierar rådgivning via en stödtelefon som bedrivs i Tyska *BAMF* (Bundesamt für Migration und Flüchtinge) regi. Syftet med telefonen beskriv vara liknande Rädda

---

[15]McGowan 28 september 2017. *NSW radicalisation hotline got five calls in two months, estimates told*. The Guardian [tillgänglig 2018-04-10 på https://www.theguardian.com/australia-news/2017/sep/28/nsw-terrorism-hotline-got-five-calls-in-two-months-estimates-told]

[16] Hay, M. 15 januari 2015. Can Hotlines stop muslims from becoming radicalized? Vice.com. [tillgänglig 2018-04-10 på https://www.vice.com/sv/article/dpwqkj/are-muslim-radicalization-hotlines-making-a-difference-114]

Barnens Orostelefon, och tar emot samtal anonymt från bekymrade närstående och professionella för att sedan slussa dem vidare till instanser som kan vara till hjälp. Dessa insatser är överlag hanterade av NGO:s och förutsätter samarbete och tillit mellan myndigheter och frivilligorganisationer som tillhandahåller särskilt stöd (Koehler 2015b). En kritik mot BAMF:s telefon som författaren lyfter är att det inte finns någon intern stadga, fallen handhas lite olika beroende på vem som tar emot samtalet och vem som blir nästa mottagande part. Samtidigt tillåter detta förfarande flexibilitet och möjligheten att skräddarsy insatser i skilda fall.

Under tiden november 2015 till juni 2016 hade svenska Röda Korset i uppdrag att bedriva orostelefon, eller som det då benämndes *Nationell stödtelefon*. Telefonens syfte var att stötta individer som direkt berörs av att en individ väljer att ansluta sig till en våldsbejakande extremistisk organisation (Nationella samordnaren 2015). Vidare skulle telefonen i det här läget aktivt bidra till att intervenera och förhindra rekrytering till olika våldsbejakande miljöer. I Mattsson, Lebidinski Arfvidson & Johanssons (2016) studie av olika insatser mot islamistisk radikalisering, intervjuas företrädare från nationella samordnaren om stödtelefonen. Vederbörande talar exempelvis om stödtelefonen som en variant av ”damage control” och om orsaker till radikalisering som allt för vagt vetenskapligt understödda för att kunna dra några egentliga slutsatser om. Däremot nämns identitetssökande individer som befinner sig i ”marginalerna” som riskindivider (ibid:47). Därtill beskrivs familjedynamik som en faktor som gör individer mer mottagliga för våldsbejakande budskap. Personal vid Röda Korset är dock skeptisk till den terminologi de tilldelats genom regeringsdirektiv, då dessa baseras på en säkerhetspolitisk diskurs och skymmer den huvudsakliga problematiken som enligt Röda Korsets personal, är våldet. Verksamheten utvärderades av Kulturdepartementet 2016, som gjorde bedömningen att telefonen fyller ett behov, men att verksamheten behöver utvecklas. Exempelvis saknades rutiner för hur inringare lotsas vidare och för hur information om brott skulle föras vidare till polismyndigheter och Säkerhetspolisen. Därtill hade nationella samordnaren och Röda Korset olika uppfattningar om stödtelefonens syfte, vilket försvårade implementeringen av uppdraget (SOU 2017:110, s.96). I februari 2017 läggs ansvaret för stödtelefonen över på Rädda Barnen och byter då namn till Orostelefonen.

Sammanfattning

Det finns stöd i forskningen för att insatser som involverar närstående och anhöriga kan ha stor betydelse för det preventiva arbetet mot våldsextremism. Dels är det de närstående som har allra bäst möjlighet att uppmärksamma att något inte står rätt till och som har möjlighet att påkalla uppmärksamhet och söka stöd och hjälp (Gill m.fl. 2014; Koehler 2015a). Dels finns det indikationer på att det också är just närstående och anhöriga som de facto slår larm, men att dessa är i stort behov av stöttning och ledning (Socialstyrelsen 2018; SOU 2017:110).

Därtill kan de som i sin vardag arbetare med unga människor ha betydelse för att stärka ungas tillit till omvärlden, förebyggandet av svart-vita världsåskådningar och i möjligheten att diskutera och problematisera kontroversiella frågeställningar (Sivenbring 2017; Ragazzi 2017; Mattsson 2018). Personal i första linjen förefaller dock sakna stöttning och kunskap i hur detta arbete kan bedrivas och hur de skall agera då det blir aktuellt att ”ta det svåra samtalet”

Hjälp och stödtelefoner är en väl använd insats i olika frågor världen över, vi identifierar att när det gäller radikalisering och extremism har telefonerna skilda syften som *hotlines* för att rapportera in oro och misstänkta fall, eller som *helplines* som syftar till att stötta och hjälpa inringare att hantera oro och att finna vägar att agera. Stödtelefoner är relativt kostnadseffektiva och lättillgängliga och har en styrka i att de kan erbjuda konfidentialitet och anonymitet för den som ringer (Coman, Burrows & Evans 2001).

Det finns även studier som visar att inringare mår bättre, känner mindre oro och mer välbefinnande efter det att de varit i kontakt med samtalsstödjare

Även chattstöd och chatforum på Internet har visat sig ge goda resultat, särskilt vad gäller en yngre målgrupp (Fukkinkk och Hermanns 2009; Andersson och Osvaldsson 2012). Möjligheten till anonymitet gör att den hjälpsökande känner sig trygg med att vädra sin oro, att de erfar att de inte blir övervakade eller bedömda är en aspekt som återfinns bland unga som sökt stöd via chatt.

Genomförande

Denna rapport innehåller två resultatdelar, den första baseras på analys av inkomna samtal till Orostelefonen. Det är de av samtalsstödjarna dokumenterade anteckningarna som analyserats och således inte de faktiska samtalen. Den andra resultatdelen baseras på intervjuer med samtalsstödjare vid Orostelefonen och behandlar verksamhetens organisering och om hur samtalsstödjare förstår och hanterar inringares oro.

Sammantaget kan rapporten anses bidra till det som i Rädda Barnens (2016) *Kompassen, vägledning vid arbete för Rädda Barnen* anger som fyra arbetsmetoder: faktainsamling och analys, direkta insatser för barn, kunskapsförmedling samt påverkansarbete. I kompassen anges att Rädda Barnen dokumenterar och analyserar sitt arbete med barn och unga samt delar med sig av sina erfarenheter för att utveckla och testa nya metoder, lösningar och verktyg för att kunna förslå nya handlingsalternativ. Därtill fokuseras barn i utsatta situationer och Rädda Barnen företräder deras intressen i arbetet med att mobilisera insatser och påverka och förmedla viktiga kunskaper som kan förbättra situationen för barn och unga. Genom problemanalyser och kunskapsöversikter utvecklas kunskap och ny kompetens som kan användas för att påverka beslutsfattare och allmänhet. I detta arbete är analysen av orostelefonens verksamhet ett relevant bidrag.

Inledningsvis beskriver detta avsnitt vilken form av samtalsdokumentation det är fråga om och hur intervjuerna genomförts samt hur dessa empiriska material har behandlats för att tillgodose etiska rekommendationer i förhållande till god forskningssed (Vetenskapsrådet 2017).

Samtalen

Hur ett samtal till orostelefonen utlöper beror på inringarens behov, varje inringare tilldelas ett referensnummer som de kan använda för återkoppling. Numret registreras i Rädda Barnens dokumentationssystem. Anteckningar över det stöd som föreslås, syftar i första hand till att säkerställa att rutiner fungerar och är möjliga att utveckla, och att se till att de som kontaktar Orostelefonen får adekvat stöd. I dokumentationssystemet antecknas alla kontakter som förekommit i ärendet, då en del är av återkommande art. Således består de 154 fall vars dokumentation analyserats de facto av ca 360 samtal kopplat till ärenden som ibland enbart består av ett enda samtal blandat med ärenden som pågår i upp emot ett halvår. Utöver information som framkommer i samtalet antecknas vem av samtalsstödjarna som haft kontakten med inringaren. Dessutom registreras inringarens position och relation till den individ ärendet gäller, vilken typ av samtal det är och vad inringaren är orolig över, samt vilken typ av stöd som efterfrågas.

Det dokumenterade materialet

Segerstedtinstitutet har emottagit dokumenterade fall för perioden februari 2017 till maj 2018. Det dokumenterade materialet består av samtalsstödjarnas minnesanteckningar över ärendena och är alltså inte transkriberade eller utskrifter av orossamtal. På grundval av sekretessregler och etiska riktlinjer och

då de som ringer till Orostelefonen är anonyma, finns inga namn, kontaktuppgifter eller andra identifierbara element angivna. Dokumentationen anger i sin avidentifierade form enbart information om inringarens position, och i de fall sådan information finns: kön och ungefärlig ålder på den bekymringen gäller. Rädda Barnen (2017a) beskriver att deras dokumentation förs i ”tre kapitel”, det första inbegriper registrering av samtal som leder till att ärende öppnas. Det andra kapitlet handlar om den oro som inringare uttrycker, det stöd som getts, vilka andra aktörer som hänvisats till eller förmedlat kontakt med. De tredje kapitlet anger när ett ärende avslutats. I vår behandling av materialet står det första och andra kapitlet i centrum för analysen. Segerstedtinstitutet har utgått från det dokumenterade materialet som hos oss enbart funnits i pappersform. Referensnummer är avlägsnat från dokumentationen.

Intervjuer med samtalsstödjare

Med utgångspunkt i teman som framkommer i analysen av dokumenterade samtal, genomförs semistrukturerade intervjuer med Orostelefonens samtalsstödjare. Fördelen med semistrukturerad intervju är att den tillåter en viss flexibilitet som gör att samtalet kan föras relativt fritt, samtidigt som specifika frågeställningar kan bidra till struktur (Bryman 2004). Intervjuerna har genomförts: 1) i grupp och strukturerats som gruppsamtal med utgångspunkt i en intervjuguide med syftet att få mer information om samtalsstödjarnas arbete och hantering av svåra samtal och: 2) genom fokusgruppsamtal där preliminära analyser av dokumentationen används som utgångspunkt för att samtala om tecken på oro och radikaliseringsdiskurser. Samtal och intervjuer har bandats och transkriberats i sin helhet av författaren och samtalsstödjarna har fått möjlighet att läsa, reflektera och kommentera innehållet. I denna rapport och i den del som handlar om samtalsstödjarnas arbete är det transkripten som analyserats och i enlighet med metodologiska ställningstaganden, betraktas de därmed i analytisk mening som text.

Behandling av materialet, metodologi

Ett material som består av text, så som dokumentation över samtal kan med fördel kodas och reduceras innan en innehållsanalys inleds. Således kategoriseras fallen först kvantitativt enligt olika variabler och skärningsaxlar, för att få mer information om hur materialet fördelar sig över sådana faktorer som inringare, anledning till oro och relation till den oron gäller.

Intervjuerna analyseras genom en form av tematisk innehållsanalys där temaområden som identifierats i dokumentationen belyses ytterligare. När det gäller analys av intervjuerna baseras denna dels på de teman och diskurser som synliggjorts i analysen av dokumentationen, dels på hur oro begripliggörs och hanteras av Orostelefonens samtalsstödjare.

I påföljande steg reduceras innehållet, genom att vi konstruerar kluster av tecken på oro centrerade kring de olika miljöerna för att belysa hur diskursen kring oron om radikalisering konstrueras. Det är på så vis fråga om en analys inspirerad av diskursanalytisk metodologi, då vi intresserar oss för att belysa vilket vetande som produceras, men också hur detta vetande möjliggjorts (Foucault 1971/1993). Det kan dock vara viktigt att poängtera att det handlar om inspiration av diskursanalytisk metodologi och inte en regelrätt diskursanalys, i denna rapport kan vi snarare tala om analys av diskurs.

När vi i denna rapport talar om diskurs, avses hela den praktik som frambringar eller möjliggör vissa uttalanden och sanningar. I *Diskursens ordning* menar Foucault (1971) att det inte går att kliva ur diskursen för att begripa dess essens. Vi måste istället börja med själva diskursen och söka efter dess yttre gränser och dess möjlighetsvillkor. Detta innebär att vi söker efter hur diskurser möjliggörs och hur den villkorar det som kan sägas och göras. Det handlar om hur förhandlingar om kunskap och förväntningar och förklaringar styr det vi vet, tar för sant och vårt sätt att agera utifrån detta vetande. I

denna analytiska mening styr diskurser bland annat det offentliga samtalet och debatten genom att erbjuda kunskap och ett presumtivt gemensamt språk för att hantera kunskapsobjektet, analysen blir på så vis genealogiskt inspirerad (Foucault 1974/2003) och eftersträvar en förståelse för hur ett historiskt arv av idéer och kunskaper inverkar på vad vi tar för sant.

En diskursanalytisk utgångspunkt är alltid i någon mån kritisk i sin ambition att problematisera kunskapsproduktion, för att utmana och om möjligt utveckla de kunskaper som finns. Därför är vår ambition att också relatera det som framkommer i analysen, till en offentlig samtida diskurs om radikalisering och extremism, denna relation kan hjälpa oss att begripliggöra tecken på oro och hur denna ytterligare kan förstås och hanteras.

Således är ett av analysens syften att reda ut vad det är som oroar inringaren och huruvida denna oro skiljer sig åt beroende på den miljö som bekymret relateras till och den relation inringaren har till den som föranleder oron. Därtill analyseras samtal stödjarnas hållning och hur de talar om hanterande och meningsskapande av andras oro. Denna metodologi används också för att utröna vilken form av stöd det är inringaren efterfrågar. På så vis är vår ambition att kunna erbjuda kunskaper som kan gagna kommande arbete med orostelefonen och liknande samtalsstödjande verksamheter.

Vi vill också poängtera att vi inte ämnar göra några distinktioner av huruvida inringaren har ”rätt eller fel” i att vara oroliga, om dennes beskrivning stämmer, eller på annat vis gradera eller bedöma inringarens bekymring. Det är viktigt är att oro tas på allvar, det är det primära, men också att illustrera att oro kan ta sig vissa uttryck baserat på samtida diskurser om radikalisering och extremism. Inte heller avser vi utvärdera Orostelefonens insats eller bedöma samtalsstödjarnas samtalsmetodik.

Del II. Resultat – samtalen

Följande avsnitt utgörs av en redovisning av vår analys av inkomna samtal till Orostelefonen om radikalisering under perioden februari 2017 till maj 2018. Under tiden inkommer 154 ärenden, men det kan vara värt att poängtera att denna beräkning utgår från antalet ärenden som Orostelefonen arbetat med. I dokumentationen framgår att antalet samtal som är återkopplande genom att samtalsstödjaren eller inringaren återkommer i ärendet en eller flera gånger uppgår till över 360 händelser. Utöver detta finns en mängd samtal, när samtalsstödjarna söker efter kontakter som kan stötta inringare lokalt, till aktörer inom kommun eller civilsamhälle. I rapporten är det dock varje enskilt påbörjat ärende som benämns som fall, ärende eller samtal och dessa är 154 till antalet. Resultatredovisningen inleds med att vi i definierar vem inringaren är, i vilken egenskap den ringer och vad den är orolig för.

Inringaren

Orostelefonens målgrupp är individer som på ett eller annat sätt är oroade för att någon de bryr sig om skall komma till skada genom involvering i en våldsam extrem rörelse eller ideologi. Verksamheten erbjuder samtalsstöd för anhöriga och närstående, men också för individer som själva erfar att de är på väg att dras in i något de inte själva kan hantera. Även professionella som arbetar med individer som det finns oro kring kan ringa för samtalsstöd. I Rädda Barnens egna statistiska analys av vem det är som ringer in till Orostelefonen är det just de externa inringarna som är vanligast förekommande, den procentuella fördelningen ser i rapporten ut som diagrammet visar (Rädda Barnen 2017). Till synes är det vid denna tidpunkt i huvudsak externa aktörer som ringer in (63%) under verksamhetens första nio

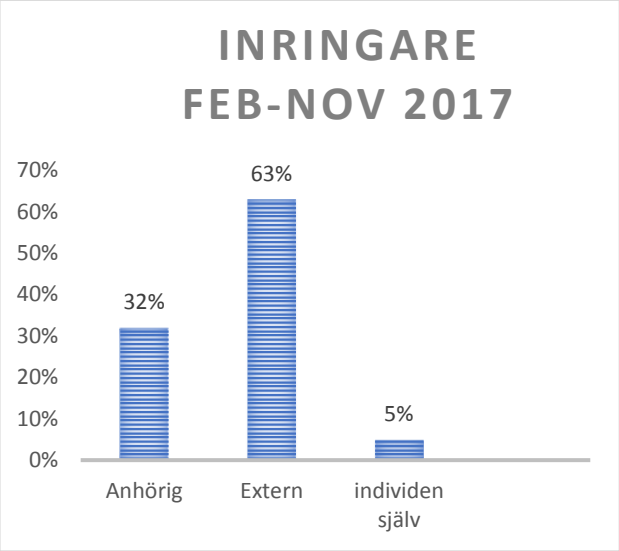

månader. Externa aktörer definieras som personer som i sin yrkesutövning eller ideella uppdrag möter individer som vållar dem oro. Anhöriga som ringer in uppgår till 32 procent av inkomna samtal, medan 5 procent av samtalen handlar om individer som själva är bekymrade över sina tankar och idéer.

Externa aktörer

Förekomsten av externa aktörer bland samtalen, skulle kunna indikera att det finns behov av ytterligare kunskap och riktning för professionella aktörer i första linjen i frågor som berör oro kring individers engagemang i våldsutövande miljöer och vidare att stöd kan skulle kunna ges direkt av dessa aktörer baserat på de respektive myndigheter och institutioner de tillhör. För att kunna dra några slutsatser om inringarna gör vi dock en mer finkalibrerad analys av vem det är som ringer och i vilken relation vederbörande står till den oron gäller. Dessutom förändras bilden av vilka det är som ringer in under den tid som studeras för rapporten.

Följande diagram utgår från de fall som inkommit mellan feb 2017 och maj 2018 (154 fall) och som analyserats av Segerstedtinstitutet –av dessa fall har 95 kategoriserats som externa inringare, för att ytterligare definiera inringare som ringer med anledning av olika varianter av oro, exkluderas samtal från den nationella samordnaren samt senare från CVE (7 samtal) och från olika kommunala samordnare

(9 samtal) då dessa i regel är av upplysande eller informerande karaktär. Vi kalibrerar då med 79 fall där definierar uppringaren närmare och får då följande fördelning.

Näst efter socialsekreterare vid socialtjänsten och kuratorer som här hamnar i samma kategori på grundval av att de ofta är socionomer, är det lärare och annan skolpersonal, så som rektorer, fritidslärare eller assistenter, som ringer till orostelefonen. En viktig poäng är dock att också kuratorer i flera fall arbetar inom skolans verksamhet. Personal vid HVB hem och individer som fungerar som god man till ensamkommande barn är också vanliga i materialet, liksom individer som arbetar med unga människor i olika föreningar och organisationer inom civil-samhället. Gemensamt för dessa inringare är att de i sin vardag möter unga människor och att de ställts inför situationer där de saknar riktlinjer för hur de skall agera, det är vanligtvis anledningen till att dessa aktörer kontaktar orostelefonen. Det förekommer dock att inringare önskar generell information och vill veta mer om vad den kan råda sina elever, klienter, deltagare eller patienter att göra.

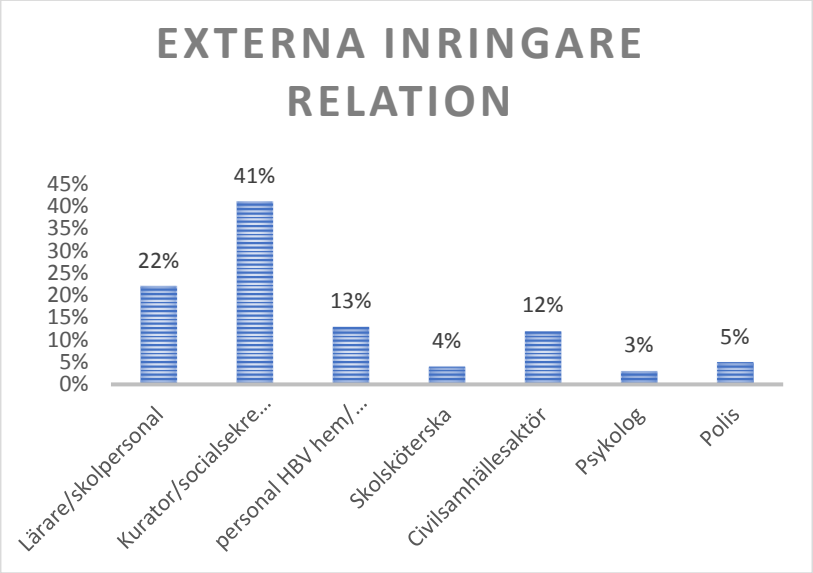

Närstående inringare

I sju av de resterande 59 fallen är det en enskild individ som ringer in för att få vägledning om sin egen situation, resterande fall, 52 till antalet, är de som registreras som närstående, anhöriga eller vänner till den det berör. För dessa har vi och fått följande uppdelning.

Förälder eller släkting: 33 ärenden

Vän: 19 ärenden

Individen själv: 7 ärenden

Fördelningen över närstående inringare säger inte särskilt mycket mer än att föräldrar, närstående och vänner understundom erfar oro och hör av sig till orostelefonen för att få stöttning. I de analyser som presenteras visas att det är främst i relation till högerextremism följt av religiöst profilerad extremism, samt något enstaka fall relaterat till vänsterextremism, som de närstående inringarna hör av sig.

Året 2017–2018

Nedanstående diagram illustrerar hur inkommande samtal över året fördelar sig över de tre gängse miljöerna i de samtal som inkommer mellan februari 2017 till maj 2018, diagrammet visar således data över 16 månader.

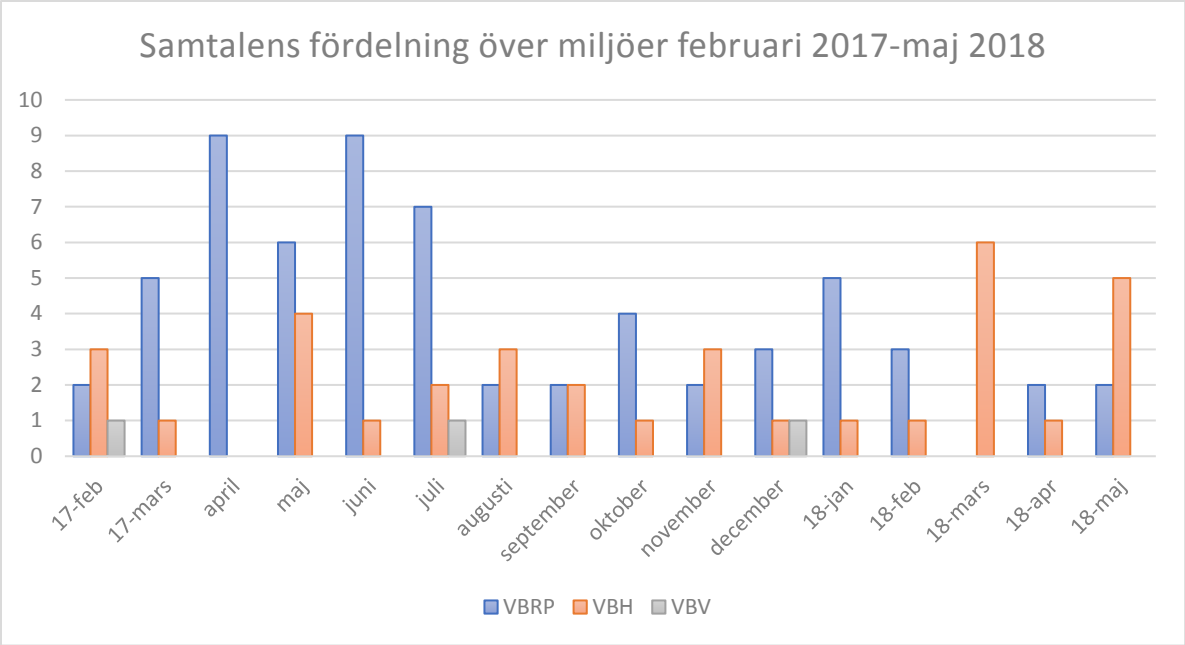

Som diagrammet visar, ökar antalet ärenden som berör oro för religiöst profilerad extremism under april till juli, medan antalet ärenden som berör oro för högerextremism visar på en mer långsamt men stabilt ökande trend. Det är i relation till terrordådet på Drottninggatan i april 2017 som oron för religiöst profilerad extremism ökar (främst bland externa inringare), för att sedan åter avta något. Generellt syns en spegling i det som sker i omvärlden i de samtal som inkommer. Exempelvis föranleder Nordiska motståndsrörelsens demonstrationer i Göteborg i slutet av september 2017 att flera föräldrar och närstående får insikt i att deras barn anslutit sig till organisationen, det samma händer runt 1:a maj 2018 när demonstrationer blir aktuellt. Det är också troligt att Orostelefonen under valåret 2018 kommer att hantera flera ärenden av detta slag. Även skolskjutningar i internationella sammanhang visar sig i Orostelefonens dokumentation och lärare och skolpersonal riktar uppmärksamheten mot beteenden som kan relateras till berättelser om skolskjutningar i samband med att dessa uppmärksammats i media.

Inringarens oro

För att tydligare visa hur inringarna fördelar sig över de tre gängse miljöerna som generellt definieras som våldsextremistiska, har vi sammanställt dem i en tabell där antalet inringare framgår. Tabellen visar också vilken form av våldsutövande miljö som inringarens bekymring härleds till.

Inringare	Generellt vålds-extremism	VBI/ VBRP	VBH	VBV
Själv	2	1	4	
Anhörig	4	10	16	3
Vän	3	7	9	
Lärare/Skolpersonal	5	9	4	
Kurator/Socialsekreterare	7	21	2	
Personal vid HVB[17]hem eller god man	4	6	1	
Skolsköterska	1	2		
Psykolog	1	2		
Polis	3	1		
Civilsamhällesaktör	7	3		
Kommunal samordnare	9			
Nationell samordnare	7			
	= 53 fall	= 62 fall	= 36 fall	= 3 fall

Tabell 1: fördelning av inringare

Det finns till synes en överrepresentation av kuratorer eller socialsekreterare bland samtalen, dessa ringer i tjänsten för att rådfråga eller finna riktning i hur de skall agera i särskilda ärenden. Så som Socialstyrelsen (2018) skriver i sitt stödmaterial finns det ännu oklarheter för hur denna yrkesgrupp skall hantera frågor som relateras till extremism – och därtill osäkerhet rörande vad våldsextremism och radikalisering faktiskt är. Socialstyrelsens rapport (2016) *Våldsbejakande extremism. Stöd för socialtjänstens arbete med barn och unga vuxna,* visar en enkätundersökning för Socialtjänsten i samtliga 290 kommuner att 11 procent av Sveriges kommuner har Socialtjänsten under 2015 kommit i kontakt med barn under 18 år som på ett eller annat vis varit involverade, eller riskerat att involveras i våldbejakande extremism. Nästkommande år, när undersökningen upprepas har antalet ärenden fördubblats (Socialstyrelsen 2017). Översikten visar också att kontakter med berörda barn har ökat. Det handlar främst om barn med syskon, släktningar eller andra anhöriga som involverats i extremistiska miljöer. Flest orosanmälningar eller påtalanden kommer till socialtjänsten från skola eller fritidsverksamhet, följt av polis.

Det bör noteras att ju längre in på året 2017 vi studerar Orostelefonens ärenden, desto fler samtal inkommer från anhöriga och färre från externa inringare. Under 2018 ökar även andelen fall som berör

[17] HVB är hem för vård eller boende

oro kring högerextremism och under perioden februari-maj 2018 har antalet ärenden i denna fråga fördubblats jämfört med samma period 2017.

Som tabellen också visar handlar de flesta ärenden som inkommer till Orostelefonen (om vi bortser från den generellt identifierade oron) om religiöst profilerad våldsextremism, följt av högerextremism och ett marginellt antal samtal rörande vänsterextremism. Fördelningen kan sägas spegla den hotbild SÄPO och NTC estimerar för 2018 och korrelerar framför allt med en offentlig orosdiskurs och likaså den mediala rapporteringen för de senaste fem åren.

Som vi också sett i tabell 1, önskar många av dem som ringer in till orostelefonen tala om extremism i mer övergripande termer. Det kan handla om en obestämbar oro för eskalerande våld i samhället, eller om hur en ska förstå extremism och radikalisering. Det finns även i den generella gruppen, fall som skulle kunna relateras till någon av de tre extremistiska grupperingarna, men inringaren har inte formulerat sin frågeställning på det viset eller är inte oroad för en specifik individ. I vår analys har vi valt att följa Rädda Barnens uppdelning och kategorisera de fall som definieras som VBE generellt som just generella fall – men gör i fortsatt analys en mer finkalibrerad underkategorisering som också den speglar fördelningen över de gängse miljöerna[18] och vad det är som inbegrips i kategorin VBE-generellt.

I påföljande avsnitt har vi separerat de inkomna fallen i de fyra angivna kategorierna (VBE generellt; VBRP; VBH och VBV). Vi har i de olika kategorierna analyserat hur tecken på oro framträder i de inkomna fallen, och resonerar om hur dessa tecken kan förstås diskursivt. Innehållet i de olika avsnitten skiljer sig åt beroende på vilken miljö det är fråga om och hur tyngdpunkten i inringarens oro placeras, men också beroende på vem inringaren är. De korta citat som anges är återgivna som just ”citat” i dokumentationen och baseras på samtalsstödjarens minne och anteckningar av vad inringare har sagt.

Våldsbejakande extremism generellt

Av de 53 samtal som betecknas som VBE generellt är 27 av en mer informativ karaktär så till vida att de inte inbegriper direkt oro för en individ. De är samtal från exempelvis Nationella samordnaren som informerar om att Orostelefonen nämnts i något officiellt sammanhang, eller att något inträffat som samtalsstödjarna bör vara förberedda på, så som när terrordådet inträffar i Stockholm den 7 april 2017. Det är också samtal som inkommer från kommunala aktörer där inringaren önskar informera sig om vilka som kan ringa till Orostelefonen. Övriga samtal kan på olika vis relateras till oro för radikalisering som anstryks av extremistiska miljöer och terrorism eller frågor som kan relateras till detta och här vill vi poängtera att det handlar om oro.

Tillsammans med oro som relaterar till kontroversiella uttalanden och oklara hot eller oro för kränkningar eller diskriminerande praktiker samt oro för någons välmående, är det främst oro kring krigsresor, eller resor till konfliktområden och frågeställningar om terrorism som tillsynes kan relateras till våldsextremism med religiös profilering som inbegrips i den generella oron[19].

Krigsresandeproblematik

Av de sju fall som kan relateras till generella frågeställningar om resandeproblematik kan sex relateras till oro för att det på det ena eller andra sättet handlar om radikalisering (det sjätte handlar om lagstiftning

[18] Vänsterextremism förekommer ej bland de samtal som definierats som generell oro.

[19] Enligt samtalsstödjarna är kategoriseringen avhängig av hur inringaren själv definierar problemställningen och vad som framkommer i samtalen, Orostelefonen följer linjen att inte på egen hand tolka in vilken form av extremism inringaren har oro kring (personlig kommunikation samtalsstödjare maj 2018).

kring s.k. terrorresor). Oron baseras i grund och botten på att inringaren inte erfar att hen har alla fakta för att kunna bedöma om den information hen har handlar om krigsresor eller resor som individer företar för att ansluta till eller stötta terrorgrupper. Det är i huvudsak professionella aktörer som ringer in för att få klarhet eller handledning vad gäller regler och skyldigheter i deras position. Tematiken återkommer i VBRP kategorin, men är här i den generella kategorin mer diffus då frågeställningarna handlar om aningar eller oklarhet i hur inringaren bör eller kan agera då t.ex. ett syskonpar som tidigare anlänt till Sverige som ensamkommande barn, avvikit på en resa till Belgien som de inte vill berätta något om. Resandet i sig hamnar i ljuset av en radikaliseringsdiskurs i misstankens sken. Det handlar också om stödbehov för en familj vars släkting rest och sedermera försvunnit i Syrien och vilka konsekvenser som kan bli aktuella vid anmälan till olika instanser:

> Tänk om jag ber henne kontakta Amnesty angående hennes brorson och så sätter de upp honom på en lista, ja då kanske myndigheterna i Syrien tror att han är politiskt aktiv och då kan han hamnar i ännu mer fara.

Inringaren använder sig av den konfidentialitet som Orostelefonen kan erbjuda för att få råd och stöd i ett ärende som är kringgärdat med upplevda faror och hot mot individen från flertalet håll. Enligt svensk lag är det sedan 1 april 2016 straffbart att förbereda, finansiera eller genomföra resa till annat land för att delta i terrorbrott eller finansiera någon organisation som kan tänkas genomföra terrorbrott. Tidigare studier visar att det i vissa fall finns motvilja eller tveksamhet hos närstående att ingripa eller intervenera på grundval av rädsla för repressalier för egen del eller för sina anhörigas (Williams m.fl. 2016). Det är också oklart och svårt att reda ut i vilket syfte någon reser till konfliktområden som t.ex. Syrien och ifall resan handlar om att delta i konflikt, vilken gruppering eller organisation det i så fall är fråga om och om denna är att betrakta som konnoterad med terrorism (som tidigare nämnts, saknas gångbara definitioner av terrorism) och hur en kan veta eller bevisa att någon förbereder ett brott eller en resa för att begå brott.

En annan närstående inringare är orolig för en ung kvinna som beskrivs som lättmanipulerad och psykiskt instabil, vars nya partner säger sig vilja ta med henne och barnen till Syrien. Fallen vittnar om att resandeproblematiken är komplex och att institutionella riktlinjer erbjuder få handfasta rutiner och råd. Det förefaller finna en tunn linje mellan viljan att ingripa och hjälpa och risken att förlora relation och kontakt och därmed kontroll (se Aasgard 2017; Williams m.fl. 2016).

Terrorism

Bland de generella orossamtalen finns tre som handlar om oro för terrorism som till synes är färg- eller ideologilös. I dessa fall är det själva terrordådet som står i fokus och oro för ett sådant är anledningen till att inringaren tar kontakt. Det kan tyckas vara ett litet antal, men de har en särskild karaktär som återkommer under övriga kategorier som gör att bekymringen är av relevans även här. En inringare har chattat med en individ som uttrycker vilja att utföra en terrorhandling. Bakgrundsbilden beskriver en ung man uppvuxen med misshandel och dålig relation till föräldrar, han har sökt hjälp från psykiatrin där han inte funnit stöd. Han lever nu ett isolerat liv och uttrycker för inringaren i chatten att han hatar alla människor och att han ser en terrorattack som en hämndaktion på ett samhälle som svikit[20]. En annan inringare oroar sig för att han läst på Facebook att ett islamistiskt parti håller på att ta över i Sverige. Han är orolig över allt som händer i världen och alla våldsdåd som begås av terrorister och bekymrar sig över vad Sverige gör för att skydda sina medborgare. Vidare beskriver inringaren att

[20] Inringaren hänvisas vidare till polis.

polisen spottat droger i munnen på honom. Det är inte särskilt långsökt att anta att tolka inringaren som instabil, men den förklaringen är inte nog för att förkasta oron.

Att leva med förvirring och försöka förstå vad som sker i en osäker omvärld förenklas inte av rapporteringar om terrordåd och av en allt mer polariserad samtid. Denna samtid präglas i mångt och mycket av en ”passiv terrorism” [21] (Comer & Kendall 2007) och vi har få möjligheter att undvika diskurser om terror och terrorism som genomsyrar en vardag där (stundtals oproportionerligt) mycket utrymme i media och det offentliga samtalet ägnas åt frågor om terrorhot, terrorism och hur samhället skall skyddas från farliga element. Dessa tillsynes förvirrade samtal bär också på sin oro och till detta återkommer vi i samtliga av de på detta följande avsnitt.

Våldsbejakande extremism, religiöst profilerad

Fallen som handlar om VBRP är 62 till antalet och som tidigare visats är det i hög grad lärare och socialsekreterare som ringer in med bekymringar som rör islamistisk extremism. I 18 ärenden är det en närstående som kommer med oro. Tabellen visar hur fallen placerar sig utifrån kön eller gruppering över februari 2017 – maj 2018.

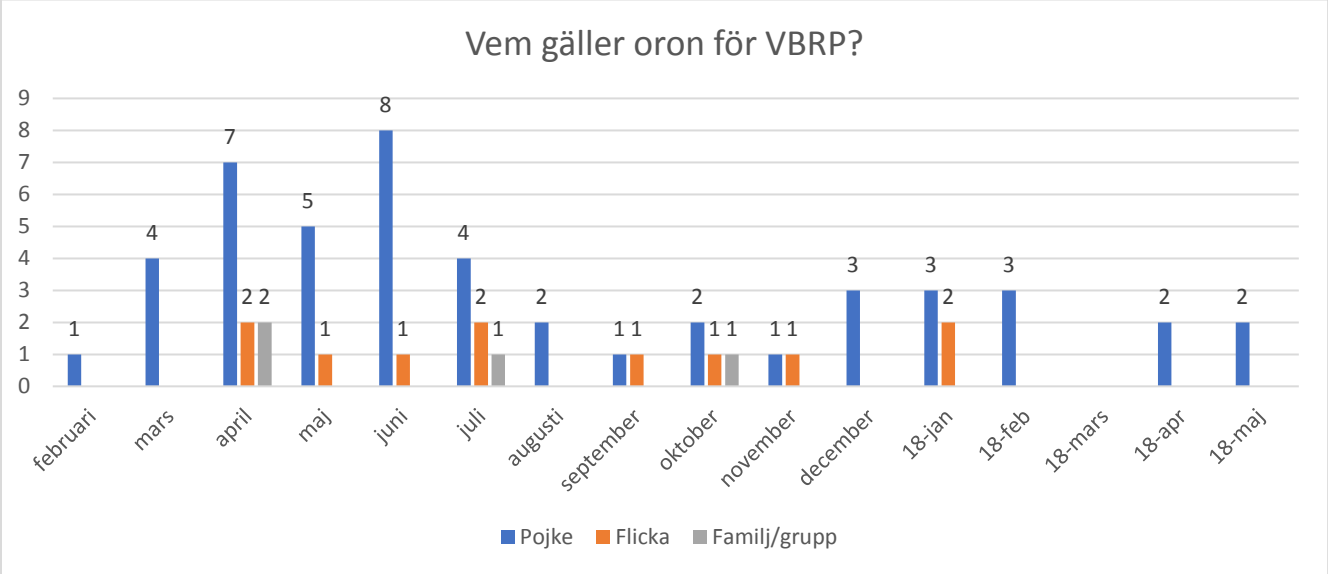

Det finns en ökad frekvens av orossamtal mellan april och juni och dessa kan härledas till terrordådet på Drottninggatan 7 april 2017, en händelse som ger upphov till allmän och särskild oro och som också används av ungdomar som verktyg för att väcka reaktion och upprördhet. Ökningen innan sommaren kan också härledas till praktiska omständigheter. Elever lämnar skolan, anställda i första linjen lämnar sina uppdrag och den offentliga sektorn ställs på paus under sommarmånaderna. Många i en position som innefattar ansvar för andra, önskar få försäkran om att situationen hanteras under denna period.

Flickorna eller de unga kvinnorna

Det är uppenbart att de flesta som ringer in oroar sig över en pojke eller en ung man, i de fall det gäller en flicka handlar det uteslutande om oro angående hur andra påverkar henne, att hon konverterar till

[21] Jag lånar begreppet second hand terrorism av Comer & Kendall (2007) och översätter det till passiv terrorism. Författarna liknar inverkan av terrordåd på samhällsmedborgare vid den påverkan som sker vid passiv rökning (Second hand smoking - second hand terrorism).

islam eller att hon blir mer uttalat religiös. Inringaren är i flera fall orolig att den unga kvinnan skall tvingas till giftermål eller att resa till IS. I materialet framträder tillsynes en form av offerdiskurs som konstruerar kvinnan som duperad, lurad och inte själv helt ansvarig eller medveten om vad som kan drabba henne. Aasgard (2017) menar att detta sätt att positionera den unga kvinnan i relation till just krigsresor, är en form av coping strategi som handlar om att närstående behöver hitta en begriplig förklaring som kan underlätta och hantera smärtan över att hon vill resa eller att hon rest.

Narrativet kring den unga kvinnan följer en gemensam storyline där inringaren beskriver hur den unga kvinnan förändras, hon börjar bära traditionella klädesplagg: niqab eller hijab. Hon tar avstånd från familj eller vänner, slutar med fritidsintressen och fokuserar på koranen och talar om religion och tradition. Inringaren oroar sig över hur de skall hantera och bemöta sin släkting eller vän och ta reda på hennes avsikter, utan att riskera att hon vänder sig bort, vilket skulle innebära förlust av både relation och kontroll.

När det gäller kvinnor är det i huvudsak släktingar som ringer in och är oroliga, undantaget är polis som får vetskap om unga kvinnor som rest eller som de misstänker kommer att resa. Sammantaget bildar tecknen för oro för unga kvinnor ett tydligt mönster. Inringaren beskriver hur de oroas av att den unga kvinnan konverterar till islam, ofta har det med en resa, en pojkvän eller man att göra. I ett fall beskriver inringaren hur en ung kvinna isolerat sig och att hon konverterat och blivit troende:

> Hon åkte ner någonstans och blev muslim, det eskalerade fort.

Utlandsresor till framför allt mellanöstern anses vara särskilt oroande oavsett vad syftet med resan har varit – syftet är förstås inte alltid helt känt. Oron för att unga kvinnor reser till krigshärdar och konfliktområden tillsammans med partners eller själva är heller inte obefogad. Aasgard (2017) beräknar med stöd av andra officiella rapporter att runt 70–80 kvinnor sedan 2013 har lämnat Skandinavien för att ansluta sig till Salafistiska-Jihadistiska organisationer i Syrien. Enligt Katz (2015) ökade antalet unga kvinnor som reste till IS under 2014 och 2015, beräkningar säger att närmare hälften av dem var mellan 15 och 24 år gamla och en hel del av de kvinnor som reser dör eller skadas allvarligt.

Det kan påpekas att kvinnor och män förefaller resa av olika anledningar. Sarnecki (2017) menar att kvinnor oftare drivs av en önskan att förändra sin livssituation, resandet är så att säga en reaktion mot uppfattade orättvisor kombinerat med solidaritet med utsatta människor och ett behov av mening och gemenskap. Det är vanligt att de unga kvinnorna som reser upplever sig vara socialt och kulturellt isolerade och att de reser med en önskan om att utföra en religiös plikt och i jakt på systerskap och tillhörighet (Saltman & Smith 2015).

I ett fall ringer släktingen till en kvinna som de facto rest och som fött barn i Syrien och sedermera tillfångatagits av kurdiska styrkor. Barnen nekas medborgarskap och kvinnans svenska medborgarskap anses inte giltigt. Inringaren har svårt att få stöttning av svenska myndigheter och ringer upprepade gånger till Orostelefonen för att söka råd och riktning och inte minst samtalsstöd:

> Det är mina barnbarn som befinner sig i Syrien och svälter, det är de som behöver hjälp.

I vilket syfte kvinnan har rest och med vem hon har fått barn vet vi inte. Däremot vet vi att barn som föds in i IS har inget giltigt medborgarskap vilket kan få konsekvenser för deras möjligheter till statstillhörighet och juridiska rättigheter i de fall de lämnar IS (UNHCR 2017). Samma problematik återkommer i ytterligare ett par fall, släktingar i Sverige står handfallna och vädjar om hjälp att få hem sina nära. I dessa fall är dock UD:s hållning att när resan har skett frivilligt finns det inget att göra.

Huruvida de unga kvinnor som återfinns i materialet drivs av ideologiska val eller vilja att förändra sin livssituation har vi inte belägg för. Däremot kan vi se över annan information som ges om de kvinnor som oron gäller. Här återfinns följande särskilda tecken på oro: självskadebeteende, misshandel i uppväxt, alkoholiserade föräldrar, ångestproblematik, utlevande beteende, ensamhet, ingen som bryr sig om, psykiskt instabil, tillbakadragen, ledsen. Den tillhörighet, mening och gemenskap som unga kvinnor kan söka efter kan då uppfattas vara ett sökande efter mening och ha trygghets- och tillitsrelaterade orsaker (Saltman & Smith 2015).

Pojkarna eller de unga männen

Bland de ärenden som handlar om pojkar eller unga män och religiöst profilerad extremism ser oron annorlunda ut mot den som uttrycks om flickor eller unga kvinnor. Den offerdiskurs som kan skönjas bland flickorna, saknas i materialet vad gäller pojkar. Istället gäller oron som relateras till pojkar främst vad det är som ligger bakom att de engagerar sig i religiösa praktiker och riter och därifrån ligger oron för att de radikaliseras ytterst nära. Bland pojkarna synliggörs också de ensamkommande unga som bor på särskilda boenden eller HVB-hem. Både gällande dessa pojkar och flickorna i föregående avsnitt samt gällande individer i övriga grupperingar finns återkommande aspekter av psykisk (o)hälsa och hur denna relateras till radikalisering och extremism. Följande avsnitt diskuterar olika tecken på oro vad gäller pojkar och religiöst profilerad våldsbejakande extremism.

Den stigmatiserande, stigmatiserade religionen

Bland de 62 ärenden som berör VBRP finns religiös praktik eller uttryck för islam med bland oroande tecken i de flesta fall. När inringaren beskriver sin oro är det främst att den unge isolerar sig från sitt ”vanliga liv” som anges. Isoleringen uppkommer i kölvattnet av att individen konverterar till islam eller plötsligt förändras och blir väldigt religiös eller troende. Att pojkarna ber, fastar under ramadan, tvagar sig eller spenderar tid i moskén, läser koranen eller lyssnar till imamer är företeelser som väcker oro. Därtill återfinns oro kring förändringar i klädsel eller att individen odlar skägg. En inringare oroar sig för en ensamkommande 17 åring som förefaller hysa agg mot omvärlden och uppvisar symptom på psykisk ohälsa, i berättelsen finns inga egentliga tecken på radikalisering men uppringaren uttrycker att:

> Ja han är ju troende, han har skägg och svarta kläder.

Uttryck för tro kan tillsammans med fysiska attribut eller uttryck understundom vara de enda anledningarna till att oron har väckts. En annan ensamkommande 17 åring boende i familjehem vållar socialsekreteraren oro, han har bott i Sverige i ett år och har under de senaste månaderna börjat utöva sin religion allt mer intensivt. Enligt hemmet där pojken bor är det ett problem att pojken ”utför tvagning” mer än vanligt, vilket blir ett problem då badrummet blir upptaget. Stretmo (2018) skriver att en del ensamkommande unga ser religion som en central del i deras liv, något som ger dem tröst och styrka. För vissa är det viktigt att det finns utrymme i vardagen för att exempelvis kunna be.

De senaste årens terrordåd med islamistiska motiv i västvärlden och de insatser som blivit ett resultat av dessa har bidragit till ett offentligt misstänkliggörande av islam som religion och av praktiserande muslimer som grupp. Genom ett diskursivt betraktande av muslimska barn och ungdomar som potentiella framtida terrorister, konstrueras de som både sårbara och som riskindivider (Coppock & McGovern 2014; Human Rights Watch UK 2016). Tillsynes är konnoteringen mellan islam och radikalisering en stark tankefigur som är svår att se förbi.

Det finns åtskilliga exempel i forskning och grå litteratur (rapporter, utredningar och studier som inte är vetenskapligt granskade) som vittnar om hur policy med fokus på sekuritiseringen av samhället och rädsla för extremism och radikalisering, drabbar den muslimska befolkningen i väst. I Sverige visar

Brottsförebyggande rådet (Brå 2016) hur till exempel hatbrott med islamofobiska motiv fördubblats mellan 2008 och 2015, en tredjedel av brotten begås på offentliga platser så som i kollektivtrafiken. Muslimer har gjorts till måltavlor för en allmän misstänksamhet och när religion blir den primära markören för rasifierade gränsdragningar blir vissa synliga minoritetsidentiteter transformerade till att bli i huvudsak 'muslimer' (se Guru 2012). Därmed blir blotta insikten i att någon utövar religion satt i misstankens sken. Herz och Johansson (2012) diskuterar hur språk, hur vi talar om någon, och de kopplingar vi gör mellan attribut och person samt kläder, tecken, bilder och materiella ting får en rad konsekvenser. Som människor använder vi oss av representationer tolkade utifrån likheter och skillnader för att göra omvärlden begriplig. De religiösa praktiker de unga männen använder sig av, de aktiviteter de utövar skiljer ut dem från ett föreställt "oss" och radikaliseringsdiskursen ger oss ett representationssystem att tolka deras handlingar utifrån.

I stigmatiserandet av muslimer kan media spela en avgörande roll genom konstruerandet av binära stereotypa bilder av islam. Dessa bilder medför att den vardagliga muslimska majoriteten åsidosätts och ofta överskuggas av en mer synlig misstänkt radikal minoritet (Andre, Mansouri och Lobo 2015).

De ensamkommande pojkarna

Något som är intressant att notera är hur ensamkommande pojkars situation och vad de gör oroar, ofta personal eller föreståndare på HVB-hem eller familjemedlemmar i familjehem.

Bland fallen finns 24 ärenden som rör pojkar som av olika anledningar kan betecknas vara ensamkommande och bor på HVB hem eller jourboenden i familj. Denna oro kan relateras till en generell oro som omgärdas av diskurser kring ensamkommande flyktingbarn och länkningen till islam, islamism och extremism. Pojkarna beskrivs ofta i dokumentationen som isolerade, ensamma eller i ett tillstånd där de söker efter mening i tillvaron. Som Stretmo (2014) illustrerar är den ensamkommande betraktad som en slags gränsvarelse, utan egentlig tillhörighet. I de ärenden angående ensamkommande pojkar som når Orostelefonen finns spår av berättelser som lika väl, eller kanske till och med bättre skulle kunna förklara pojkens agerande och beteende, än att det skulle vara fråga om radikalisering. I alla fall om vi väljer att gå på linjen att vi tror på barnens berättelse. Ensamkommande barn och unga möter i regel en mängd olika myndighetspersonal för vilka de skall berätta sin historia. Det är vanligt att barn blir misstrodda, särskilt om de har svårt att tala om sina upplevelser, något som understundom omtalas som en strategi för att inte röja en falsk historia eller som ett undvikande av verkliga svåra händelser. Deras berättelser och hur dessa mottas kan avgöra huruvida de framstår som trovärdiga, verkliga offer eller som "strategiska flyktingar" som berättar sin historia för att få asyl (Stretmo 2014; 2018).

Vi kan beakta ärendet som gäller pojken som egentligen aldrig uttryckt några extremistiska åsikter eller våldsbejakande attityder men som i sin asylberättelse vittnar om att ha erfarenheter av kidnappning och sexuellt utnyttjande innan flykt till Sverige. Han beskrivs bära på mycket skam och skuld efter detta, en dag föranleder hans agerande ett samtal till orostelefonen. Orsaken är att han skriver på Facebook att:

> Sverige är en terroriststat som skickar tillbaka barn till Afghanistan.

Frågeställningen handlar om huruvida pojken är radikaliserad trots att han tillhör en minoritetsgrupp som generellt sett inte relateras till extremistiska grupperingar och organisationer. Samtalet inkommer under sommaren 2017 då verkställandet av och debatten kring utvisning av ensamkommande till framför allt Afghanistan är i full gång. Huruvida pojken på grundval av sina tidigare erfarenheter och nuvarande omständigheter är rädd, frustrerad, ledsen eller orolig framställs inte som den primära orsaken att inringare söker stöd och råd. Så som Barnombudsmannen (2017) skriver fram det, kan barnets möjliga anpassningsförmåga till svenska sammanhang hamna framför hans erfarenheter av våld och

diskriminering. Det är som om det blir extra prekärt för en ensamkommande att uppvisa tecken på traumatiska erfarenheter och som vi sett tidigare i detta avsnitt, behov av att anknyta till exempelvis traditioner och kulturella eller religiösa uttryck från ursprungslandet. Radikaliseringsdiskursen lägger sig som ett raster över uttolkarens möjlighet att avgöra vad det är som egentligen vållar oron.

Det allra mest förekommande tecknet på oro är dock både bland de ensamkommande pojkarna och bland övriga ärenden olika former av psykisk ohälsa och religiösa uttryck, följt av isolation, skolmisslyckanden eller skolfrånvaro och aktivitet på internet. I tre av fallen har den unge uttryck någon form av extrema åsikter eller uttryckt sig om terroristattentat. I följande avsnitt tittar vi närmare på den psykiska ohälsan och på aktivitet på Internet som ett tecken på oro.

Psykisk ohälsa

Understundom kan vi också se hur oron för radikalisering och terrorbrott överskuggar individuella svårigheter och då särskilt psykiskt välmående eller ohälsa. Radikaliseringsdiskursen lägger sig som ett primärt tolkningsraster över det som oroar inringaren i fråga om den unge. Även om många av dem som utfört terrorbrott har haft tecken på eller konstaterad psykisk ohälsa eller psykiatriska diagnoser, finns inga direkta orsakssamband så till vida att psykisk ohälsa är orsaken till att individer begår brott (Gill m fl 2014). Konsekvenskedjan brister ganska snart om vi använder den i motsatt riktning, det vill säga, om vi istället ser på hur många individer med konstaterad psykisk ohälsa som begår brott så är dessa relativt få, och de som begår terrorbrott ännu färre.

Den psykiska hälsan uttrycks i samtalen som en oro för den unges välmående, men främst som en osäkerhetsmarkör som kan relateras till begynnande radikalisering. Att den unge mannen med ADHD diagnos inte längre verkar glad, att han isolerar sig från familj och vänner kombinerat med att han ber och intresserar sig allt mer för sin religiösa tillhörighet är något som oroar vuxna runt omkring honom och frågeställningen berör huruvida han kan vara radikaliserad framför oron om hans psykiska välbefinnande. Med vetskapen om att flykt, krig och förföljelse är erkända riskfaktorer för att människor skall utveckla psykisk ohälsa, kan det anses anmärkningsvärt att detta aldrig lyfts som en aspekt.

Andra tecken på psykisk ohälsa eller psykiatriska diagnoser som omnämns bland fallen är isolation, svag tillit till vuxna, grubblerier om meningen med livet, självskadebeteende, ångestproblematik, självmordsförsök, paranoia, traumatisering, psykisk instabilitet, frustration, tillbakadragenhet, oro, orkeslöshet, beteendeförändringar, schizofreni, agg mot omvärlden, auktoritetsförakt, anknytningsproblem, autism, asperger syndrom och bipolär sjukdom. Flera av dessa tecken är också i diagnosmanualer tecken på posttraumatiska stressyndrom. I en studie av ensamkommande asylsökande i Norge konstaterar Jensen m.fl. (2015) att över hälften av de unga möter diagnoskriterierna för PTSD.

Aktivitet på Internet

Olika former av engagemang på sidor på Internet finns med som en oroande faktor bland ärendena. Ofta förefaller det handla om aktiviteter som inringaren inte riktigt har insyn i, då det beskrivs som att den unge spenderar mycket tid på Internet, ensam och instängd på sitt rum. Osäkerheten ligger så att säga i att det inte riktigt går att avgöra vad det är den unge sysslar med.

I en del fall handlar det om att den unge delar material på sociala medier som beskrivs som extremistiskt eller som religiöst. Det vanligast är dock just betraktandet och tiden som spenderas bland imamer på Internet och betraktandet av klipp med extremistiskt innehåll. Det är särskilt när den unge också ägnar sig åt ritualer som kodas som religiösa som tiden på Internet blir särskilt prekär – det kan då handla om att någon hör hur:

> Han tittar på klipp med arga höga röster

Inringarna är förstås bekymrade över hur de unga ska påverkas av det de betraktar på Internet, och att fascinationen för våldsbudskap och religion skulle kunna vara tecken på stundande radikalisering. Just sökande och delande av extremistiskt material i sociala medier finns med som ett tecken på radikalisering i bl.a. svenska *Samtalskompassen*[22]. Internet och budskap som kommuniceras på Internet kan dock inte på egen hand skapa extremistiska åsikter, däremot kan olika digitala kommunikationskanaler och forum på nätet förstärka och uppmuntra extrema och radikala världsbilder och föreställningar som redan vunnit mark (Askanius, 2017).

Rieger, Frishlich och Bente (2013) menar att innehåll i media kan influera emotioner, kognitioner, kunskaper och beteenden. Det innebär inte att extremistisk propaganda kan vara den enda orsaken till att någon radikaliseras utan att propaganda kan påverka mottagarens tankar och känslor. Den digitala propagandan kan troligen tillsammans med andra aspekter fungera som en del av en radikaliseringsprocess. Digital propaganda kan vara effektiv på grundval av sin lättillgänglighet och fungera genom att fånga och bibehålla individers intresse för grupperingen (Kaati 2017a). Dock poängterar Askanius (2017) att det i analyser av medietexter och budskap aldrig går att få insikt och kunskap om hur mottagaren faktiskt tar emot och begripliggör budskapet. Utan empiriska belägg bör vi (till dess sådana belägg finns) vara försiktiga med att dra slutsatser om digital propagandas effekter på radikalisering.

Oro för krigsresor och terrorism

I flera fall finns oro relaterat till resor. Det behöver inte handla om konkret misstanke, ibland rör det sig om misstankar och oro för något inringaren är osäker på. I några fall handlar det dock om uttryckt önskan eller vilja att resa. En 17 årig pojke boende i jourhem uttrycker att han vill åka till Afghanistan och kriga för IS. Utöver detta finns ingen information om att pojken planerar en resa, eller andra tecken som skulle kunna vålla oro, förutom att han har en ”tråkig attityd” och inte deltar i några gemensamma aktiviteter. I ett annat fall ringer en mamma in med oro över att sonen skall resa till Nordafrika tillsammans med pappan som tidigare varit med i en fundamentalistisk rörelse, han har tidigare varit där och då deltagit i träningsläger och lärt sig använda vapen. Efter hemkomst har sonen blivit mer aggressiv, förändrat utseende och blivit allt mer radikal i sina uttalanden. Mamman är bekymrad över sonens säkerhet, särskilt då han också har en autismdiagnos och förmodad bipolär sjukdom och nu vägrar medicinera.

Oron kan också gälla hur andras resor inverkar på individer. En lärare ringer in och beskriver hur en elev mår väldigt dåligt över att hans närstående rest för att ansluta till terrorgrupp, ett annat fall handlar om två småsyskon till en äldre bror som rest och blivit dödad, föräldrarna förnekar släktskapet till sin döde son men de yngre barnen sörjer brodern de inte får tala om och de uppvisar psykiatriska besvär.

Resor till konflikthärdar som anstryks av religiöst profilerad extremism är ett komplext område som omgärdas av en hel del tabu och osäkerhet samtidigt som det råder osäkerhet över vilka juridiska riktlinjer som gäller och huruvida individer som reser ska ha rätt till insatser. Som Socialstyrelsen (2018) konstaterar så finns det ett offentligt dilemma förknippat med stöttning av individer som involverats i våldsextremism. De dilemman som uppstår kan således handla om både moraliska och juridiska osäkerheter över vilket ansvar som finns för dem som rest under den tid de är borta och vad som sker när de återvänder. Oron kan också relateras till nya diskurser som kringgärdar återvändare från konflikthärdar i exempelvis Syrien och Irak (RAN 2017). Det finns ännu ingen direkt beredskap för offentliga institutioner för att hantera hur återvändare skall betraktas och hanteras. De idéer som

[22] Samtalskompassen är ett utbildningsmaterial från Nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism. Det vänder sig till personal som ”möter personer i riskzonen för radikalisering” [tillgänglig 2018-04-30 på http://samtalskompassen.samordnarenmotextremism.se/oversikt/]

presenteras av bland andra RAN om hur återvändare ska hanteras skiljer sig åt mot hur riktlinjer ser ut för individer som annars befunnit sig i krigs och konfliktzoner och misstanken förefaller vara den bärande tanken.

I RAN:s manual hävdas att *alla*[23] återvändare, oavsett nationalitet, ålder och kön har någon grad av trauma och känslomässiga eller psykologiska problem (RAN 2017, s.6). Det finns exempel på fall i materialet som vi skulle kunna betrakta som återvändarproblematik. Bland andra ett fall där en skolsköterska bär på oro för barnen i en familj som uppvisar tecken på traumatisering, samt en serie samtal som handlar om oro för en grupp män som företagit resor till konfliktzon och som på sociala medier uttalat sympatier för terrororganisation.

I sex fall återfinns uttalanden om terrorism, eller rädsla för förestående terrorhandlingar. En 17 åring boende på HVB-hem har skrattat när personal talat om terrordådet i Stockholm och sedan sagt att han bara väntar på signal från sin ledare för att påbörja kriget mot USA. En annan 17 åring har uttryckt att han lika gärna kunnat ligga bakom terrordådet den 7 april. Att uttalandena bekymrar inringarna är uppenbart, det är kontroversiella uttalanden som berör ett nationellt trauma för många människor. Båda pojkarna har bakgrunder kantade av psykisk ohälsa och svåra upplevelser under uppväxten. Ett annat fall som konnoterar till terrorism är en pojke på 6 år som nyligen flytt med familjen och det finns funderingar över vilka upplevelser pojken har med sig. Han yttrar saker som anspelar på våld och indoktrinering, ritar bilder av ”den store guden” och säger att han vill dö för att få möta honom. Trots att han beskrivs vara artig och väluppfostrad har han svårt att behärska aggressivitet i lekar tillsammans med andra. Vid ett tillfälle berättar han att han deltagit i demonstrationer mot Amerika och att de då planerat ett attentat, men att det fanns för många poliser på plats, pojken tar sedan tillbaka sitt uttalande. Från en annan skola finns oro kring en 6-årig pojke som tidigare flytt tillsammans med sin familj. Pojken blir i lekar våldsam och aggressiv han beskriver också bl.a. han hur pappan tränar honom, inringaren säger:

> Det här är nytt för mig, jag vet inte vad jag ska göra.

Vi detta fall gör samtalsstödjaren en notering om att rädslan för extremism och radikalisering förefaller dölja att pojken behöver stöd, enligt SoL skall orosanmälan göras i de fall en professionell aktör misstänker att ett barn far illa. Radikaliseringsdiskursen och dess anstrykning av säkerhet kan få professionella i första linjen att frångå ordinarie praxis – detta kan förorsaka att barn far illa.

Barn

Rädda Barnens arbete är i första hand inriktat på direkta insatser för barn (Rädda Barnen 2016), i de ärenden som berör religiöst profilerad extremism finns 33 fall som på ett eller annat sätt inbegriper barn och unga under 18 år. Det kan handla om en direkt oro för att en ungdom håller på att radikaliseras och i dessa fall handlar det generellt om ungdomar i 16–17 års ålder. I materialet förekommer också 17 ärenden som inbegriper oro för barn under 15 års ålder, några så unga som sex år. I dessa fall handlar det inte om oro för radikalisering utan om påtaglig oro för att barn påverkas av andras attityder, åsikter och beteenden. Det rör sig således om en oro som grundar sig i kännedom eller misstanke rörande barnets hemsituation.

I ett fall hör personal i skola av sig med oro över ett syskonpar. Barnen har tidigare flytt och deras härkomst förefaller vara osäker då de inte har några id-handlingar. Pappan i familjen har en ”tråkig attityd mot kvinnor” och barnen visar tecken som oroar personalen. Bland annat beskrivs den 8-åriga

[23] Kursivering i original

pojken vara grovt våldsam och ha svårigheter att uppnå kunskapskraven, han uttrycker sig hotfullt mot kristna och har rivit ut alla sidor om kristendom i sin religionsbok och sagt att ”alla kristna borde dödas”. Den äldre brodern isolerar sig och beskrivs som svår att begripa. Utöver dessa beskrivningar framkommer att barnen som inte har plats i fritidshem hänger kvar i skolan efter dagens slut. För många barn är just skolan en plats som erbjuder en form av normalitet i Barnombudsmannens kunskapsöversikt om barns involvering i våldsbejakande extremism (Sivenbring 2018a) understryks betydelsen av att utbildningsinstitutioner och de som arbetar där har en särskilt viktig uppgift för att erbjuda en vardaglig plats med fungerande rutiner och trygga vuxna.

I en annan familj finns tre barn 8, 10 och 12 år gamla och lärare på skolan där barnens mamma studerar, erfar att barnens far är ansluten till en islamistisk extremistisk organisation och inringaren är orolig över att barnen påverkas negativt. Bland tecken på oro finns att barnen fastar under ramadan men också att barnen har uttryckt att någon kommer att skada deras pappa allvarligt. I det sistnämnda fallet har en orosanmälan gjorts av barnens skola.

I exempelvis RAN:s (2017) rekommendationer poängteras vikten av att i första hand lärare och förskollärare i förskola, skola och fritidshem, men även andra yrkesverksamma som möter barn och unga med okonventionella erfarenheter, får kunskaper om hur situationen ser ut i det område barnen kommer ifrån. Vidare behövs kunskaper om barns reaktioner och om hur de på bästa sätt kan möta och hantera barn. Detta kan anses vara en viktig anmodan, särskilt då mångtaliga internationella studier pekar på förskolans och skolans betydelse för barns trygghet och förankring i samhället.

Inringares behov

De som ringer in till Orostelefonen, med en oro som kategoriseras som relaterad till religiöst profilerad extremism, söker ofta råd och mer kunskap. Det är i huvudsak professionella som söker vägar att förstå uttryck de inte riktigt har ett tillförlitligt tolkningsraster för. Deras behov kan därmed förstås som önskan om stöd och råd, och understundom om ansvarsfrihet då de bär på en oro de helst vill slippa vara ensamma om i fall något skulle inträffa. Det finns en rädsla och oro att den som vållar oron skall komma att skada någon annan, inringaren vill inte bära den oron och rädslan själv.

Våldsbejakande högerextremism

I dokumentationen finns 36 fall som handlar om oro relaterad till högerextremism. Det som är mest anmärkningsvärt vad gäller dessa fall är de samtal som inkommer från individer som är oroliga för sin egen del, det vill säga att de själva är en del av en extremistisk rörelse eller miljö. Oron tar sig lite olika uttryck och handlar förutom om önskan om stöd att lämna miljön och problem som omgärdar ett lämnande också om en önskan om att rättfärdiga sina åsikter och attityder. Det är dock i jämförelse med den religiöst profilerade extremismen, fler vänner eller närstående som hör av sig till orostelefonen med bekymringar om deras närståendes dragning till högerextremism. Det är helt enkelt en oro som på olika plan finns i kretsen kring den radikaliserade. En förklaring till detta kan vara att många av dessa unga faktisk har tillgång till en närstående vuxen och att de inte i samma utsträckning som i VBRP arbetar tillsammans med socialsekreterare eller personal på HVB hem. En annan förklaring kan vara att risken för repressalier för individer som ansluter sig till en högerextremistisk miljö inte är lika uppenbara som för dem som sympatiserar med en islamistisk organisation (Williams m.fl. 2016). En annan uppenbar skillnad mot ärenden som berör VBRP är att när inringaren väl tar kontakt med Orostelefonen har någon redan gått till handling, något har redan skett. Om vi skulle använda radikaliseringsprocessen som modell, är vi längre fram i processen när den oroade lyfter luren, än var vi är i relation till de andra

kategorierna. Ytterligare en aspekt som inte går att undvika att uppmärksamma är tecken på eller förekomsten av psykisk ohälsa bland fallen.

Tecken på oro

När det gäller ärenden som relaterar till högerextremism är anledningarna till att oro uppstår relativt tydliga och den samtalet berör har ofta med emfas uttryckt sig i rasistiska eller hatiska ordalag och också tydligt uttalat engagemang med nazism. I fallande ordning är tecknen på oro som följer: uttrycker sig rasistiskt eller hatiskt om eller mot andra människor; tecken på psykisk ohälsa, sämre mående; uttalar sig som nazist; deltar i våldsbejakande högerextremistiska miljöer eller organisationer; deltagande i demonstrationer eller manifestationer; aktivitet på extremistiska hemsidor på Internet; umgås med andra rasister eller nazister och attityder till media som falsk och felvinklad (fake news). Den som ringer in är oftast orolig för att den unge skall komma till skada eller begå brott samtidigt finns det element av skam och osäkerhet om vem som en kan tala med om dessa frågor:

> Som förälder känner man både oro, frustration och sorg och det är skönt att kunna prata av sig om detta.

Det finns också bland samtalen, en önskan om att få ledning i hur samtal kan tas utan att riskera att den det gäller blir arg, eller drar sig undan. Detta narrativ återkommer bland samtalen och det finns ett behov av guidning och ledning i hur svåra samtal kan bli konstruktiva. Så som Sikkens m.fl. (2017) beskriver, finns det, trots att motståndet kan vara stort, anledning att försöka engagera sig i samtal och visa att det finns en öppenhet för att i alla fall försöka förstå vad det är som pågår.

En maskulinitetsfråga?

Av de 36 ärenden som direkt berör våldsbejakande högerextremism, handlar ett fall om högerextremism lokalt då en inringare bekymrar sig över ökad högerextremistisk aktivitet i närområdet, åtta fall om flickor eller unga kvinnor och 27 fall om pojkar eller unga män. Både i forskning och litteratur framställs också högerextremism vara ett fenomen som främst attraherar pojkar och män. Den ideologiska grundsynen med ärkekonservativa värderingar och ett uttalat motstånd mot jämlikhet och jämställdhet, socialism och liberalism underkänner mer eller mindre att flickor och kvinnor i någon högre utsträckning skall kunna identifiera sig med eller attraheras av medlemskap. Bilden är yttermera tydlig på hemsidor, i propagandafilmer, bilder och magasin med högerradikal agenda bland annat beskriver Ov Norocel (MUCF 2016b) hur högerextremismen i Sverige och hur miljön (re)producerar genus och könsroller för att attrahera nya sympatisörer. I analyser av innehåll på Internet (på exempelvis nordfront.se och på avpixlat.info) och vad innehållet fokuserar på visar Kaati (2017b) att 99,4 procent av det redaktionellt publicerade materialet har skrivits av en man och att bakom 94 procent av kommentarer och inlägg står en man som författare. En slutsats som också tidskriften Expo (2017) drar är att siterna främst består av män som hatar män[24]. I de fall kvinnor och flickor nämns relateras det ofta till dem som objekt; som tjejen, damen, dottern.

Flickorna eller de unga kvinnorna

Av de åtta fall som handlar om en tjej eller kvinna är det individen själv som ringer i två av fallen. I de övriga är det en vän eller nära anhörig som kontaktar orostelefonen. En gemensam nämnare i fem av fallen är att det finns en partner vilken inringaren anger är orsaken till att tjejen anslutit sig till en högerextrem organisation (det är fråga om anslutning i dessa fall). Inringaren anger att tjejen själv inte uttryckt några rasistiska eller hatiska åsikter före det att hon träffat partnern, och det är vanligt att

[24] Expo (2017). *Robotens slutsats: Män som hatar män*. Nr 4. Årgång 22.

omgivningen blivit förvånad eller ”chockad” när det uppdagas att hon är medlem av högerextremistisk gruppering. I ett fall ringer en vän till en 17 årig tjej in och undrar vad hon kan göra, vännen har träffat en äldre kille som är med i NMR, och ska flytta ihop med honom. Vännen uttrycker det som att mannen manipulerar henne till att sympatisera med NMR. Tjejen själv vill själv inte tala om saken och det gamla kompisgänget beskrivs vara chockade och oroliga, men också ledsna och besvikna. I ett annat fall ringer en pappa till en 19 årig tjej som uttalat sig som nazist och som anslutit sig till NMR i samband med att hon träffat en kille. Dottern blir allt mer provokativ, delar rasistiskt innehåll på nätet vilket leder till eskalerande konflikt med familjen och pappan vet inte hur han ska adressera sin dotter utan att riskera att hon bryter med familjen.

Den ensamme inringaren

Att en inringare här kategoriseras som en ensam inringare har en dubbel betydelse, dels handlar det om att oron inringare uttrycker handlar om en oro för samhällsläget, att hen själv håller på att förändras eller attraheras av en våldsextrem vit-makt miljö, dels om att inringaren också uttrycker ensamhet och isolering. Den ensamme inringarens anledning att söka sig till Orostelefonen uttrycks som behov av stöd.

En kvinna ringer in och samtalsstödjaren kategoriserar samtalet som en önskan om råd och stöd. Hon berättar hur tankar väckts hos henne efter terrordådet i Stockholm i april 2017:

> Jag är arg, jag måste göra något, jag måste kriga.

Hennes missnöje med samhällets insatser (främst i fråga om den stöttning hon anser sig vara i behov av) och talar om systemkollaps och att hon inte längre känner sig trygg. Hon säger att utlänningar inte passar in i Sverige och den vita rasen måste skyddas. Hon är irriterad över politikers beslut över förändringar i hennes bostadsområde och när nu en önskan om att agera, att göra skillnad. Förutom att vädra sin oro, vill kvinnan veta om det är olagligt att lämna meddelanden i kommunpolitikers brevlåda, och att ta med sig kniv om personen skulle råka vara hemma. Ärendet pågår under en längre tid och kvinnans berättelse kantas av självskadebeteende, kontakter med psykiatrin, bipolär sjukdom, depression och tvångstankar och ett generellt missnöje med samhället och hur hon behandlats av samhällets institutioner. Hon vänder sig till Nordiska motståndsrörelsen där hon vill vara medlem och återkommer vid flertalet tillfällen med frågeställningar, en sådan berör om Orostelefonen kan informera Säkerhetspolisen om att hon inte är farlig, att hon bara vill göra något för sitt land – som att dela ut flygblad för NMR.

Missnöje med samhället är en återkommande trop i diskurser kring radikalisering och motiv till att extremistiska attityder växer fram. I de nordiska handlingsplanerna för att värna demokratin mot våldsbejakande extremism, nämns missnöje som en katalysator för radikalisering i samtliga länders planer (Sivenbring 2017). Det finns dock anledning att också nämna att radikalisering inte måste handlar om brist, missnöje eller sökandet efter status eller mening som individer saknar. Enligt bland andra Pisoiu (2015) gör detta synsätt extremisten till ett offer för omständigheter hen inte rår på och att det berövar individen på dess eget agentskap. Kvinnan i ovan nämnda exempel har funnit en lösning på sitt problem, hon vill agera för något hon tror på och har funnit en väg att göra det och en plats där hennes åsikter tas på allvar. På det viset är det inte helt rättvist att på grundval av hennes extrema åsikter, betrakta henne som enbart ett offer utan agentskap.

En annan ensam inringare är mannen som ringer in och vill tala om sitt hat mot muslimer. Han beskriver hur han spenderade sitt liv som förtidspensionerad med rökning och porr fram till den 22 juli 2011. Breiviks terrorattentat och massmord av unga på Utøya beskriver han som ett uppvaknande och efter

det har han noga studerat mördarens manifest[25], mannen menar på att han offrade sig för den vita rasen och uttrycker att:

> Breivik är som Jesus för mig.

Mannen har anslutit sig till SD och deltar i möten i sin regionsgrupp. I samtalsstödjarens anteckningar finns noteringar om att mannen talar utan uppehåll, som i trans och att han förefaller instabil och paranoid. I detta fall ringer samtalsstödjaren upp vid återkopplande tillfällen för att följa upp samtalet och för att kontrollera hur mannen mår. Samtalet fortsätter i samma stil vid dessa återkopplande samtal och mannen berättar att han har socialt stöd, men att denna kontakt inte är tillräcklig för att sprida all den kunskap han har.

Även om dessa individer inte på något sätt är misstänkta för någon form av terrorbrott eller våldshandlingar är det rimligt att resonera kring ensamhet och isolering i en radikaliseringsdiskurs. De flesta politiskt motiverade ensamvargar kommer från den radikalnationalistiska miljön (Gardell, 2017). Peter Mangs seriemördande i Sverige, Anders Bering Breiviks terrorattentat mot Oslo och Utøya i Norge, Anton Lundin Petterssons anfall på Kronans skola i Trollhättan och Pekka Erik Auvinens skolskjutning i Jokkela Finland är exempel på händelser i Norden där attentatsmannen agerat ensam och varit tydlig med sina ideologiska nationalistiska eller fascistiska ståndpunkter.

Ytterligare en ung man ringer in med en oro över att han själv håller på att dras tillbaka in i den vit maktmiljö han tidigare lyckats lämna. Han beskriver en uppväxt med frånvarande föräldrar och närståendes drogmissbruk, därför är han sedan unga år placerad i familjehem. Han beskriver en vardag med ångest, självskadebeteende och dålig impulskontroll, hur han längtar efter att må bra. Pojken är tydlig med att hans engagemang tidigare främst handlat om identitet, att skinnskallekulturen ligger honom varmt om hjärtat då den representerar allas lika värde och framhäver arbetarklassens rättigheter. Musiken och symboliken i miljön är viktig för honom. Han lockas egentligen inte av några rasbiologiska idéer men uttrycker en nyväckt besvikelse över politiker och den ”omvända rasismen”. Nu är pojken rädd. Han är rädd för att dras tillbaka in i miljön, rädd för att han skall behöva utöva våld och bära vapen. Efter terrordådet i Stockholm, men framförallt efter att han blev lämnad av flickvännen, vaknade tankarna hos honom igen:

> Jag måste ha något att kämpa för annars tar jag livet av mig.

Pojkens berättelse inramas av det som brukar benämnas som KASAM alltså känsla av sammanhang, eller snarare avsaknaden därav – en idé som också finns bland teorier om radikalisering och varför unga attraheras av våldsutövande miljöer. För övrigt är pojkens berättelse i det närmaste stereotyp i sin överensstämmelse med teorier om vad det är som lockar unga att ansluta sig till en högerextremism. Simi Sporer & Bubolz (2016) skriver att attraktionskraften i vit-maktmiljön inte enbart ligger i ideologiska förklaringsmodeller utan att de främst återfinns i utsikten att få en ”vikarierande familj”, statusjakt, spänning och identitet. Därtill finns personligt missnöje med individer av annan ras, etnicitet, religion och/eller sexuell orientering relaterat till konflikter som startat i barndomen. I intervjuer med unga avhoppade från nynazistiska miljöer visar Kimmel (2007) hur de unga genom sitt medlemskap i nynazistiska grupperingar får känslan av att vara betydelsefull och ha en viss makt över sitt eget liv. Det faktum att de är vita räcker för att de skall räknas och att de skall anses vara bättre än andra. I likhet med Kimmel, finner Bjørgo (2005) i en studie baserad på intervjuer med bland annat unga nynazister, att det

[25] Breiviks eget manifest distribuerades av honom själv före attentaten i Oslos och Utøya agiterar mot idén om en islamisering av Europa och mot förräderiet som de etablerade partierna står bakom i sitt stöd för feminism, socialdemokrati och liberalism (Lööw 2015; Gardell 2014; Eriksson 2015; Seierstad 2013).

främst är grupptillhörigheten som attraherar unga och att rasismen blir en minsta gemensam nämnare och att symboliken i kläder, festande, våld och aggressiv vit-maktmusik är tilldragande (pull-)faktorer för ungdomarna. – nationalsocialistiska ideologiska idéer är något de inledningsvis har liten kännedom om.

Den närstående inringaren

Inringare som kategoriseras som närstående är vänner, partners, syskon eller föräldrar till en person som vållar oro (25 ärenden). Anslutning till, eller attraktion för högerextrema attityder och miljöer förefaller inverka på familjedynamiken och flera uttrycker att familj och vänner oroas av att individen skapat nya kontaktytor och umgås i för dem okända sociala sammanhang. De nya sammanhangen bidrar till en form av isolering från gamla sammanhang och att andra vänner lämnas bakom. Frågeställningarna och samtalen fokuserar mycket på hur närstående kan bemöta eller tala med individen utan att det urartar till konflikt, flera beskriver att deras vän eller familjemedlem blir aggressiv och i något fall till och med våldsam när frågan kommer på tal och söker råd hos Orostelefonen om hur de skall agera.

En förälder ringer in med oro för att hennes son skall delta i demonstrationer för en högerextrem gruppering. Pojken har tidigare spenderat mycket tid ensam framför datorn men har nu tillsammans med en vän anslutit sig till rörelsen. Föräldern beskriver honom som ”hård” i sina omdömen om andra människor och att han på senare tid blivit allt mer aggressiv och bråkig hemma. Han uttrycker att ”Hitler var en sann ledare” och att den övriga familjen är lurad av den mainstreammedia som har som uppgift att dölja det som verkligen pågår. I återkommande samtal beskriver föräldern hur de söker råd i olika instanser som alla anser att hennes oro inte ”ligger på deras bord”.

Den psykiska ohälsan

Liksom i ärenden som berör VBRP, är de högerextremt profilerade orossamtalen i hög grad behäftade med berättelser om psykisk ohälsa, antingen är det individen själv som ringer in som både beskriver och illustrerar detta, eller så återfinns psykisk ohälsa som en del av närståendes problembeskrivning av den det berör. I mer än hälften av fallen nämns ett eller flera tecken på psykisk ohälsa eller psykiatriska diagnoser. Utöver dessa är ensamhet och isolering faktorer som lyfts av närstående och här finns understundom tydliga inslag av vanföreställningar och även av mer tydligt definierade psykiatriska diagnoser.

Ett axplock från omnämnda exempel som kan anses vara tecken på psykisk ohälsa som nämns i samtalen är: paranoia, uppgivenhet, nedstämdhet, bipolär sjukdom, osunt ensidiga intressen, autismspektrum-problematik, upphakning, dissociation, asperger syndrom, svårt med sociala samspel, ADHD, självskadebeteende, psykisk störning, depression, tvångstankar, instabil personlighet, schizofreni, aggressionsproblematik, missbruk, dålig impulskontroll och ångest.

En förälder ringer till orostelefonen och är orolig över att sonen nyligen anslutit sig till NMR. Sonen beskrivs som en sökare, han har diagnostiserats med autism och aspergers syndrom, han har tidigare haft svårt att finna vänner men har nu anslutit sig till NMR med en önskan om att syssla med politik. Föräldern oroar sig för att sonen skall begå brott och anger också att familjen skäms när släkt och vänner undrar vad som pågår. Vid återkopplande samtal säger föräldern att familjen inte vill vara en del av detta och att de funderar på att bryta kontakten med sonen. Hans tidigare psykiska ohälsa och de problem som denna medförde har redan splittrat familjen. Han har sedan senaste samtalet inhandlat knogjärn och ”hårds skor att sparka med”.

Internet och ”Fake news”

Liksom i samtalen om VBRP dyker engagemang på internet upp i relation till oro om högerextremism. Att närstående delar extremistiskt material på nätet eller publicerar rasistiska uttalanden eller bilder av exempelvis svastikor på Facebook, eller engagerar sig i att skriva inlägg på nationalsocialistiska hemsidor, oroar inringarna. Alava m.fl. (2017) menar att spridandet av hatretorik och propaganda och möjligheten att synas på många forum gör att våldsextremistiska organisationer och grupperingar kan komma ut i ljuset och nå en allmän publik. Till skillnad mot de unga i fallen som berör VBRP förefaller inte som om det finns några tveksamheter över vilken typ av aktivitet det är som oroar, aktiviteter relaterade till högerextremism sker i de här fallen inför en mer öppen ridå. Öppenheten kan i sig bidra till oron då släktningar och vänner har större insyn och reagerar på det som publiceras och ifrågasätter hela familjen och deras agerande.

En annan aspekt som Alava m.fl (2017) nämner är att genom deltagande i diskussionsforum och genom interaktiva sociala kontaktnät kan enskilda individer erfara sammanhang med likatänkande och få stöd för sina tankar. I Sverige är Nordiska motståndsrörelsens hemsida *Nordfront* och hatsiten *Samhällsnytt* (tidigare Avpixlat) framträdande vad gäller publikation av hatbudskap i både artiklar och information och genom använda genererat material i form av diskussioner och inlägg (Kaati m.fl. 2017b). Aktiviteten på denna form av sidor har också ökat markant under de senaste tre åren.

I Statens medierråds (2013) kartläggning av antidemokratiska, extremistiska och våldsbejakande sidor på nätet beskrivs att rasideologiska miljöers sidor ofta innehåller berättelser om hur ”oskyldiga svenskar” rånats, misshandlats eller våldtagits av ”invandrare”. Berättelserna bidrar till att måla upp en bild av att vårt nuvarande samhälle inte klarar av att skydda sina medborgare. Mot de faror som målas upp beskrivs istället rasideologiska miljöer som ett fungerande skydd.

Vidare beskriver Statens medieråd hur högerextremistiska organisationer använder sig av ”alternativ nyhetsförmedling” och tar nyheter från media och formulerar om händelser i rasistiska/nationalistiska/ nationalsocialistiska ordalag. I orossamtalen finns exempel på en annan idé om fejkade nyheter – den som den vanliga dagspressen anses stå för. Inringare beskriver hur deras närstående uttrycker sig i hatiska eller nedsättande ordalag om TV:s nyhetsförmedling eller om nyheter som förmedlas i tidningar. Bland samtalen finns uttalanden som: att det som skrivs i kvällstidningar är ljug, att det inte går att lita på mainstreammedia som är infiltrerad av vänstern, eller att tidningarna ägs av judar som ljuger för svenskar. Vidare finns exempel på individer som enbart accepterar nyheter som kommer från media som understödjs av Donald Trump. Tankar om att samhället och samhällets etablissemang har sålts ut till ”de andra” (judar och utomeuropeiska medborgare), utan att ”folket” förstått vad som skett diskuteras av Lööw (2016). Hon anger att de flesta ultranationalistiska och rasideologiska grupper, anser sig vara bärare av en stigmatiserad sanning och uttolkare för ”den sanna folkviljan” som förtigs av ”ett korrupt etablissemang” eller av ”PK-maffian” (s.165).

Små barn

Det förekommer ingen direkt oro kring små barn i de fall som handlar om högerextremistisk anslutning, däremot finns 10 ärenden om oro kring en ungdom under 18 år och en del fall som inbegriper oro för att barn i familjer ska påverkas av föräldrars attityder eller handlingar. Inringarna är även här närstående eller vänner till den oron gäller. I ett fall ringer en kvinna med oro över att barnens pappa skall orsaka skada på barnen. Pappan uttrycker sig rasistiskt i sociala medier och umgås i kriminella kretsar, han har installerat övervakningskameror i hemmet vilket besvärar barnen. I ett annat fall ringer en äldre släkting in med oro över hur 4 minderåriga barn inverkas av att deras mamma uttrycker sig hatiskt och främlingsfientligt och pratar om att avliva feminister och att icke-svenskar ska dödas.

I ett fall hör personal från en skola av sig med oro för en 15 årig elev som ägnar sig åt nazistisk propaganda och intresset delas av andra delar av familjen. Eleven uppvisar ett stort intresse för vapen, och beskrivs som ensam och undvikande och har tidigare lidit av depression, uppväxtförhållandena verkar instabila och familjen har avböjt hjälp som tidigare erbjudits. Inringaren bär på en oro över att eleven skall komma att begå en skolskjutning.

> Jag är rädd för att han kanske börjar skjuta i skolan

Det finns relativt få studier som tar barns perspektiv när det gäller högerextremism, ofta betraktas det som ett ungdomsfenomen som inte berör yngre barn (Sivenbring 2018a). Som vi ser i inringarnas oro kan barn påverkas indirekt, vanliga förklaringar till att unga attraheras av vit-maktmiljöer är att det finns brister och risker i barns uppväxtmiljöer som ger miljöer en uppgift i att fylla ett icke uppfyllt behov.

Inringares behov

I fall som berör högerextremism är inringarens behov ofta fokuserade på att få råd och ledning för att finna vägar att tala med sin unge, för det handlar till övervägande del om närstående inringare. Det finns element av skuld och skam och inringaren behöver få bekräftelse på att de inte nödvändigtvis har varit dåliga föräldrar, eller att deras barn är onda. Försök att samtala med den unge leder ofta enligt inringare till konflikt och de uttrycker rädsla att dessa skall eskalera till den grad att de skall ”förlora sitt barn”. Många ger uttryck för att samtal lätt leder till ilska och aggression som är svår att hantera konstruktivt.

Våldsbejakande vänsterextremism

I Rädda Barnens material finns tre fall som berör vänsterextremism, dessa tre handlar alla om familjemedlemmars oro, mammor som oroar sig för söner och en son som ringer in om sin förälder. I det sistnämnda fallet anger inringaren att föräldern delar i autonom vänstergruppering medan han själv är med i NMR och att föräldern straffar honom för hans åsikter och tar ifrån honom pengar och mobil samt hindrar honom från att delta i demonstrationer. I de två andra fallen där mammor ringer in om sina söner är förändring en gemensam nämnare, barnet förändras och skaffar sig ett nytt umgänge och mamman förlorar överblick och insyn i vad sonen gör. Vidare finns det tveksamheter i det ena fallet då mammans anledning att ringa är att hon vill att Orostelefonen ska hjälpa henne få ett intyg som hjälper henne att ta sig förbi flygplatsens säkerhetskontroll innan vänsterextremisterna tar sonen (han har skickats utomlands en period för att mamman är orolig och ska nu återvända). Vidare beskriver hennes berättelse hur vänsterextremister tagit över hyreshuset hon bor i, men att ingen anar något då extremisterna är välutbildade, välbärgade rektorer, politiker och banktjänstemän. Kvinnan vågar inte anmäla till polis då även polisen deltar i konspirationen.

I det tredje fallet finns emellertid en oro över att sonen engagerat sig i syndikalisterna och modern är orolig för sonens säkerhet då han önskar delta i demonstrationer mot NMR i Göteborg i september 2017. Även här är isolering och ett undvikande av att visa föräldern vad en gör och tänker ett tecken på oro, att föräldern inte har insyn och att den unge inte delar med sig av sitt liv utan istället engagerar sig i syndikalisterna, vilka mamman beskriver som en sekt.

Varför är samtalen så få?

Trots att fallen är så få, och trots att två av dem omgärdas av vissa tveksamheter – kan vi fundera över unga i den autonoma miljön. Vad är det de få samtalen till orostelefonen indikerar? Avspeglar de ett marginellt problem, eller handlar det om ett marginaliserat problem?

I en intervjustudie med unga extremister från de tre gängse miljöerna visar Schils och Verhage (2017) att i frågan om vänsterextremism, beskriver respondenterna att deras tankar att ansluta sig till en våldsextremistisk miljö börjar med insikter i förekomsten av generella social problem och orättvisor i samhället som gör minoriteter till systemets förlorare. De intervjuade uttrycker besvikelse över ett kapitalistiskt system och ifrågasätter varför folk inte förstår hur ytliga deras liv är. Aktivt engagemang i en grupp är beroende av vad som finns tillgängligt och om tillgängliga grupperingar kan ge svar eller erbjuda lösningar på missnöjet. Den autonoma miljön beskrivs ofta som löst sammansatt, Wasshede (2010) beskriver den som en ”rörelse av rörelser”. Carlsson (2016) menar också att det generellt inte är särskilt stigmatiserande i omvärldens ögon att ha tillhört en autonom gruppering, dessutom verkar det som om individer inom den autonoma miljön har fler och bättre etablerade sociala resurser ”på utsidan”.

Att det är så få samtal som inkommer till Orostelefonen vad gäller vänsterextremism behöver inte handla om att den inte vållar anhöriga någon oro, däremot kan det handla om att det finns andra sociala resurser kring den unge som gör att oron tas om hand. Den autonoma miljön, definierad som en rörelse av rörelser, innebär också att den är löst organiserad och att det snarare kan handla om att individer engagerar sig i aktivism för särskilda sakfrågor; djurrätt, kärnkraftsfrågor och miljöfrågor är exempel som inkluderas i autonoma miljöers frågeställningar och som inte alltid av professionella aktörer, anhöriga och vänner definieras som just extremism eller som frågor om radikalisering.

Sammanfattning – samtalsdokumentationen

Denna del av rapporten har presenterat analyser av dokumentation över inkomna samtal till Orostelefonen mellan november 2017 och maj 2018. Ärendena är 154 till antalet och berör i första hand det som kategoriseras som oro kring religiöst profilerad extremism, generella frågeställningar följt av, högerextremism och slutligen vänsterextremism. En trend som kan skönjas bland samtalen är att det inledningsvis var flest externa inringare som vände sig till orostelefonen med bekymring kring religiöst profilerad extremism. Efter sommaren 2017 händer något och de närstående inringarna blir allt fler över tid, likaså blir det allt fler som ringer in med oro över högerextremism. Inringare med oro för vänsterextremism är hela tiden marginell. I denna sammanfattning lyfts inte vänsterextremismen vidare, författaren hänvisar istället till avsnittet om vänsterextremism och de översiktliga analyser som görs där.

I den kategorin som benämns våldsbejakande extremism generellt, är det främst externa inringare som hör av sig till orostelefonen. Samtalsstödjarna kategoriserar samtalen som generella då inringaren själv inte nämner gruppering eller miljö som oron gäller, eller när samtalen mer inriktar sig mot information för verksamheten[26]. I denna kategori återfinns förutom informerande samtal, de fall där individer ringer in med en generell oro för samhällsläget, för händelser som oroar, som exempelvis bekantas resor. Här finns också oro för terrordåd och rädslor för hur förberett samhället är för att skydda sina medborgare. Dessa samtal ökar kring händelser som terrordådet i Stockholm i april och i relation till demonstrationer i Göteborg i september 2018. Oron för terrordåd och för andra former av sammandrabbningar där människor kan komma till skada är både relevant och understundom något överdriven. För att förtydliga detta påstående, är det högst osannolikt att en enskild individ i Sverige någonsin skall utsättas för ett terrordåd – men det finns ändå en hotbild och en risk. Detta är också en av målsättningarna med terrordåd, att injaga allvarlig fruktan, tvinga myndigheter och offentliga organ att ta till åtgärder samt störa olika former av samhälleliga strukturer (MSB 2015). I vår samtid lever vi med en passiv terrorism som inverkar på vår vardag, ibland utan att vi tänker på den, men ganska ofta gör den sig påmind. Det

[26] Personlig kommunikation med samtalsstödjare maj 2018

är också en av målsättningarna för extremistiska organisationer och miljöer att inneha ett visst skrämselkapital.

En tydlig linje i dokumentationen är att det främst är externa inringare som ringer in om religiöst profilerad extremism, medan anhöriga och närstående ringer in om högerextremism. Oron de berörda har för dessa båda inriktningar ser ut på olika sätt och inringarna beskriver olika former av behov.

När det gäller de externa inringarna som ringer in om religiöst profilerad extremism, är det i de allra flesta fall fråga om en aktör från socialtjänsten eller en institution som ringer med oro om en pojke eller ung man på ett HVB-hem eller i särskilt boende. De tecken som gör att inringaren oroar sig inbegriper främst religiösa yttringar, isolering och olika tecken på psykisk ohälsa. Det finns även en hel del oro kring resor med oklara mål och denna oro gäller särskilt unga kvinnor. Vi kan således sluta oss till att det finns en hel del osäkerhet över vilka förväntningar som finns för socialtjänstens agerande i fall då de misstänker radikalisering, men framförallt saknas kunskaper om vad radikalisering är eller inte är. Det förekommer också att lärare ringer in, i dessa fall handlar det oftare om oro för barns välmående i relation till händelser i deras familj, under flykt eller i deras samtida närhet. Det förekommer att inringaren har bevittnat extrema yttranden, dessa har i regel inte utretts närmare. Inringaren ringer in med önskan om råd och kunskap för att kunna förstå vad det är som oroar dem. Ibland kan det handla om behov att få en misstanke bekräftad och få ledning hur en ska gå vidare med en eventuell anmälan. Sammantaget ser vi hur en radikaliseringsdiskurs ges tolkningsföreträde över vad det är som sker. Små tecken och oroande signaler som tolkas som tecken på radikalisering förefaller sätta vanliga handlingsförfarande och rutiner ur spel.

När det gäller inringare som hör av sig med oro kring högerextremism, är dessa i de flesta fall närstående eller vänner till den oron gäller. I denna kategori förekommer även individer som ringer in med oro för egen del. De som ringer för egen del kan vara oroade för att de dragits in i något de inte själva klarar av att ta sig ur, de önskar stöttning och hjälp för att klara av att lämna. I fall som kategoriserats som högerextremism är tecken på oro ofta direkta uttalanden, rasistiska uttryck, bruket av symboler och anslutning till vit-maktorganisationer eller deltagande i demonstrationer för högerextrema grupperingar. Det är på så vis en mer tydlig misstanke om radikalisering, eller i alla fall aktivitet och anslutning än vad som är fallet för VBRP. Också här finns oro relaterad till psykisk ohälsa och oklarhet över vem en kan vända till sig med sin bekymring. En anledning till denna oklarhet är att frågan är behäftad med skuld och skam vilket också många inringare vittnar om, de vill inte att samtalen journalförs eller att någon skall veta vem de är men bär på en stor oro och ofta en form av sorg som de har behov att få tala om.

Del III. Resultat – intervjuer med samtalsstödjarna

Denna del av rapporten tar sin utgångpunkt i intervjuer med de samtalsstödjare som varit verksamma vid Orostelefonen om radikalisering under 2017 och 2018. Resultatet bygger på två olika intervjuer där den första fokuserat på verksamheten i sig, vad en stödtelefon kan innebära, vad syftar till, vad den kan ge och vad den inte kan ge. Detta intervjuande samtal har också fokuserat på inringarna och försök att definiera vilka de är, deras behov och vad orostelefonen kan erbjuda. Intervjun har varit semistrukturerad och informanterna har fått veta i förväg vilken typ av teman som samtalet kommer behandla (Kvale & Brinkmann 2014). Den andra intervjun har genomförts med aktiva samtalsstödjare och har utgått från preliminära analyser av orostelefonens dokumentation. På så vis kan denna andra intervju definieras som fokusgruppintervju med oro i fokus. Vid detta samtal har olika former av oro som uttrycks av inringare behandlats, därtill möjliga orsaker till oro samt hur tecken på oro handhas av orostelefonens samtalsstödjare. Intervjuerna har transkriberats i sin helhet och det är texten som analyserats för det resultat som presenteras här. I resultatredovisningen är samtalsstödjarnas namn fingerade och citat används för att exemplifiera framträdande drag i intervjuerna. I följande avsnitt presenteras teman som framkommit i intervjuerna som har betydelse för, eller motsvarar de teman som återfinns i analysen av samtalsdokumentationen i del 2.

Verksamheten

Uppdraget till Rädda Barnen att organisera Orostelefonen trädde i kraft i februari 2017. Verksamheten ärvdes ner från Röda Korset och de strukturer som fanns beskrivs som en god start att utgå ifrån. Dessutom har Rädda Barnen som organisation tidigare erfarenheter av att bedriva samtalsstödjande verksamhet via telefon. En styrka i orostelefonens verksamhet som lyfts av samtalsstödjare är att här är just stödtelefonen i centrum, den är ingen biprodukt eller extraresurs som bedrivs lite vid sidan av en huvudverksamhet, för Orostelefonens samtalsstödjare är det Orostelefonen som gäller.

> **Liv:** jag tänker att ofta så har man en telefon eller någon form av stödjande samtal, men här har det varit så vackert för det har fått vara i centrum hela tiden att det är där som vi har utgått ifrån verksamheten. Vad kommer fram i samtalen? Vad behöver vi utveckla? Hur kan vi se framåt utifrån de samtal som ringer till oss?

Denna vilja att utveckla och lära mer av det som sker för att göra ett bättre arbete är något som präglar beskrivningen av verksamheten och som återkommer gång på gång i de olika samtalen. Viljan att lära mer, att ta vara på resurser och att utveckla samtalsstödet återkommer också när samtalsstödjarna talar om sitt interna samarbete och vad det är som får det att fungera. Därtill finns en intern struktur i verksamheten som ger stabilitet, strukturer som bygger på Rädda Barnens tidigare erfarenheter att bedriva stödtelefon, men som också utvecklats under det året som just telefonen varit verksam. Studier av civilsamhälles insatser för att värna demokrati och motverka våldsbejakande ideologier visar att långsiktighet är nyckeln för ett framgångsrikt arbete, särskilt vad gäller möjligheter för metodutveckling och spridning av verkningsfulla idéer (Sivenbring 2016).

En viktig förutsättning som lyfts av samtalsstödjarna är att de som tar emot samtal haft möjligheten att dela erfarenheter med varandra, då Nationella samordnarens linje varit att det skall vara minst två personer som bemannar telefonen. De ger uttryck för vikten av att det hela tiden finns möjlighet för reflektion och kollegialt samarbete. Utgångspunkten i reflektioner och utvecklingsarbete beskrivs vara det som kommer fram i samtalen och de behov som inringarna har.

> **Marit:** vi anpassar ju vår verksamhet efter inringarna, inte att de ska anpassa sig efter oss, att vi säger *'det här finns, du får välja eller så får du gå'*, utan snarare hela tiden luska efter, 'okej det här finns inte – vad kan vi göra'? Och vem kan vi kontakta för att få fram det?

Det innebär således att samtalen handhas lite olika beroende på inringarens behov, något som Koehler (2015b) pekar ut som en av svagheterna med tyska BAMF stödtelefon med liknande syfte. Vi kan också betrakta förfarandet som en möjlighet att skräddarsy insatser och stötta inringaren att finna lokala kontakter som kan hantera bekymringen på plats, vilket också är något som samtalsstödjarna poängterar är viktigt.

Nätverkens betydelse

En del av Orostelefonens verksamhet som inte syns vare sig i statistik eller i presentationer är det intensiva nätverkande som ständig sker. Orostelefonen listar kommunala kontakter och civilsamhällesaktörer som kan bidra i arbetet för att hjälpa inringare vidare. Det är ett nätverkande som är nödvändigt för att hjälpsökande skall kunna få råd och stöttning och den hjälp de eftersöker. Samarbetet med andra organisationer och med kommunala samordnare och andra kommunala funktioner är därmed en bärande stomme, men också ett arbete som kräver mycket tid och insatser från samtalsstödjarna. Insatser som inbegriper att inte bara söka upp nya kontakter och stöttande instanser, utan också handlar om att etablera och vidmakthålla fungerande samarbeten och se till att nätverken och de aktörer som finns angivna som kontakter, fortfarande är aktuella.

> **Jasmina:** Det finns ju en förväntan på oss att inte hänvisa till nåt som inte är bra heller, och där finns det ju lite blandade utbud, utan att gå in på detaljer. Men nånstans vill vi kvalitetssäkra. Det är trossamfundsdelen, sen via kunskapsråden så har vi de civilsamhällesnätverken kan man säga. Vi har jagat runt och letat, Vi har kollat ute på nätet, vilka aktörer jobbar, tagit kontakt, bjudit in och vissa har vi fördjupat mer än andra på grund av att det är naturligt att vissa har vi inte haft tiden att fördjupa kontakten med. Andra har varit väldigt aktiva och tagit kontakt med oss och hjälpt bygga relationer så att det är väl det vi har grundstommen och sen hitta andra aktörer ute i samhället som jobbar med det här – hela tiden försöka hitta.

Det kunskapsråd som nämns i citatet är initierat av Rädda Barnen för att på olika orter samla civilsamhällesaktörer och organisationer som på olika sätt arbetar för att motverka våld och extremism. Det finns en uttalad stark vilja att fortsätta bygga på nätverk och plattformar som kan agera där samhällets insatser inte räcker till. Det finns flera exempel i samtalen över civilsamhällesorganisationer som Orostelefonens samtalsstödjare nämner som partners de gärna vänder sig till för att hänvisa oroliga inringare, flera av dessa är också aktiva i Kunskapsråden och av största vikt för att finna lokala insatser för inringare.

> **Jasmina:** det här är inte saker man bara tar upp en bok och läser om och tror att *' men jag har läst en artikel, då fattar jag hur det är i typ Ludvika'*. Det skiljer sig åt vart man än befinner sig finns det olika… och det är väl också en utveckling och en lärdomsinsikt att det här är ju inte statistiska begrepp som du planterar ner i en liten ort och så beter det sig på samma sätt vart du än är och har samma grundorsaker och samma profileringar och yttringar, utan det kräver lokala aktörer, det är de som vet bäst.

Som Dryden (2018) påpekar kan det finnas en form av övertro på att professionella aktörer är de som är bäst lämpade för att skydda och stötta medan det i praktiken oftare är lättare för närstående att nå fram. Stöd från lokala strukturer i lokalsamhället är nödvändiga och avgörande för att hjälpa närstående och föräldrar att agera när deras barn råkar illa ut (Aasgard 2017). Aktörer i det närmaste lokala samhället har ofta kunskaper om just lokala förutsättningar och närheten ökar deras möjligheter att stötta och finna lösningar. Orostelefonens funktion som en ”spindel i nätet” i dessa fall kan vara en verklig resurs för dem som söker stöd, särskilt som många familjer enligt Aasgard (2017) erfar att de i dylika fall överges av samhället.

Språkets kraft – om terminologi

I intervjuerna är användbar terminologi och begrepp i fokus, och behovet av en gemensam terminologi och definitioner inom det preventiva fältet återkommer i samtalet. Liksom Röda Korsets samtalsstödjare (se Mattsson, m.fl.2016) är Orostelefonens personal inte alltid tillfreds med den terminologi man har ärvt. Dels handlar det om hur begrepp definierats och använts i andra sammanhang och vad de implicerar, dels om hur begrepp kan skapa idéer om vem som är i blickfånget. Terminologi och begrepp diskuteras därför ständigt i verksamheten och problematiseras dessutom återkommande i intervjuerna, därtill återkommer talet om vikten av att begrepp diskuteras och problematiseras.

> **Ester:** absolut [är det viktigt att radikalisering diskuteras] och vi, och nu när orostelfonen styrs i Rädda Barnens regi, vi har de här dialogerna med barn med 14–15 åringar, ska vi säga radikalisering kring ett barn? Jag tycker det är svårt att säga det till och med till vuxna som ringer in till oss och, *’Förlåt, var har jag hamnar, jag vet inte om jag har hamnat rätt’* och då ska vi förklara vårt uppdrag och det är tungt att använda ord som radikalisering och extremism, det kan leda till att *’oj, nej men hit ska inte jag’*, även om det är hit man ska.

Det Ester i citatet ger uttryck för är hur diskursen kring radikalisering och extremism har en hård sekuritäriserad klang som kan vara svår att relatera till när någon vill ringa för att vädra sin oro eller söka råd om hur de skall agera. Det är en av anledningarna till att Orostelefonen ganska snart efter att den startade bytte namn från orostelefonen *mot* radikalisering till Orostelefonen *om* radikalisering. Samtalsstödjarna berättar hur namnet på telefonen utvecklats och hur Orostelefonen inte kunde stå för sig själv, då det ändå är en särskild oro som står i fokus för det samtalsstöd som erbjuds:

> **Jasmina:** Sen ändrade vi från *mot* radikalisering efter några månader till *om* radikalisering. För vidare kände vi att språk har väldigt mycket laddning, att man är mot nånting det blir en offensiv och vårt arbete handlar egentligen inte om att bekämpa extremism i sig. Det låter lite konstigt att säga det men det är inte den offensiva approachen, det är inte vårt uppdrag. Vårt uppdrag är att stötta människor som har en oro eller som lever med det här.

Det som Jasmina poängterar, att uppdraget egentligen inte handlar om att bekämpa extremism, är en viktig distinktion. Huvuduppdraget så som det uttrycks i SOU (2017:110) är att verka som samtalsstöd och att hänvisa till ytterligare stöd i den aktuella kommunen. Viljan att som professionell eller som anhörig lyfta luren och söka stöd, kan i vissa fall stöta på motstånd, och terminologin blir då viktig, anhöriga vill inte mötas av ett samtalsstöd som är *mot* den de är oroliga för.

Radikalisering?

Samtalsstödjarna är heller inte helt tillfreds med begreppet radikalisering och vad det kan implicera, det är ett begrepp som är internationellt gångbart och som verksamheten ärvt ner från en allmän PVE diskurs och det förordas också av internationella samordnaren. Problemet med begreppet är dess skiftande definition och hur det får olika bäring beroende på vem det behäftas vid.

I samtalen framkommer tankar om hur skillnader mellan radikalisering tar sig uttryck beroende på vilken miljö den relateras till och här ställs oro kring den religiöst profilerade extremismen mot högerextremismen. Samtalsstödjarna beskriver det som om högerextremism och nazism är något vi i Norden är ganska vana vid, det är inte så oroande så länge det inte gäller våra närmaste. När det gäller religiöst profilerad extremism blir vi mer oroliga på grundval av det okända och det faktum att vi inte alla gånger har relevant kunskap om islam och islamsk praktik och hur den skiljer sig från politiserad och våldsutövande islamism. Det är vid dessa tillfällen och vid bristande överblick och kontroll som det kan förefalla misstänkt och oroande att en ung pojke på HVB hem exempelvis börjar dra sig undan, tvaga sig och be samtidigt som han kan uppvisa tecken på att inte må så bra.

> **Jasmina**: Vi märker det tydligt att när det handlar om religiöst profilerade är man plötsligt helt handfallen, allt bara ryker ut – speciellt för yrkesprofessionella eh, och tjänstemän och så vidare. Helt plötsligt har man glömt all praxis att man kanske inte skulle gjort så med någon som uttrycker högerextremistiska synpunkter eller liknande och det i sig gör att vi inte kan se problemen och det gör att människor börjar tro att det är någon exotiskt egen sak.
>
> **Marit**: man verkligen tappar fattningen och vet inte hur man ska agera som lärare eller nån från kommunen. Helt plötsligt vill man ringa polisen när det gäller en 15-åring, då är det… det blir mycket lättare att tänka så här eller såhär.

Det samtalsstödjarna beskriver är i linje med vad Dryden (2018) konstaterar, att förståelsen av radikalisering och extremism som något ”utöver det vanliga” gör att professionella aktörer kan uppleva att de saknar kunskap och riktlinjer att agera och ordinarie praxis förefaller inte längre gälla.

Samtalsstödjarna beskriver hur inringare ibland inte känner igen sig av estetiska eller kulturella skäl och att en form av svart-vitt tänkande som ofta tillskrivs extremistiska miljöer och ideologier också kan vara ett sätt att bringa ordning för professionella aktörer. Det okända beteendet kombinerat med oron och en tillgänglig radikaliseringsdiskurs styr de vägar som tankarna kan ta och hur olika individer positioneras, detta är också något som samtalsstödjarna har reflekterat kring:

> **Liv:** det är ju ganska nytt hela den här diskursen kring radikalisering det är ju ändå ganska nytt, och man hoppas att det som händer nu är att myndighetspersoner etcetera försöker lära känna de här begreppen och förhoppningsvis kommer vi att fylla dem med annat.

Samtalsstödjarna pekar på ett i många fall känt problem som ofta disputerats i akademiska sammanhang. Medan vissa menar att radikalisering är en process som kan beskrivas som en eskalering av vissa våldsförhärligande tankar och handlingar och som därmed kan identifieras och förhindras, menar andra att tecknen, vägarna och processerna ser så olika ut att det inte är möjligt att identifiera framtida ”radikalister”. Tidigare brittiska studier visar att det är vanligt att fall av misstänkt radikalisering avslås då individen i själva verket är i behov av helt andra former av stöd (Dryden 2018). Författaren hänvisar till okunskap om vad radikalisering egentligen är, och frågan kvarstår – vad är det egentligen?

En ambivalent radikaliseringsdiskurs

I analysen av samtalsdokumentationen framträder ett mönster som visar att oro för högerextremism generellt blir betraktad som oro för radikalisering långt senare än vad som gör sig gällande för religiös profilering där det kan räcka med att verka nedstämd, isolera sig, bära svarta kläder och be. I oro för högerextremism har den som oron gäller i regel gått till någon form av handlande; hen har anslutit sig till en vit-maktmiljö, deltagit i demonstrationer eller gör rasistiska, islamofoba eller antisemitiska uttalanden. Detta håller samtalsstödjarna med om och det finns vissa skeenden eller punkter där anhöriga plötsligt inser att något är i görningen och det är då de tar kontakt med orostelefonen.

> **Frida:** det har kommit upp ibland från ens barn då i och med en middag eller så, men man har liksom inte velat höra det riktigt så det har gått sådär tre fyra månader, ibland ett halvår. Men sen är det en händelse som gör att de inte längre kan ignorera det eller neka.

> **Ester:** det behöver inte vara att de hamnat i nån konflikt utan det kan bara vara att föräldern blir helt knockad och vet inte vad det är för nåt. *'Kan du berätta för mig vad det här är och vad jag kan göra?'* Så ibland kan det vara nån konflikt att det har varit jättemycket tjafs, typ att ett barn säger *'jag ska fira Hitlers födelsedag med mina kompisar'* och så kommer det som en smäll.

De unga som föranleder oro relaterat till högerextremism är i materialet generellt något äldre, de flesta har fyllt 16 år. Att anslutning eller tydliga tecken kommer sent, menar samtalsstödjarna bero på en tolkning man gör av situationen. Det kan dels handla om hur nära vi anser att problemet ligger det vi ser som känt eller okänt, dels om vilka det faktiskt är som ringer in med oro och vilken position inringaren har.

> **Ester:** jag tror att det påvisar ett problem som vi har i vårt samhälle med högerextremismen och vit-maktmiljö, men samtidigt att det bara är anhöriga som hör av sig i frågan är, eller nästan bara, tyder ju också på att det kanske inte tas på lika stort allvar av professionella - så här pojkrumsproblematik. Eller så kan det också vara att man inte ringer, att professionella inte ringer för att kommunen inte vet, eller att skolan inte vet hur de skall hantera, det är antingen eller.

I jämförelse med högerextremismen krävs mindre ”misstanke” eller färre tecken eller indikationer för att en oro skall väckas, det är på något vis mer radikalt och mer stigmatiserat att vara muslim eller ägna sig åt religiös islamsk praktik. Det förefaller understundom som om radikalismen har islamiserats (Roy 2017).

> **Jasmina:** man drabbas på olika sätt av det här narrativet OM extremism kan också drabba oskyldiga människor och misstänkliggöra dem och det är inte demokratiskt i ett samhälle som ändå måste bygga på det så…

Det Jasmina ger uttryck för är ett exempel på hur extremism och radikalisering uppfattas olika beroende på vilken form av extremism det är fråga om. Forskning pekar också på hur muslimska barn och unga i vår samtid stigmatiseras på grundval av sitt ursprung, tillhörighet och eventuella erfarenheter (t.ex. Kundnani 2014;Thomas 2016).

Könsaspekter

Samtalsstödjarna gör tolkningen att det finns skillnader i hur oro för flickor och pojkar tar sig uttryck hos inringarna, vilket bekräftas av samtalsdokumentationen. I både de religiöst profilerade och i de högerextremistiska fallen är det främst pojkar och unga män som förekommer, men andelen tjejer och unga kvinnor är sammantaget runt 20 procent. Det finns ett gemensamt narrativ i samtalen om tjejerna i VBRP- och VBH- miljöerna som uppmärksammats av samtalsstödjarna, det förefaller dels finnas gemensamma drag i deras bakgrund och uppväxt.

> **Ester:** ofta det som återberättas i samtalen av familjemedlemmar är att det har funnits en problematik tidigare, till exempel har flickan varit omhändertagen, bott på familjehem så de har haft kontakt med antingen BUP[27] eller socialtjänsten tidigare, det är nånting som jag tror att jag känner igen när det har varit religiöst profilerad och med kvinnor men vad det är som oroar. Jag menar de här tjejerna har ju haft har ju ett förflutet av att ha varit utsatta och det har funnits problematik men det är liksom när islam kommer in i bilden som det är liksom allvarligt på ett annat sätt tror jag.

> **Ester:** i höger så, så just psykisk ohälsa kan vara, alltså den här problematiken som vi pratade om tidigare att man haft familjehemsproblematik eller boende och kanske alkoholiserade föräldrar. Man har vuxit upp med nån slags utsatthet - det tror jag ändå går att se, inte i alla men i de flesta.

Det förefaller alltså som att det finns annan problematik som omgärdar tjejerna, problematik som beskrivs av inringarna och som kan fungera som orsaksförklaringar eller som ett sätt för inringaren att göra situationen mer begriplig (Aasgard 2017). Ett vanligt återkommande narrativ är också att tjejen träffar en ny partner och följer dennes övertygelse. Det finns således en form av offerdiskurs i hur tjejerna och hur oron kring dessa beskrivs, de är inte helt ansvariga och bedöms inte helt ha kontroll över sin situation.

Inringarna– olika behov

När vi intervjuerna berör vilka inringarna är, gör samtalsstödjarna direkt en distinktion mellan professionella externa aktörer och de närstående som ringer in och poängterar att det på senare tid förefaller som om externa inringare har minskat i antal, medan de anhöriga blir allt fler, vilket dokumentationen över samtalen också bekräftar. De externa som ringer in beskrivs vara av lite olika karaktär.

> **Liv:** men jag tänker nog när det gäller externa tänker jag, nu har jag reflekterat kort, men det finns en kategori som är så här *'nej men vaddå det här är inte mitt bord – aha vi ringer orostelefonen'*, det är lite, då ser de att vi är en möjlig väg – vad bra liksom. Så det är en kategori, sen tänker jag att det är den som har fått nåt som är mer så här *'aha… oj – vad är detta hur ska jag lösa det här?'* Ganska prestigelöst och vill faktiskt ha hjälp och stöd i det. Så det finns de som vet att *'– oj jag måste ta mig an det här – men jag vet inte riktigt'*. För den kategorin som jag tror att inte riktigt vi når av de professionella är kanske de som är lite mer *'ja.. äh – det är väl bara ett samtal, det är mitt jobb, jag ska sätta mig där och samtala'*. Medan det är de som är lite mer engagerade som tänker att *'det här är lite nytt för mig, hur ska jag*

[27] BUP = Barn och Ungdoms Psykiatrin

> *ta mig an det.. jag kanske ska ringa ändå innan det här samtalet så får jag lite på benen'.*

Externa inringare är således de som inte riktigt vet hur de förväntas eller kan agera i de fall de misstänker att någon håller på att radikaliseras.

En vanlig känsla som samtalsstödjarna säger sig uppfatta hos inringarna är olika former av rädsla i vilken orossamtalet tar sin grund. När det gäller professionella, särskilt de som ringer från socialtjänstens område erfars en oro för att de i sin yrkesroll skall ha fått information som kan leda till att individer kommer till, eller gör skada.

> **Marit:** man är rädd, man möter nåt som gör en riktigt rädd (…) man vill inte ha ansvar om det händer något. *'Jag vill inte att jag ska vara den enda personen som vet om att den här personen har sagt såhär, då är det på mig ifall det smäller'.*

Denna form av oro relateras främst till den religiöst profilerade extremismen. Samtalsstödjarna beskriver det som en rädsla för att sitta inne med information OM något sedan skulle inträffa. De uppmärksammar ett ökat antal samtal med detta fokus efter terrordådet på Drottninggatan då fler externa inringare hör av sig med oro för att de uppmärksammat något som de fruktar skulle kunna leda till ett nytt dåd. Många av de som ringer söker också kunskap och vilja att förstå vad det är som sker.

De anhöriga som ringer in beskrivs som mer rädda för att deras närstående skall komma till skada än att de skall göra skada.

> **Jasmina:** jag tänker, bland anhöriga finns ju fortfarande den rädslan, men då är det ju för att man är som anhörig ansvarig för den här personen, ofta då förälder kanske. *'Jag är rädd att något ska hända – jag vill stoppa det här nu, hjälp mig att stoppa det här – vad ska jag göra vad ska jag säga, vem kan jag kontakta, har du nåt nummer jag kan magiskt ringa till?'*

I samtliga fall fokuserar Orostelefonen på att ta hand om inringarens oro, att lyssna och försöka stötta inringaren att i första hand förstå och hantera känslan av att inte förstå och finna vägar att hantera situationen.

”Det nya svåra samtalet”

Samtalsstödjarna poängterar att det alltid är själva oron som står i centrum för deras möjligheter att stötta inringarna. Det innebär att även oro som kan förefalla vara trivial eller överdriven behöver tas om hand och hanteras. Hanterandet av svåra samtal behöver alltså inte ha som utgångspunkt att situationen skall lösas, samtalsstödjarna strävar efter att hjälpa inringaren att öppna upp för nya tankar och finna alternativa vägar att gå. Samtalsstödjarna nämner att det är av stor vikt att inte gå in för snabbt och ge råd, utan att oron behöver få komma till uttryck först, ett samtalsstöd kring oro handlar mycket om att få hantera sin känsla och att få gå igenom den. Det kan också vara till hjälp att få mer kunskap och information om det som oroar, även om det bör finnas en balans i den kunskap som erbjuds, för att inte skrämma eller väcka ny oro.

Många av de som ringer uttrycker också en lättnad, att det är skönt att tala med något om det som tynger ner dem. Som Coman m.fl. (2001) konstaterar, fyller också stödtelefonen en del luckor som uppstår när myndigheters arbete inte räcker till, eller inte har den formen av resurser att hantera, särskilt anhörigas oro.

> **Frida:** där tänker jag att vi också har en funktion som inte riktigt finns i samhället. Jag tänker, det är ju inte naturligt att föräldrar ska kunna vända sig till en myndighet för att prata om en oro, så att jag tänker att som förälder vet man inte riktigt vart man ska vända sig. Jag tänker att det vanliga är att i ens familj, eller släkt att man pratar om problemet eller att man börjar bolla med nån lärare eller nånting. Men här är det mycket skam och skuld vilket gör att man kanske först måste gå igenom sorgen i det själv och våga börja ta i de här orden, våga börja se och där blir vi ganska viktiga. Hos oss kan man ju bara ringa och prata av sig och det finns inte riktigt en sån funktion där man kan göra det i samhället.

Faktorer som skuld och skam återkommer i materialet och möjligheten att vara anonym kan för inringare ha en avgörande betydelse. Särskilt anslutning till högerextremistiska miljöer föranleder stigmatisering och omvärlden reagerar ibland starkt på att någon i inringarens familj deltar i vit-maktmiljö. Anhöriga försätts i ett tillstånd med både inre och yttre tryck och i samtalen återkommer de ofta till att de själva inte har de här åsikterna eller att de inte sympatiserar med deras anhörigas engagemang och att de har väldigt svårt att förstå hur det har hänt.

> **Frida**: ja men jag tycker man kan märka det på flera sätt. För det första så tycker jag att man nästan kan höra att de har svårt att ta till orda kring de här frågorna – det tar i… alltså det är väldigt mycket så här *'eh…ja'* (djup suck) *'jo ...alltså, min son…'* Det är väldigt såhär ansträngt och sen kan de ju uttrycka det själva i en mening: att det här är ingenting jag kan prata med nån annan om just nu för att det är för svårt.
>
> **Ester:** också att anhöriga säger såhär *'bara så du vet, vi tycker inte det här, vi vill klargöra att det här kommer inte hemifrån'* i nästan, eller ja i de flesta fallen vill man markera det här, att det är inte min åsikt.
>
> **Frida:** sen är det ofta det där att man säger att man inte känner igen sitt barn eller så här. Där tänker jag också att det är skam, *'jag känner inte igen min lille son eller min lilla dotter, jag känner inte igen'* och det är också såhär – *'vad har hänt liksom'*.

Upplevelsen av skuld och skam gör att det kan vara svårt att tala med vänner och arbetskamrater om något som trycker och bekymrar en. Anhöriga kan enligt Brittain (2009) känna sig medskyldiga när deras nära uttrycker extremistiska attityder, därtill kan de uppleva maktlöshet och sakna verktyg för att hantera situationen, vilket i vissa fall kan föranleda att den unge tystas ner eller till och med förskjuts från familjen (Sikkens m.fl. 2018).

> **Frida:** Det är mycket frågor kring bemötande, *'är det rätt av oss att prata om det? Eller ska jag berätta att jag fördömer det här? Ska vi stänga dem ute? Ska vi prata med andra familjemedlemmar eller ska vi bara ignorera det här? Ska vi ge motargument, ska vi sitta ner och skriva upp att: vi tycker inte som du'*, alltså mycket såna frågor just kring bemötandet.

Erfarenheten är att många av de anhöriga som ringer in inte vet hur de skall närma sig sina unga, viljan att stoppa, förhindra och vända den unge är påtaglig och föräldrar uttrycker stor förtvivlan och ofta beskriver de hur insikter om att deras barn har extrema attityder kommer som en chock. Här är samtalsstödjarna inriktade på vikten av att kunna "ta det nya svåra samtalet", men också på att närstående ibland kan behöva låta bli att ta det och bara vara familj.

> **Frida:** och där tror jag, det tycker jag ofta man möter med såhär anhöriga, jag tror att det blir så mycket, från att ha varit deras lilla son eller dotter så blir det helt plötsligt bara en nazist, om vi pratar genom högerextrema, så bara ser man en nazist. Jag kan tänka själv att om nån i min familj helt plötsligt säger *'jag är medlem i NMR'*, då skulle jag också känna att jag har ett ansvar att hela tiden prata om det. Jag kan liksom inte hänga bara med min bror då, det tror jag ofta är nåt som jag tycker jag upplever att anhöriga uppskattar. *'Okej, det är okej, idag är jag väldigt trött, jag har varit på jobbet och suttit i möten, det är okej att gå hem och bara laga middag och bara umgås med min son eller dotter, utan att prata om det här'*. Det tycker jag ändå att jag upplever att de får en väldig tröst i, för att man känner att man måste ta tag i det här 24/7 och prata om det för att… men att det behöver man inte. Utan att det kanske snarare är det andra som är det viktiga. Det har vi också fått tips från de som själva lämnat och sådär, att jamen försöka se personen bakom åsikterna och göra nåt annat, nåt helt annat. Ja men vad gjorde ni tidigare? Ja men gör det nu istället, gå ut och hitta på nåt så här, ja. Avdramatisera det lite.

Tidigare studier visar att föräldrars underlåtenhet eller ovilja att möta politiska eller religiösa frågeställningar kan leda till avståndstagande och utestängande, vilket i sin tur kan leda till att den unge söker svar på andra platser (Sikkens m.fl.2017; Sikkens m.fl. 2018). Anhöriga har i detta hänseende en viktig men svår uppgift i att fortsätta vara familj och socialt närstående, som sådana kan de få möjligheten att ha fortsatt inverkan i sina barns moraliska sökande och samtidigt behålla närheten och ett visst mått av social kontroll. I de fall ett utträde blir aktuellt är stödet från familj och socialt närstående också av stor betydelse (Carlsson 2016). Det finns således goda anledningar att stötta familj och närstående och ge dem verktyg att hantera det nya svåra samtalet med sina barn.

Den psykiska ohälsan

Förekomsten av psykisk ohälsa är något samtalsstödjarna finner problematiskt, dels för att det på något vis blivit en ”del av det normala”, tecken på psykisk ohälsa förekommer ofta i de bakgrundsbeskrivningar inringarna lämnar då de ringer. Detta avspeglas i dokumentationen och lyfts även som en tydlig trend i intervjuerna. I samtalen frågar samtalsstödjarna efter måendet hos den oron gäller och hänsyftar till både fysiskt och psykiskt välmående. För Orostelefonens personal är detta något som inte alltid är så lätt att hantera, när det kommer till fall där det förekommer psykisk sjukdom, ligger oron utanför samtalsstödjarnas kompetens och uppdrag.

> **Jasmina:** Det är ju något som vi hela tiden tangerar och det är psykisk ohälsa och jag skulle säga generellt som ett tema, olika grader alla är inte liksom med en tung diagnos. Men psykisk ohälsa är väldigt, väldigt vanligt och så har vi olika grader av det och vi skulle behöva mer samverkan med psykiatrin, med BUP och på alla sätt och vis, frågan är hur den skulle se ut. Apropå sekretess och många andra saker, men om vi kanske skulle ha fler ingångar där i de fall som är väldigt allvarliga, där det faktiskt sen kan bli att den här personen skadar andra – på grund av psykisk ohälsa.

Det finns ärenden där samtalsstödjarna uttrycker att de önskar att de kunde göra mer, fall där det är svårt att finna kontakter som kan vara ett närmare stöd i det lokala samhället. Detta gäller främst då det är frågan om mer uppenbar psykisk sjukdom eller förvrängd verklighetsuppfattning hos den som ringer in. Det vanligaste är dock en mer generell allmän psykisk ohälsa som verkar vara vanlig bland de unga och som kan vara svårt att hantera.

> **Frida:** ja precis men så här vad är liksom? Det blir ju en till sårbarhet som man har som person att som jag har varit inne på, man är ung, man är identitetssökande och sen utom så kanske man har en diagnos som försvårar för en och så finns inte stöd och hjälp, det är inte konstigt att man blir ännu mer utsatt då. Alltså det är ju, att lägga det på en strukturnivå att det är ett misslyckande.

Det Frida talar om i citatet är hur unga, särskilt då det finns en diagnos som exempelvis ADHD eller autism kan ha svårt att finna sin plats i en föränderlig värld och att det i sin tur kan förorsaka mer psykisk ohälsa än för unga som lever utan de svårigheter en diagnos kan medföra. Diagnostiseringen av neuropsykiatriska funktionsvariationer har också ökat lavinartat under de senaste åren[28] samtidigt som SCB (2016) konstaterar att den psykiska ohälsan bland unga 16–24 år sexdubblats under en tioårsperiod. Det förefaller också finnas skillnader i hur psykisk ohälsa tolkas beroende på vilken miljö som oron relateras till.

> **Frida:** ofta är det väl det att det finns diagnostiserat när det kommer till det högerextrema. Men det handlar också om att vi har pratat med anhöriga där tänker jag det blir lite så här svårt för jag tänker när man pratar mer med liksom det vi har haft mycket samtal kring ensamkommande eller när det var då har det ju varit mer, ja men det finns trauman eller nedstämd, eller orolig, ångest men inom de högerextrema fallen har det varit mycket mer diagnostiserad med asperger ADHD. Där finns det mer en diagnostisering där man också kan få stöd och hjälp på ett annat sätt, så det är väl där jag kan se en skillnad.

Som Frida säger kan skillnader i förståelse för den psykiska ohälsan bero på vem det är som ringer och dess relation till den som oron gäller. Föräldrar och andra närstående har mer vetskap om eventuella diagnostiseringar och för unga som vuxit upp och tillhört det svenska utbildningssystemet finns fler vedertagna diagnoser angivna, medan det bland nyanlända eller ensamkommande individer finns mer diffusa tecken på att individen inte mår bra. Hedlund (2018) skriver att ensamkommande och andra barn som migrerar ofta bär med sig traumatiska händelser och att de också kan oroa sig för familj som kan finnas kvar eller vara på flykt på annan plats, och att detta kan förorsaka patologiska tillstånd som depression eller PTSD. Barn som placerats i samhällets vård uppfyller oftare kriterier på psykiatriska diagnoser och får mer psykofarmaka utskriven än andra barn och unga (Forte 2015), därtill är barn med erfarenheter av krig och flykt en särskilt utsatt grupp för att drabbas av psykisk ohälsa (Gurwirch m.fl. 2012).

När samhället inte räcker till

I intervjuerna återkommer de fall där samtalsstödjarna erfar att det inte alltid finns någon hjälp att hänvisa till, när tillgängliga resurser till slut är uttömda. Även om Orostelefonens huvudsakliga syfte är att verka som samtalsstöd, finns också uppdraget att slussa vidare och upprätta kontakter med lokala stödstrukturer i kommun och civilsamhälle. Ibland tvingas samtalsstödjarna inse att det inte finns något de kan göra.

> **Jasmina:** speciellt om vi inte kan, alltså vi ser ju vårt samtalsstöd som en hjälp och en produkt så vi försöker, vilket vi ibland måste påminna oss själva att det är faktiskt nånting vi ger, vi ska inte förringa värdet av det. Men det blir också jobbigt när man

[28] Svt nyheter 17 oktober 2017. *Kraftig ökning av diagnoserna adhd och autism*. [hämtad 2018-06-14 från: https://www.svt.se/nyheter/lokalt/sodertalje/kraftig-okning-av-diagnoserna-adhd-och-autism]

> inte kan hänvisa. Jag vet att vi har lyft det många gånger, den här känslan att det finns ingenting, vi har provat – det finns inget för att personen var i en viss ålder eller vissa insatser stäcker sig bara till en viss ålder. Det fanns bara inget mer att göra, det vet jag att vi har sagt några gånger att det känns jobbigt.
>
> **Marit:** och ibland ligger det sorgliga i att vi vet ju oftast när man ringer från en viss kommun och det gäller en viss ålder och en viss kategori, då vet vi att det finns inget att hämta där, och då ska man förmedla det kanske tre fyra gånger i tre fyra samtal. I vissa fall vet vi redan innan, när de ringer och berättar att *'du kommer inte få någon hjälp'*. Och det är också en sorg i sig, att kunna förmedla det på ett bra sätt liksom i samtalet.

Ålder och plats har alltså betydelse för om det finns hjälp att få och handlingsberedskapen skiljer sig åt mellan kommuner vilket är något som bekräftas i studier av de kommunala handlingsplanerna mot våldsbejakande extremism, utförda av Andersson Malmros och Mattson (2017). Studien visar att det läggs stort fokus på sådant som redan görs, på kompetensutveckling och informationsdelning, men att praktiska insatser saknas.

> **Marit:** Vi har flera pågående fall nu där kommunen inte har någon beredskap. De har en handlingsplan men vet inte hur den ska användas. Så då är det vi som får ta kontakten med den som ringer och möta besvikelsen i det här att, tyvärr din kommun kan inte göra någonting.

För att i möjligaste mån undvika att inringare möts av vägs ände, har Samtalsstödjarna som rutin att i förväg kontrollera så att kommunala samordnares kontaktuppgifter är aktuella, och i de fall hänvisning görs till civilsamhällesaktörer, först ringa upp och förbereda på att kontakt kommer att initieras.

Den osynliga vänsterextremismen

Det finns i materialet enbart tre ärenden som inbegriper oro för vänsterextremism och av dessa är det egentligen enbart ett som samtalsstödjarna bedömer som ett verkligt ärende där oron de facto berör anslutning till en våldsutövande gruppering.

> **Ester:** det är ju märkligt. För om man kollar och ser att vi kan ändå styras en del av vad som är i den mediala debatten och där pratar man ju mycket om att man likställer vänsterextremism med högerextremism i Sverige. Det är ju ändå konstigt att vi inte fått fler samtal, speciellt nu inför valet. Men jag vet inte vad anledningen kan vara.

Det förefaller som om anslutning till vänsterextrema grupperingar inte oroar på samma sätt eller i samma utsträckning som anslutning till övriga miljöer. Som Carlsson (2016) konstaterar finns det en mer accepterande attityd till de frågor som autonoma grupperingar slåss för, eller snarare är det mindre stigmatiserat i omvärldens ögon att engagera sig i frågeställningar som utgår från fullständig jämlikhet, även här går förstås skiljelinjen när det kommer till våldsutövning.

> **Frida:** det är väl risk att det blir… men jag tänker att en tanke alltså att de åsikterna inte är lika radikala i ett hem. Alltså jag har svårt att tänka mig att det kommer ut på samma hotfulla sätt som kanske det högerextrema och jag vet att det här är väldigt känsligt att diskutera. Jag vet att det är viktigt att man likställer, men det är något som jag kan tänka att de vänsterextremistiska alltså i vad man säger är inte lika radikalt och hotfullt. Och sen om man agerar och är ute – det är en annan sak men

> det är ju inte lika mycket som det är med det högerextrema. Så just i hemmet, jag tror inte att det kommer fram lika mycket.

Det finns studier som visar att uppväxt och socialisering in i vänstermiljön bidrar till hur samhället uppfattas vara uppdelat och skiktat och att det är vanligt att barn följer sina föräldrars politiska övertygelse (Christensen 2010; McCurties 2011). Vänsterradikala uttryck kan därför inför vissa närstående förstås som mindre radikala. En annan förklaring kan vara det som enligt Måns Lundstedt (MUCF 2016c) definierar som en nedtoning av våld till förmån för mer långsiktigt politiskt arbete som gjort att medelåldern i autonoma grupperingar har stigit. Den autonoma miljön attraherar också fler kvinnor än de övriga miljöerna och det är mer sällsynt att kvinnor tar till våld.

Sammanfattning - samtalsstödjarna

Verksamheten vilar på en stabil struktur och samtalsstödjarna vittnar om att utvecklingsmöjligheterna är goda och att ett fokus på inringarnas behov är en styrka i för att stödet skall kunna ges på ett adekvat sätt. Medvetenheten om olika behov och lokala förutsättningar i inringarens närmiljö ger möjligheten att vara flexibel i bemötande. Därtill finns ett intensivt och väl utbyggt nätverk och kontakter med aktörer i civilsamhälle och kommuner som stärker verksamhetens chanser att göra skillnad.

Begrepp och terminologi har betydande inverkan på hur Orostelefonens samtalsstödjare förstår och bedriver verksamheten och det finns en uttalad medvetenhet om hur inringarens oro kan dämpas eller trappas upp, inte minst beroende på hur de bemöts och vilka begrepp som används.

Samtalsstödjarna pekar på en ambivalens i hur radikaliseringsdiskursen uppfattas och vilka konsekvenser det gör för hur olika människor betraktas. Därtill finns skillnader i hur radikalisering uppfattas beroende på vem det är som tar kontakt. Externa inringare som oroar sig för religiöst profilerad extremism hänvisar oftare till rädsla för vad den som oron gäller kan orsaka, medan inringare som betecknas som anhöriga närstående oftare har oro om högerextremism och hur den oron gäller kan komma till skada. När det gäller religiöst profilerad extremism är också misstanken mer diffus och baserad på utövande av religion, förändrat beteende och oro för psykiskt välmående, medan oro kring högerextremism oftare baseras på anslutning till organisation, deltagande i demonstrationer eller direkta uttalanden.

Samtalsstödet handlar mycket om att medvetandegöra, att lyssna och att ta inringares oro på allvar. Det finns en hel del skuld och skam inblandad i de berättelser som samtalsstödjarna får ta del av och kanalerna för att få stöd eller ledning förefaller ofta saknas eller vara okända för inringarna. Det finns ett tydligt narrativ som grundar sig i oro för psykisk ohälsa och ibland psykisk sjukdom. Detta är så pass vanligt att det mer eller mindre förklaras som en del av en ny normalitet hos barn och unga.

Del IV. Sammanfattning och diskussion

Denna del för samman de två olika resultatdelarna och diskuterar hur diskurser om våldsbejakande extremism och radikalisering till synes reglerar vad som kan göras och sägas och hur det ger utslag i oro (Foucault1971). Inledningsvis ges en form av svar på de frågeställningar som anges i rapportens syftesbeskrivning: att studera hur inringares oro tar sig uttryck och om det finns skillnader i oro relaterade till de olika våldsextremistiska miljöerna. Därtill diskuteras hur Orostelefonens verksamhet motsvarar de behov som inringare uttrycker.

Avslutningsvis lämnas reflektioner från Segerstedtinstitutet över det som framkommit i rapporten. På grundval av att materialet är allt för tunt vad gäller oro för vänsterextremism, och att vänsterextremism redan behandlats i rapportens föregående delar, fokuserar detta avsnitt på generellt definierad extremism, högerextremism och religiöst profilerad extremism.

Sammanfattning

De som ringer in

Till Rädda Barnens Orostelefon ringer både externa aktörer och de som betecknas som närstående till den som misstänks radikaliseras. Externa aktörer är i huvudsak anställda i sociala omsorger eller inom utbildningsväsendet, de ringer primärt med oro för religiöst profilerad extremism. Anhöriga inringare är i huvudsak föräldrar eller nära vänner och hör främst av sig med oro om högerextremism men det finns också flera ärenden som inbegriper religiöst profilerad extremism. Anhöriga inringare har ökat stadigt i antal under den tid som analysen fokuserat. Det är vanligt att inringare uttrycker att de haft svårt att finna stöd, att mottagande part säger att denna typ av ärenden inte ligger inom deras verksamhetsområde.

I det analyserade materialet återfinns framför allt inringares behov av att vädra oro, att få prata av sig, att få mer kunskap och information, att få bekräftelse på misstanke eller att få ledning i hur de kan agera eller få kontakt med lokala stödstrukturer. De som ringer till Orostelefonen bär på en oro som de behöver få ge uttryck för och få stöttning i, det är en utgångspunkt och den förtjänas att ta på allvar oavsett vilken form av oro det är som föranleder samtalet. Fukkink m.fl. (2017) skriver att studier av stödtelefoner erbjuder ett fönster in i människors tankar och känslor. Det kan förefalla vara ett litet fönster vi får inblick i, men det ger oss en bild av att det finns oro relaterat till extremism, radikalisering och terrorism i ”vanliga människors” vardag. En del av denna oro är förknippad med en allmän oro för terrordåd och för hur samhället är beskaffat för att skydda från dessa. Oavsett om risken för att individer statistiskt sett skall drabbas av detta, är oron ändå verklig och det finns studier som visar att en ”passiv terrorism” (Comer & Kendall 2007) kan föranleda posttraumatiska stressyndrom hos individer som betraktar skeenden på avstånd. Oron bör därmed tas på största allvar.

Materialet visar också att de som ringer in är i behov av att få råd om hur de kan tala med den de misstänker har radikaliserats. Våldsbejakande extremism och radikalisering framstår som skrämmande och som något utöver det vanliga och inringare önskar ”göra rätt”. Helst vill de ha handfasta råd om hur de kan vända den unges tankar och attityder bort från extremismen. De söker efter metoder och handlingsalternativ för hur de skall tala med unga individer utan att riskera att göra ont värre, att de skall vända sig bort från sina närstående eller att samtal skall leda till aggression eller uppbrott.

Många av dem som ringer in uttrycker att det finns skam och skuld förknippade med att särskilt deras anhöriga attraheras av eller anslutit sig till en våldsbejakande extremistisk gruppering. En stödtelefon

som tar emot alla former av oro för radikalisering och erbjuder anonymitet och kan relativt omgående ge stöd och omedelbara svar (Coman m.fl. 2009).

Tecken på oro

Oron som finns hos inringare gäller framför allt unga pojkar, de flesta av dessa är mellan 15 och 17 år gamla. När oron gäller en flicka handlar det ofta om att hon hamnat i ett sällskap som anses dra henne in i våldsbejakande sammanhang, eller att hon befaras resa till ett konfliktområde. Den oro som gäller yngre barn handlar ofta om händelser i barnets familj eller omsorgsmiljö och hur barnet påverkas av att leva tillsammans med individer som uppfattas vara radikaliserade.

Analysen av materialet visar att det finns en hel del faktorer som tolkas som extremism och radikalisering och som oroar inringare. Tecken som är mer uppenbara som att någon planerar att företa en resa, att någon uttrycker vilja att genomföra ett terrordåd, att någon uttrycker extremistiska attityder eller ansluter sig till en våldsbejakande extremistisk gruppering återfinns bland mer diffusa tecken på oro. Inringare uttrycker ofta i samtalen oro för att särskilt unga pojkar agerar på ett sätt som inte känns igen, att de isolerar sig, drar sig undan eller ägnar sig åt nya intressen kan oroa inringare.

När det handlar om oro för religiöst profilerad extremism syns religiösa praktiker kopplade till islam som särskilt oroande, att unga människor ber, läser koranen, tvagar sig, fastar eller spenderar tid i moskén väcker understundom misstankar om radikalisering. Ofta gäller denna oro unga ensamkommande pojkar på HVB.

När det gäller unga som attraheras av vit-maktmiljöer syns oro i ett annat ljus. I dessa ärenden uppkommer oron främst över direkt anslutning till våldsbejakande extremistiska organisationer och grupperingar och direkta uttryck för nazism och rasism. Det finns så att säga ingen misstanke grundad på tecken och indikatorer, utan mer aktiva skeenden och handlingar som vållar oro. Om vi använder oss av radikaliseringsprocessen som vedertagen modell, väcks oron för radikalisering långt senare in i processen i dessa fall än vad den gör då det gäller religiöst profilerad extremism.

Oro i relation till olika våldsbejakande miljöer

De tecken på oro som inringare anger, bär på både likheter och skillnader när vi jämför de olika våldsbejakande extremistiska miljöerna. Likheter finns i hur ungas förändring, välmående och plötsliga isolering nämns som en faktor som oroar de vuxna. Vi skulle kunna betrakta detta som en del av en generell oro som drabbar vuxna när unga inte längre i första hand söker deras råd och närhet, utan istället förlitar sig på utomstående. Dessa utomstående kan visa sig höra till en våldsutövande organisation, men också av företrädare för någon förening, kamratgruppen, religiösa företrädare eller andra vuxna som erbjuder tillhörighet och stabilitet. Den vuxens oro kan då också handla om förlust av kontroll och insyn i den unges liv.

Oroande tecken inbegriper även tecken på psykisk ohälsa som är vanligt förekommande både i dokumentationen och i de tecken som samtalsstödjare i intervjuerna lyfter som ett vanligt förekommande narrativ i inringares berättelser. De skillnader som syns i oro mellan de olika miljöerna handlar om att det i relation till högerextremism finns fler diagnoser angivna medan det i den religiöst profilerade extremismen handlar mer om generella tecken på psykisk ohälsa.

Det är fler skillnader än likheter som framträder i analys av oro mellan de olika grupperingarna i fråga om vem det är som riskerar att komma till skada. I den religiöst profilerade extremismen finns oron främst i fråga om vilken skada den unge kan orsaka för andra, medan oro om högerextremism fokuserar på hur den unge själv kan komma till skada. Detta kan i första hand härledas till vem det är som ringer

in med en oro. I det förstnämnda fallet är det i regel en extern aktör som ringer in, en person som inte har en emotionellt närstående relation, medan det i det sistnämnda fallet i regel är en anhörig som är orolig.

I ärenden som berör religiöst profilerad extremism har inringaren oftare en misstanke om att något inte står rätt till, iakttagelser av att den unge inte verkar må bra, uppvisar beteendeförändringar och skifte i intresse leder till misstankar som inringaren önskar få bekräftade. I ärenden som relateras till högerextremism leder den unges agerande och handlingar till att inringaren önskar hjälp och stöd för att få radikaliseringen att upphöra.

Verksamheten - Rädda Barnens Orostelefon

Orostelefonens samtalsstödjare har under den tid verksamheten varit aktiv, utarbetat och utvecklat sitt samtalsstöd och inhämtat kunskaper om hur de kan bemöta och stötta inringare. Därutöver har de etablerat en kunskapsbas och ett nätverk av civilsamhällesorganisationer och kommunala verksamheter som möjliggör att inringare får det stöd de efterfrågar. Nätverkande och Kunskapsråd som initieras är också aktiva i att bygga bättre rustade nätverk och utveckla och sprida ny kunskap som kan komma allmänheten till nytta. Dokumentationen över samtalen och intervjuer vittnar om medvetenheten om att lokala insatser och samarbete kan kräva en samordnande insats som externa inringare inte känner till, eller som anhöriga inte alltid har vetskap om eller kraft att söka efter och som inte heller alltid verkar hanteras till fullo av kommunala samordnare.

Analysen av materialet visar att det finns en påtagligt närvarande oro som inringarna inte riktigt vet hur de skall ansvara för eller hantera. Det visar sig också att det i nuläget saknas funktioner som kan hantera den här typen av oro. Många professionella instanser vet inte riktigt vad våldsbejakande extremism eller radikalisering är och har ingen beredskap för hur den kan hanteras. Det finns en hel del osäkerhet och många oklarheter om och hur individer som uttrycker hat, eller som agerar på ett i inringarens ögon misstänkt vis kan bemötas. Här kan Rädda Barnens position som etablerad frivillig organisation ha betydelse i erbjudandet för inringaren att vara anonym och inte riskera att bli registrerad eller observerad. Tidigare studier visar att särskilt anhöriga annars kan undvika att söka stöd hos myndigheter på grund av rädsla för repressalier för egen del eller för deras anhöriga (Williams m.fl. 2016).

I materialet återkommer ord som skuld, skam och tabu. Det finns ett stigma behäftat med extremistiska attityder eller anslutning till våldsbejakande miljöer som gör att det kan vara ännu svårare för anhöriga att söka stöd, och som gör att externa inringare agerar bredvid ordinarie praxis, extremism är så att säga något en helst inte vill ta i. Förutom att det inte finns några ”naturliga” instanser för anhöriga att vända sig till, är skuld och skam starka emotioner som gör att individer kan ha ett motstånd att tala om det som oroar. Samtidigt vill inringare ha snabb lösning och söker desperat efter hjälp för att hantera situationen. Med vetskapen om att anhöriga och socialt närstående har stor möjlighet att inverka (Koehler 2015a) är det av stor vikt att dessa känner sig trygga i hur de kan bemöta och hantera sina närståendes moraliska sökande (Sikkens m.fl. 2018). Forskningen är överens om att det finns goda anledningar att ta samtal med individer som uttrycker extrema politiska eller religiösa åsikter, men att sådana samtal bör fokusera på att inte i första hand konfrontera och gå i polemik med den det gäller, utan att istället försöka bevara viktiga sociala relationer och tillit till vuxenvärld och anhöriga. I dessa fall är Rädda Barnens samtalsstödjare noga med att poängtera ett fokus på individen framför ideologin och att inte falla i fällan och gå in i samma form av svart-vita tänk som extremistiska grupperingar tenderar att företräda.

Det finns få, om ens några instanser i samhället som erbjuder professionella aktörer, men särskilt anhöriga att anonymt ta kontakt och vädra känslor av oro, misstanke eller obehag. Som Burgess m.fl. (2008) konstaterar, kan stödtelefoner fylla en funktion för att hjälpa individer att hantera oro, särskilt

för dem som saknar stöttning från socialt närstående. Detta kan förefalla viktigt särskilt då närståendes extremistiska attityder ofta förorsakar skam och skuld som kan vara svår att dela med vänner och bekanta.

Diskussion

Den oro som beskrivs i de ärenden som kommer till orostelefonen handlar nästan alla om barn och unga människor, det är begripligt på flera sätt. Ofta är den tidpunkt då människor attraheras av våldsideologier och extremistiska grupperingar förlagd till någon gång under tonåren (Pels & DeRuyter 2012). Det betyder inte på något vis att det enbart är en fråga för ungdomen, många individer som engagerar sig i våldsextremistiska grupperingar lämnar dem emellertid när de bildar familj, etablerar sig på arbetsmarknaden eller själva blir föräldrar. De flesta som på något sätt engageras i våldsbejakande grupper, lämnar dem efter en relativt kort tid (Carlsson 2016). Brå och Säkerhetspolisen (2009) visar hur politisk brottslighet eskalerar i brant uppåtgående kurva i åldrarna 15–18 år (den analys som görs avser vit- makt samt den autonoma miljön) för att i de flesta fall avta helt innan 23 års ålder. En del stannar kvar och är mindre aktiva, kanske som passiva medlemmar, andra bryter helt, men det är ovanligt att brott begås av individer som fyllt 25. I materialet finns också en närvarande oro för barn som lever i familjer där de befaras inverkas eller komma till skada på grund av deras föräldrars eller syskons handlingar och uttalanden. I dessa fall är professionella aktörer enligt SoL skyldiga att göra orosanmälan, oron för ett barn är i sig nog för att göra detta. I flera fall (men inte alla) har orosanmälan också gjorts, behovet att få tala om oron kan dock kvarstå hos inringaren.

En ambivalent radikaliseringsdiskurs

Diskurser dikterar villkoren för vad som kan anses sant och vad som är möjligt att säga och göra (Foucault 1971). I materialet får radikalisering olika betydelser beroende på vem som står i fokus för oron och vilken skada som befaras bli konsekvensen av en förmodad radikalisering. Det finns en tydlig och anmärkningsvärd skillnad i hur oron för religiös profilerad extremism fokuserar på misstanke väckt av att unga muslimer utövar sin religion, hur bön fasta och intresse för koranen förstås som tecken på radikalisering. Oron för högerextremistisk radikalisering uppkommer då unga individer ger uttryck för högerextremistiska attityder eller när de ansluter sig till en våldsbejakande organisation.

Radikalisering kan utifrån det material som analyserats för rapportens räkning således förstås som ett normativt/relativt koncept som får olika betydelse beroende på vilken miljö det är som står i fokus och vem det är som befaras radikaliseras. Definitionen att *radikalisering uppstår när unga utvecklar politiska och religiösa idéer och agentskap som avviker så fundamentalt från uppväxtmiljön eller från samhällets förväntningar, att det sätter relationen till vårdnadshavare på spel* (Sikkens m.fl. 2018) får olika betydelser beroende på ”arten av samhällets förväntningar” på individen och på uppväxtmiljön.

Den radikaliseringsdiskurs som inverkar på hur radikalisering förstås av dem som ringer in till Orostelefonen har tillsynes sitt ursprung i en säkerhetspolitisk diskurs där rädslan för terrordåd inverkar starkt på hur oro tar sig uttryck. Terrorism bär i vår samtid en stark koppling till islamistiska terrororganisationer och senare tids terrordåd i Europa. Det faktum att terrordåd också utförs av andra politiska och religiösa inriktningar tenderar att glömmas bort. Rädslan för terrordåd och en form av ständigt närvarande passiv terrorism (Comer & Kendall 2007) gör att vi tenderar att begå ett attributionsfel och utgår från senare tids terrordåd och vad det är som karaktäriserar dessa gärningsmän för att finna minsta gemensamma nämnare för förövaren. I FN:s *Global Counter Terrorism strategy* (2016) poängteras att terrorism inte kan eller ska associeras med någon religion, nationalitet, civilisation

eller etnisk grupp (författarens översättning), ändå är detta vad vi i med stöd av form av en svart-vitt tolkningsmatris gör.

Radikaliseringsdiskursen har i det analyserade materialet en stark position och tolkningsföreträde särskilt i den oro som uttrycks av professionella aktörer, de som i materialet kategoriseras som externa. Radikaliseringsdiskursen bidrar till att placera unga, och särskilt unga muslimer eller dem som kodas som muslimer i ett särskilt misstankens ljus. Detta gör sig gällande i orostelefonens dokumentation och radikaliseringsdiskursen kan med lätthet överskugga andra tecken på oro som likaväl kan relateras till exempelvis psykisk ohälsa eller tecken som kan tyda på posttraumatiska stressyndrom. Därmed inte sagt att det inte finns individer som radikaliseras i det analyserade materialet. Det finns fall där extrema tankar kommer till uttryck, de beteenden och handlingar som beskrivs har dock inga våldsamma inslag.

Analyser av materialet visar också på hur stereotypa uppfattningar om kön gör sig gällande i fråga om oro för extremism och radikalisering. Både i relation till den religiöst profilerade extremismen och till högerextremismen framställs tjejer som offer och inte själva helt ansvariga över att de attraheras av eller ansluter till en extremistisk miljö. Ofta finns det en pojkvän eller man som pekas ut som ansvarig eller som anledning till att den unga kvinnan dras in i ett sammanhang där hon inte anses höra hemma, hon beskrivs bli lurad eller duperad. Unga tjejer och kvinnor framställs således som passiva offer utan egentligt agentskap eller egen vilja. Det kan uppfattas som om könsstereotypa uppfattningar om tjejer eller unga kvinnor omöjliggör att hon ansluter av egen fri vilja, eller att hon faktiskt har en ideologisk övertygelse som får henne att välja sida.

Båda dessa miljöer definieras också av ett hypermaskulint krigarideal och av ett feminint ideal som är inriktat på moderskapet: att föda och uppfostra barn till framtida företrädare för nationen eller folkets överlevnad (Kimmel 2007; Ekman 2014). Tidigare studier visar att detta tydligt definierade kvinnoideal kan vara tilldragande för individer som söker stabilitet och tydlighet och som önskar slippa identifiera sig med en mer liberal femininitet. Data från Säkerhetspolisen (2016) framgår att den som ägnar sig åt våldsbejakande extremism i huvudsak är en ung man och i orostelefonens material är det främst pojkar och unga män som väcker oro.

Offer och förövardiskurser

Det finns anledning att reflektera över hur individer med utgångspunkt i vem de är, eller vem som definierar oro eller misstanke om radikalisering kan komma att definieras som offer eller förövare. Mattsson, Hammarén & Odenbring (2016) diskuterar hur radikaliseringsdiskursen tenderar att fokusera på hur individer kan komma att göra skada på samhället och underlåter att fokusera på hur den unge kan komma till skada. Resonemanget pekar på ett förövarperspektiv som i denna rapport främst visar sig i oro om religiöst profilerad extremism, och särskilt då det handlar om ensamkommande flyktingpojkar som förekommer frekvent bland orossamtalen. Hedlund (2018) konstaterar att det också tycks finnas ett särskilt misstänkliggörande av ensamkommande pojkar utifrån att de är just pojkar och därmed potentiella bråkstakar och också blivande män. När radikaliseringsdiskursen adderas, ses dessa pojkar också som en potentiell risk, särskilt då utövandet av religion förstås som ett tecken på extremism. Ett sådant synsätt riskerar att osynliggöra hur t.ex. organisatoriska förhållanden i mottagande, boende och asylprocessen i sig kan inverka på de ungas hälsa därutöver bidrar det till att stigmatisera unga muslimer. Som tidigare nämns ses unga tjejer istället som offer och då i relation till förvaren som är en pojke eller ung man.

Synen att den unge kan komma till skada, och kan vara ett offer eller bli ett våldsoffer syns tydligare i ärenden som handlar om högerextremism, men också i de relativt få fall där anhöriga och närstående ringer in med oro relaterat till religiöst profilerad extremism. Föräldrar och andra närstående känner inte

igen den unge som dragits in i något de har svårt att förstå. Vi kan förstå detta som en konsekvens av emotionell närhet eller avstånd till den oron gäller.

Avslutningsvis

Det tar tid att etablera en välfungerande verksamhet och effektivt stöd för att värna demokratin mot våldsbejakande extremism (Sivenbring 2016). I dagsläget har Rädda Barnens orostelefon långt färre inkomna samtal än t.ex. BRIS samtalsstödjande linjer (Bris, 2017). Det är dock viktigt att inte förbise att BRIS verksamhet har ett bredare fokus och att deras stöd till barn startade 1971 – det tar tid för verksamheter att utvecklas och vinna mark i det offentliga – här kan orostelefonen anses ha lyckats bra och ett tecken på detta är att antalet närstående inringare långsamt ökar under den period som Orostelefonen varit aktiv. Att återigen flytta på denna stödstruktur obstruerar mycket av det stödkapital, de samverkansnätverk och de specifika kompetenser som byggts upp inom Orostelefonens verksamhet.

För att svara på de utmaningar Orostelefonens själva pekar på i sin rapport (Rädda Barnen 2017a), följer här några reflektioner baserade på vår analys.

- **Brist på enkla frågor och svar**
  De som kontaktar Orostelefonen söker enkla och effektiva lösningar. Samtalsstödjarna möter en utmaning i att både förmedla hopp och tro på förändring samtidigt med insikten om att processer tar tid och är behäftade med fram- och motgång.

Orostelefonens samtalsstödjare har en uttalad medvetenhet om att processer tar tid, radikalisering sker sällan av enkla orsaker över en natt, det finns inte heller några patenterade lösningar. Orostelefonen strävar efter att förmedla insikter om hur sociala relationer spelar roll för att stötta unga människor i sitt moraliska sökande. De är också måna om att finna vidare stöd och vägar att gå för att de som är oroliga skall finna lösningar eller möjligheter att hantera sin oro och sin bekymring. Med ett fokus på den unga individen kan de ge råd och hjälpa inringaren att uppnå egenkontroll över situationen och ofta guida inringare genom processen. Genom ett intensivt nätverkande finner de ofta vägar att etablera kontakter inringare själva inte har kunskapen eller kraften att själva hitta fram till.

- **Ställa rätt frågor för en objektiv bedömning**
  Ofta är det inte den person som oron direkt berör som hör av sig till Orostelefonen, samtalsstödjaren behöver ändå kunna ställa frågor och reflektera för att kunna göra en objektiv bedömning. Det är också viktigt att ha fokus på den oro som uttrycks av den som ringer, och på den som oron berör.

Orostelefonen har ett tydligt fokus på just den oro som inringaren uttrycker, oavsett vilken typ av radikalisering det är fråga om och hur denna tar sig uttryck. Bedömningen av om det är allvar eller om det är ett trivialt problem som föranleder inringaren att ta kontakt är mindre viktigt, oron tas alltid på allvar. Stöttning av individer som bär på oro har i tidigare studier angetts som en möjlig framgångsrik insats för att stävja radikalisering, särskilt när det gäller anhöriga. Det är ofta närstående som uppmärksammar att något inte står rätt till och som har bäst möjlighet att söka stöd och hjälp och nå fram till den som attraheras av våldsbejakande extremism (Gill m.fl. 2014; Koehler 2015a), det är också anhöriga som är i behov av stöttning och ledning (Socialstyrelsen 2018; SOU 2017:110).

- **Bekräftelse eller problematisering av oron**
  En del av den oro som uttrycks grundar sig på okunskap och fördomar, vilket gör det relevant att problematisera det som inringaren berättar, men samtidigt ta oron på allvar. Detta kan handla

om oro för att ungdomar exempelvis utövar sin tro eller är aktiva i församlingar och att klargöra distinktioner och skillnader mellan rätten att utöva sin tro och radikalisering.

Orostelefonens samtalsstödjare kan anses välinformerade i hur våldsbejakande extremism kan ta sig uttryck. De är noga med att förhöra sig om de tecken som inringare uppmärksammat och problematisera huruvida den oro som uttrycks är av särskild art för att det handlar om radikalisering, eller om inringaren redan har verktyg att agera. De är också medvetna om vikten att förhålla sig till demokratiska aspekter som exempelvis yttrandefrihet och till mänskliga rättigheter. Detta innefattar att ibland behöva ta diskussionen med inringare om det finns våldsförhärligande attityder eller tecken på att unga är beredda att bruka våld, alltså att tydliggöra skillnader mellan tankar och handling. Därutöver kan samtalsstödjarna guida båda externa och närstående inringare i hur de kan ta svåra samtal med sina ungdomar utan att gå in i en destruktiv konflikt.

Rekommendationer och slutsatser

Baserat på denna rapport och med stöd av tidigare forskning drar vi slutsatsen att insatser som Rädda Barnens Orostelefon om radikalisering fyller en viktig funktion för externa inringare, men särskilt för anhöriga som oroar sig för att deras närstående radikaliseras. Sådana funktioner förefaller annars saknas.

Med vetskapen om att preventiva och stöttande insatser tar tid att utveckla och etablera för att ge ett gott utfall kan det anses anmärkningsvärt att de insatser som funnits, tidigare i Röda Korsets och nu i Rädda Barnens regi, fått så korta uppdragstider. Det kan vara särskilt betydande att stödtelefon med särskilt fokus på närstående inringare bedrivs av en organisation som kan erbjuda anonymitet och som inte har som syfte, eller som kan uppfattas ha som syfte att övervaka och kartlägga radikalisering.

1. Det behövs adekvat samtalsstöd till anhöriga som i sin tur kan stötta individer som attraheras av våldsbejakande extremistiska organisationer.
2. Det finns anledning att vidare utreda hur olika former av stöd kan ges utifrån de olika extremistiska miljöerna.
3. Verksamhet som ger samtalsstöd behöver få tid att etableras och utvecklas under minst fem år för att möjliggöra stabilitet i metodutveckling och spridning av framgångsrika metoder.
4. Följeforskning på samtalsstödet kan bidra till verksamhetens utveckling och till att säkerställa att stödet fyller önskad funktion och ger ett gott resultat.

Referenser:

Aasgard, A: (2017). Scandinavias's Daughters in the Syrian Civil War: What can we Learn från their Family Members' Lived Experiences? *Journal for Deradicalization.* Winter 2017/18, Nr.13, 243-274.

Alava, S., Frau-Meigs, D. & Hassan, G. (2017). *Youth and Violent Extremism on Social Media. Mapping the Research*. UNESCO.

Andersson Malmros, R. & Mattson, C. (2017). *Från ord till handlingsplan. En rapport om kommunala handlingsplaner mot våldsbejakande extremism.* Sveriges Kommuner och Landsting.

Andersson, K. & Osvaldsson, K. (2012). *Utvärdering av BRIS Internetbaserade stödkontakter.* Linköpings universitet: Tema barn. Forskningsrapport 2012:7.

Andre, V., Mansouri, F. & Lobo, M. (2015). A Fragmented Discourse of Religious Leadership in France: Muslim Youth between Citizenship and Radicalization. *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol. 35, (2), 296-313.

Askanius, T. (2017). Digitala medier, motoffentligheter och våldsbejakande extremism. I SOU 2017:67. (2017). *Våldsbejakande extremism. En forskarantologi*. Stockholm: Wolters Kluwers

Barnombudsmannen. (2017). *"Vi lämnade allting och kom hit" – Röster från barn och unga på flykt.* Stockholm: Barnombudsmannen.

Bjørgo, T. (2005). Conflict Processes between Youth Groups in a Norwegian City: Polarisation and Revenge. *European Journal of Criminal Law and Criminal Justice*. Vol 13/1, 44-74.

Bjørgo, T. & Gjelsvik, I.M. (2015). *Forskning på forebyggning av radikalisering og voldelig ekstremisme. En kunskapsstatus.* Politihøgskolen. PHS Forskning 2015:2.

BRIS. (2017). *Barns psykiska ohälsa – det är dags att bryta trenden.* BRIS rapport 2017:1. Mölnlycke: Elanders.

Brittain, V. (2009). 'Besieged in Brittain'. *Race & Class*, 50(3). 1-29.

Brottsförebyggande rådet Brå & Säkerhetspolisen. (2009). *Våldsam politisk extremism – antidemokratiska grupperingar på yttersta höger- och vänsterkanten*. Rapport 2009:15. Västerås: Edita, Norstedts.

Brottsförebyggande rådet (Brå). (2016). *Hatbrott 2015: statistik över polisanmälningar med identifierade hatbrottsmotiv och självrapporterad utsatthet för hatbrott* (Rapport 2016:15). Stockholm: Brå.

Bryman, A. (2004). *Social Research Methods*. Oxford: University Press.

Burgess, N., Christensen, H., Leach, l. Farrer, L. & Griffiths, K. (2008). Mental health profiel of callers to a telephone counselling service. *Journal of Telemedicine and Telecare* ,2008; 14: 42-47.

Carlsson, C. (2016). *Att lämna våldsbejakande extremism. En kunskapsöversikt.* Institutet för Framtidsstudier. Forskningsrapport 2016/1. Stockholm: Elanders.

Coman, GJ., Burrows GD. & Evans BJ. (2001). Telephone counselling in Australia: applications and considerations for use. *British Journal of Guided Counselling,* 2001; 29: 247-258.

Comer, J. & Kendall, P. (2007). *Terrorism: The psychological Impact on Youth*. Clinical Psychology: Scienceand Practice, Vol. 14, Nr. 3. 179-212.

Coppock, V. & McGovern, M. (2014). 'Dangerous Minds'? Counter-Terrorism Discourse, Radicalisation and the 'Psychological Vulnarability' of Muslim Children and Young People in Britiain. *Children & Society* Vol. 28, 242-256.

Christensen, A-D. (2010). Resistance and violence: Constructions of masculinities in radical left-wing movements in Danmark. *Norma. Nordic Journal for Masculinity Studies*. Vol. 05 (2), 151-168.

DS 2014:4. *Våldsbejakande extremism i Sverige – nuläge och tendenser*. Stockholm: Justitiedepartementet.

Dryden, M. (2018). Radicalisation: The Last Taboo in Safeguarding and Child Protection? Assessing Practitioner Preparedness in Preventing the Radicalisation of Looked-After Children. *Journal For Deradicalization*. Winter 17/18, Nr.13, 101-136.

Eriksson, M. (2016). *Berättelser om Breivik. Affektiva läsningar av våld och terrorism.* [Doktorsavhandling]. Göteborg: Makadam Förlag.

Eriksson, E., Beckman, Ul. & Sager, M. (2018). *Att förebygga våldsbejakande extremism. En systematisk kartläggning av insatser.* Göteborgs universitet: Segerstedtinstitutet.

Expo (2017). *Robotens slutsats: Män som hatar män*. Nr 4. Årgång 22.

Fazlhashemi, M. (2017). Takfirism. I I SOU 2017:67. (2017). *Våldsbejakande extremism. En forskarantologi*. Stockholm: Wolters Kluwers.

Forte. (2015). *Barn och unga i samhällets vård. Forskning om den sociala dygnsvården.* Stockholm: Forte.

Foucault, M. (1971). *Diskursens ordning*.Brutus Östlings förlag. Symposion.

Foucault, M. (1974/2003). *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv förlag.

Fitzgerald, J. (2016). "Frontline perspectives on preventing violent extremism – An interview with Alyas Karmani (STREET UK)", *Critical Studies on Terrorism,* 9 (1), 139-149.

Fukkink, G R., Bruns, S. & Ligtvoet, R. (2017). Voices of children from around the globe; an international analysis of children's issues at child helplines. *Children & Society*, Vol 30. 510-519.

Fukkink GR. & Hermanns. (2009). Counselling children at a hotline: chatting or calling? *Journal of Communication Psychology*, Vol. 37, No. (, 939-948.

Gardell, M. (2015). *Raskrigaren: Seriemördaren Peter Mangs*. Stockholm: Leopard Förlag.

Gardell, M. (2017). Lone wolves – hotet från ensamagerande politiska våldsbrottslingar. I Gardell, M., Lööw, H. & Dahlberg-Grundberg. (2017). *Den ensamme terroristen. Om lone wolves, näthat och brinnande flyktingförläggningar*. Stockholm: Ordfront.

Gardell, M., Lööw, H. & Dahlberg-Grundberg. (2017). *Den ensamme terroristen. Om lone wolves, näthat och brinnande flyktingförläggningar.* Stockholm: Ordfront.

Gill, P., Horgan, J. & Deckert, P. (2014). Bombing Alone: Tracing the Motivations and Antecedent Behaviors of Lone Actor Terrorists. *Journal of Forensic Scienses*, Vol.59, No.2, 425-435.

Greenfield PM. & Subrahmanyam, K. (2003). Online discourse in a teen chatroom: New codes and new modes of coherence in a visual medium. *Applied development psychology*, 24, 713-738.

Guru, S. (2012). Under Siege: Families of Counter- Terrorism. *British Journal of Social Wor*k (2012) 42, 1151-1173.

Gurwitch, R., Kees, M. & Becker, S. (2002). In the Face of Tragedy: Placing Children's Reactions to Trauma in a New Context. *Cognitive and Behavioral Practice* 9, 286-295.

Gustafsson, L. & Ranstorp, M. (2017) *Swedish Foreign Fighters in Syria and Iraq. AN analysis of open-source Intelligence and Statistical Data.* CATS. Stockholm:

Hafez, M. & Mullens, C. (2015). The Radicalization Puzzle: A Theoretical Synthesis of Empirical Approaches to Homegrown Extremism. *Studies in Conflict & Terrorism*. 38:11, 958-975.

Hedlund, D. *Ensamkommande barn och ungdomar. En introduction till samhällskontext, forskning och ramverk*. Malmö: Gleerups.

Heggehammer, T. (2014). Norske fremmendekrigere i går og i dag. Kommentar. *Norsk Statsveitenskaplig tidsskrift*. Nr 4. 2014, 277-288.

Herz, M. (2016). *Socialt arbete, pedagogik och arbete mot så kallad våldsbejakande extremism.* Göteborgs universitet: Segerstedtinstitutet.

Herz, M. & Johansson, T. (2012). Sociala insatser och interventioner. I Herz, M. (red.) *Kritiskt social arbete*. Malmö: Liber.

Hodges, A. (2011). *The "War on Terror" Narrative. Discourse and intertextuality in the construction and contestation of sociopolitical reality*. Oxford: University Press.

Human Rights Watch (UK). (2016). *Preventing Education! Human Rights and UK Counter-TerrorismPpolicy in School*. Human Rights Watch (UK). [Hämtad 2017-07-07 från http://rwuk.org/wp-content/uploads/2016/07/preventing-education-final-to-print-3.compressed-1.pdf]

Ingram, S., Ringle, JL., Hallstrom, K. Schill, DE., Gohr, VM. & Thompson, RW. (2008). Coping with crisis across the lifespan: The role of a telephone hotline. *Journal of Child and Family Studies* ,17:663-674.

Jensen, T., Fjermstad, K., Granly, L. & Wilhelmsen, N. (2015). Stressful life experiences and mental health problems among unaccompanied asylum-seeking children. *Clinical Child Psychology and pyciatry*, 20 (1):106-116.

Kaati, L. (2017a). Datorstödda analyser av digitala miljöer och fenomen. I SOU 2017:67. (2017). *Våldsbejakande extremism. En forskarantologi*. Stockholm: Wolters Kluwers.

Kaati, L. (red.). (2017b). *Det vita hatet: radikal nationalism i digitala miljöer*. Totalförsvarets Forskningsinstitut. FOI-R- 4463- SE.

Katz, J. (2015). *Svenska kvinnor i Islamska staten, ett underskattat hot?* Stockholm: Frivärld.

Kepel, G. & Rougier, B. (2016). *Adressing Terrorism. European Research in Social Sciences and the humanities in support to policies for Inclusion and Security*. Bryssel: Europeiska kommissionen.

Kimmel, M. (2007). Racism as Adolescent Male Rite of Passage. Ex-Nazis in Scandinavia. *Journal of Contemporary Ethnography*- Vol.36 nr. 2. 202-218.

Koehler, D. (2015a). Family Counselling, De-radicalization and Counter Terrorism: The Danish and German programs in context. I Zieger, S. & Aly, A. (red).(2015). *Countering Violent Extremism: Developing Evidence-base for policy and practice*. Hedayah & Curtin University.

Koehler, D. (2015b). *Using family counseling to prevent and intervene against foreign fighters: operational perspectives, methodology and best practices for implementing codes of conduct.*

Kundnani, A. (2015). *The muslims are coming! Islamophobia, extremism and the domestic war on terror.* New York: Verso.

Kühler, L. & Lindekilde, L. (2012). Radicalisation and the Limits of Tolerance: A Danish Case-Study. *Journal of Ethnic and Migration Studies* Vol.38, No.10. 1607-1623.

Kvale, S. & Brinkmann, S. (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Larsson, G. & Björk, M. (2015). *Globala konflikter, lokala konsekvenser. Översikt om utresandeproblematiken.* Myndigheten för samhällsskydd och beredskap.

Lööw, H. (2016). *Nasizmen i Sverige 2000–2014*. Stockholm: Ordfront Förlag.

Lööw, H. (2017). I gränslandet – symbiosen mellan det organiserade och det oorganiserade. I Gardell, M., Lööw, H. & Dahlberg-Grundberg. (2017). *Den ensamme terroristen. Om lone wolves, näthat och brinnande flyktingförläggningar.* Stockholm: Ordfront.

MacDermid Wadsworth, S. (2010). Family Risk and Resilience in the Context of War and Terrorism. *Journal of Marriage and Family* 72:537-556.

McCurties, E. (2011). *Red roots, radical fruit: Children of the old left in the civil rights movement and the new left*. [doktorsavhnadling i historia]. An Arbor: Michigan State University.

Mattsson, C., Lebedinski, Arfvidson, C. & Johansson, T. (2016). *Mellan det angelägna och det svårfångade. En studie av utvecklingsarbete för att förhindra att unga människor rekryters till miljöer som utövar våld i islams namn.* Göteborgs universitet: Segerstedtinstitutet.

Mattsson, C., Hammarén, N. & Odenbring, Y. (2016). ’Youth at risk’: A Critical Discourse Analysis of the European Commission’s Radicalization Awareness Network Collection of Approaches and Practices used in Education. *Power & Education*. Vol. 8 (3) 251-265.

Mattsson, C. (2018). *Extremisten i klassrummet.* [doktorsavhandling i pedagogiskt arbete]. Göteborgs Universitet.

MUCF (2016). *Ung och extrem - om våldsbejakande höger extremism*. Stockholm: Myndigheten för ungdoms och civilsamhällesfrågor.

MUCF (2016b). *Ung och extrem - om våldsbejakande höger extremism*. Stockholm: Myndigheten för ungdoms och civilsamhällesfrågor.

MUCF (2016d). *Ung och extrem - om våldsbejakande vänster extremism*. Stockholm: Myndigheten för ungdoms och civilsamhällesfrågor.

O’Donnell, A. (2015). Securitisation, Counterterrorism and the silencing of dissent: the educational implications of Prevent. *British Journal of Educational Studies*, 64 (1), 53-67.

Pels, T. & de Ruyter, D.J. (2012). The Influence of Education and Socialization on Radicalization: An Exploration of Theoretical Presumtions and Empirical Research. *Child Youth Care Forum.* 41:311-325.

Pisoiu, D. (2015). Subcultural Theory Applied to Jihadi and Right-Wing Radicalization in Germany. *Terrorism and Political Violence*, 27:9-28.

Ragazzi, F. (2017). *Students as suspects. The challanges of counter radicalisation policies in education in the Council of Europé member states*. Strasbourg: Council of Europé.

RAN (2017). *Responses to returnees: foreign terrorist fighters and their families.* EU: Radicalisation Awareness Network.

Rieger, D., Frischlish, L. & Bente, G. (2017). Propaganda in an insecure, unstructured world: How psychological uncertainty and autohritatian attitudes shapet the evaluation of right-wing extremist Internet propaganda. *Journal for deradicalization*. Spring/2017 Nr. 10. 203-229.

Romaniuk, P. (2015). Does CVE work? Lessons learned from the global effort to counter violent extremism. Global center on cooperative Security. [Hämtad 2016-11-14 från http://www.globalcenter.org/wp-content/uploads/2015/09/Does-CVE-Work_2015.pdf]

Roy, O. (2017). *Jihad and Death. The Global Appeal of Islamic State*. London: Hurst & Company.

Rädda Barnen. (2016). *Kompassen – vägledning vid arbete för Rädda Barnen.* Stockholm: Rädda Barnen.

Rädda Barnen. (2017a). *Orostelefonen 2017. Lärdomar från ett pilotprojekt*. Stockholm: Rädda Barnen.

Rädda Barnen (2017b). *Lyssna på mig. Barns och ungas röster om asylprocessen*. Stockholm: Rädda Barnen.

Sandelin, M. (2016*). Svenska IS-krigare från al-Qaida till Jihad cool*. Fri tanke förlag.

Sarnecki, J. (2017). Från traditionelll till ideologiskt motiverad brottslighet. I SOU 2017:67. (2017). *Våldsbejakande extremism. En forskarantologi*. Stockholm: Wolters Kluwers.

Saltman, E. & Smith, M. (2015). *'Til Martyrdom Do Us Part' Gender and the ISIS Phenomenon.* London: ICSR.

Seierstad, Å. (2013). *En av oss. En berättelse om Norge*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.

Schils, N. & Verhage, A. (2017). Understanding How and Why Young People Enter Radical or Violent Extremist Groups. *International Journal of Conflict and Violence*. Vol.11, Nr.2, 1-16.

Sieckelinck, S., Kaulingfeks, F. & De Winter, M. (2015). Neither Villains Nor Victims: Towards an Educational Perspective on Radicalisation. *British Journal of Educational Studies*. 63:3, 329-343.

Sikkens, E., van San, M., Sieckelinck, S. & de Winter, M. (2017). Parental Influence on Radicalization and De-radicalization according to the Lived Experiences of Former Extremists and their Famillies. *Journal for Deradicalization*. Fall 2017, Nr.12, 192-226.

Sikkens, E., van San, M., Sieckelinck, S. & de Winter, M. (2018). Parents' Perspectives on Radicalization: A Qualitative Study. *Journal of Child and Family Studies* (2018). https://doi.org/10.1007/s10826-018-1048-x

Simi, P., Sporer, K. & Bubolz, B. (2016). Narratives of Childhood Adversity and Adolescent Misconduct as Precursors to Violent Extremism: A Life-Course Criminological Approach. *Journal of Research in Crime and Delinquency*. Vol.53(4), 536-563.

Sivenbring, J. (2016b). *Värna demokratin mot våldsbejakande extremism. Utvärdering av projekt som beviljats bidrag 2015 av myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor.* Stockholm: MUCF.

Sivenbring, J. (2017). *Demokratiseringens dilemman i de nordiska handlingsplanerna mot våldsbejakande extremism.* Göteborgs Universitet: Segerstedtinstitutet.

Sivenbring, J. (2018a). *Barn och unga som involveras i våldsbejakande extremism. En kunskapsöversikt om barn inom höger-, vänster-, och islamistisk extremism*. Stockholm: Barnombudsmannen.

Sivenbring, J. (2018b, kommande). Democratic dilemmas in education against violent extremism. In Lunneblad, J. & Sorbring, E. (2018). *Policing School*. London: Springer.

Socialstyrelsen. (2016). *Våldsbejakande extremism. Stöd för socialtjänstens arbete med barn och unga vuxna.* [hämtad från: https://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/20163/2016-5-2.pdf]

Socialstyrelsen (2017). *Socialtjänstens erfarenheter av våldsbejakande extremism Resultatet av 2016-års kartläggning*. [hämtad 2017-06-13 från: http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/20609/2017-5-4.pdf

Socialstyrelsen (2018). *Våldsbejakande extremism, stöd till socialtjänstens arbete med återvändare och andra personer involverade i våldsbejakande extremistiska miljöer.* Socialstyrelsen. 2018-2-6.

SOU (2017:110). *Värna demokratin mot våldsbejakande extremism. Hinder och möjligheter.* Stockholm: Fritzes.

Spalek, B. (2016). Radicalistion, de-radicalisation and counter-radicalisation in relation tio families: Key challanges for resarch, policy and practice. *Security Journal*, Vol 29, 39-52.

Statens Medieråd (2013). *Våldsbejakande och antidemokratiska budskap på Internet.* Stockholm: Statens Medieråd.

Stevens, T. & Neumann P. (2009). *Countering online radicalisation. A strategy for Action*. The international Centre for the study of radicalisation and Political Violence. [tillgänglig 2018-04-16 på http://icsr.info/wp content/uploads/2012/10/1236768491ICSROnlineRadicalisationReport.pdf]

Stretmo, L. (2014). *Governing the unaccompanied child - media, policy and practice.* [doktorsavhandling]. Faculty of social sience. Göteborg: Göteborgs Universitet.

Stretmo, L. (2018*). Ungdomstid i (oviss) väntan. Mottagande av ensamkommande barn i Nacka kommun.* FoU skritfserie 163/18.

Säkerhetspolisen. (2016). *Säkerhetpolisens årsbok* 2016. Stockholm: Säkerhetspolisen.

Säkerhetspolisen. (2018). *Säkerhetpolisens årsbok* 2018. Stockholm: Säkerhetspolisen.

Thomas, P. (2016). Youth, Terrorism and Education: Britain's Prevent programme. *International Journal of Life long Education*, 35:2, 171-187.

UNHCR. (2017). *A child is a child. Protecting children on the move from violence, abuse and exploitation.* New York: United Nations.

Vetenskapsrådet. (2017). *God forskningssed*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Wasshede, C. (2010). *Passionerad politik. Om motstånd mot heteronormativ könsmakt*. Malmö: Bokbox förlag.

Williams, M., Horgan, J. & Evans, W. (2016). The critical role of friends in netwoeks for countering violent extremism: toward a theory of vicarious help-seeking. *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression*, Vol. 8, No. 1, 45-65.

Zieger, S. & Aly, A. (red).(2015). *Countering Violent Extremism: Developing Evidence-base for policy and practice*. Hedayah & Curtin University.

Elektroniska källor:

Hay, M. 15 januari 2015. *Can Hotlines stop muslims from becoming radicalized?* Vice.com. [tillgänglig 2018-04-10 på https://www.vice.com/sv/article/dpwqkj/are-muslim-radicalization-hotlines-making-a-difference-114]

McGowan 28 september 2017. *NSW radicalisation hotline got five calls in two months, estimates told.* The Guardian [tillgänglig 2018-04-10 på https://www.theguardian.com/australia-news/2017/sep/28/nsw-terrorism-hotline-got-five-calls-in-two-months-estimates-told]

Myndigheten för beredskap och samhällsskydd MSB (2015) [tillgänglig 2018-04-16 från http://www.sakerhetspolitik.se/Hot-och-risker/Terrorism/Vad-ar-terrorism/]

Nationellt centrum för terrorhotbedömning NTC. (2018). *Bedömning av terrorhotet mot Sverige 2018.* [tillgänglig 2018-04-13 på http://www.sakerhetspolisen.se/download/18.43eb507e1617a765e5d1f6/1519986833607/NCT-helarsbedomning-2018.pdf]

Nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism. (2017). Samtalskompassen [tillgänglig 2018-04-30 på http://samtalskompassen.samordnarenmotextremism.se/oversikt/]

Orostelefonen, Rädda Barnens hemsida [tillgänglig 2018 på https://www.raddabarnen.se/vad-vi-gor/mer-om-vad-vi-gor/annu-mer/orostelefonen/]

Rädda Barnens hemsida, *Det nya svåra samtalet*. [tillgänglig 2018-04-20på https://www.raddabarnen.se/vad-vi-gor/mer-om-vad-vi-gor/annu-mer/Orostelefonen/?gclid=Cj0KCQjwn-bWBRDGARIsAPS1svtlkCd4z36_ZB2CDlZ0NhbEcMz_zEjPk516wrEb_Ff8BBiWVV-b2XIaArr4EALw_wcB]

Säkerhetspolisen. (2017a) 2017-07-03. *Så mycket har extremistmiljöerna* vuxit. Pressmeddelande. [tillgänglig 2018-04-13 http://www.sakerhetspolisen.se/ovrigt/pressrum/aktuellt/aktuellt/2017-07-03-sa-mycket-har-extremistmiljoerna-vuxit.html]

Säkerhetspolisen. (2017b). 2017-10-04. Frågor och svar om extremistmiljöer. [tillgänglig 2018-04-13 på http://www.sakerhetspolisen.se/ovrigt/pressrum/aktuellt/aktuellt/2017-10-04-fragor-och-svar-om-extremistmiljoer.html]

UN. (2016). *Global Counter-Terrorism Strategy*. [tillgänglig 2018-04-16 från: https://www.un.org/counterterrorism/ctitf/en/un-global-counter-terrorism-strategy]